

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร แนวคิด และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. รูปแบบ
2. ชุมชนและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
5. แนวคิด ทฤษฎี เรื่อง นิเวศวัฒนธรรม
6. แนวคิด ทฤษฎี เรื่อง ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
7. กระบวนการเรียนรู้
8. ตำบลบัวมาศ
9. คุ้มบัวมาศ
10. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
  - 10.1 งานวิจัยในประเทศ
  - 10.2 งานวิจัยต่างประเทศ

รูปแบบ

การศึกษารูปแบบ มีลักษณะที่สำคัญ 3 ลักษณะ ได้แก่ ความหมายของรูปแบบ การพัฒนารูปแบบ และการสร้างรูปแบบ ซึ่งมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

1. ความหมายของรูปแบบ คำว่ารูปแบบตรงกับคำว่า Model ซึ่งมีผู้ให้ความหมายของรูปแบบไว้ ดังนี้ รูปแบบ หมายถึง แผน (Plan) หรือแบบ (Pattern) เพื่อใช้ในการเรียนการสอนในห้องเรียน การสอนเป็นกลุ่มย่อย หรือการจัดสื่อการสอนแต่ละประเภท เช่น หนังสือ ภาพยนตร์ เทปเสียง โปรแกรมคอมพิวเตอร์ และหลักสูตร โดยแต่ละรูปแบบจะใช้แนวทางในการออกแบบการสอนที่ช่วยให้ผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์ (ทิสนา แคมมณี, 2545 : 2) ให้ความหมายของคำว่ารูปแบบเป็นแบบแผนที่จำลองเหตุการณ์ในเชิงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ซึ่งตัวแปรแต่ละตัวจะบอกถึงองค์ประกอบ หน้าที่ความสัมพันธ์ของตัวแปรต่าง ๆ ที่

เชื่อมโยงถึงกัน ในรูปของแผนภูมิมีความครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญที่มีการจัดไว้อย่างเป็นระเบียบ ตามหลัก ปรัชญา ทฤษฎี หลักการ แนวคิดหรือความเชื่อต่างๆ ทิศนา แจมมณี (2545 : 1-6) กล่าวว่ารูปแบบประกอบด้วยกระบวนการหรือขั้นตอนสำคัญ ด้วยวิธีการสอนและเทคนิคต่าง ๆ ที่ช่วยให้สภาพการเรียนรู้การสอนนั้นเป็นไปตามทฤษฎี ตามหลักการหรือแนวคิดที่ยึดถือ ด้วยการพิสูจน์ทดสอบ เพื่อยืนยันประสิทธิภาพ ดังนั้นรูปแบบจึงจำเป็นต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ ได้แก่ ปรัชญา ทฤษฎีหลักการ แนวคิดหรือความเชื่อ เพื่อเป็นพื้นฐานหรือหลักการของรูปแบบ เกษม จันทร์แก้ว (2543 : 233) กล่าวว่ารูปแบบจำลอง คือ เครื่องมือที่สร้างองค์ความรู้และวิธีการถ่ายทอดให้ผู้เรียน โดยผ่านสื่อในการถ่ายทอดความรู้ มีองค์ความรู้และวิธีการถ่ายทอดที่แตกต่างกันไป ในแต่ละท้องถิ่นเพราะพื้นฐานทางสังคมในแต่ละท้องถิ่นไม่เหมือนกัน รูปแบบโครงสร้างองค์ความรู้ที่นำไปถ่ายทอดให้ผู้เรียนได้รับความรู้ทัศนคติ จิตสำนึก การตอบโต้และทักษะ จำเป็นต้องจัดการอย่างเป็นระบบและเหมาะสมกับท้องถิ่น เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

จากข้อความในข้างต้นผู้วิจัยสรุปได้ว่า รูปแบบคือลักษณะที่มีองค์ประกอบสำคัญอย่างเป็นระบบ ตามหลักการ ทฤษฎี แนวคิดหรือความเชื่อ ประกอบด้วยกระบวนการหรือขั้นตอน วิธีการและเทคนิคต่าง ๆ ที่ช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจเพื่อก่อเกิดการยอมรับและนำไปสู่การปฏิบัติอย่างแท้จริง

2. การพัฒนารูปแบบ

การพัฒนารูปแบบมี 4 ประการ Joyce and Weil (1986 : 19-20) สรุปสาระสำคัญของ รูปแบบไว้ว่า รูปแบบจะต้องมีทฤษฎีรองรับ เช่น ทฤษฎีด้านจิตวิทยาการเรียนรู้ เมื่อพัฒนารูปแบบแล้วจำเป็นต้องมีการทดสอบหรือทดลอง เพื่อตรวจสอบคุณภาพในสถานการณ์จริง โดยนำข้อค้นพบหรือปัญหาปรับปรุงแก้ไขให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น เพื่อให้เหมาะสมกับสถานที่ก่อนการนำไปใช้เผยแพร่ให้แพร่หลาย ดังตัวอย่างการพัฒนารูปแบบการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้หลักการทางสิ่งแวดล้อมศึกษา ของชาลชัชฌรงค์ ทรงคาศรี (2551) พบว่า การพัฒนารูปแบบ ประกอบด้วย การวางแผน การกระทำตรวจสอบ และแก้ไข ด้วยวิธีการสร้างการมีส่วนร่วม ได้แก่ การวางแผนกิจกรรมกลุ่มให้มีความตระหนัก ความรู้ และเจตคติ การกระทำกิจกรรมกลุ่มให้มีความท้าทาย การตรวจสอบกิจกรรมกลุ่มให้มีการสนับสนุนการประเมินผล และการปรับปรุงกิจกรรมให้มีส่วนร่วมเรียนรู้

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การพัฒนารูปแบบเป็นกระบวนการดำเนินงานในการถ่ายทอดความรู้ไปสู่กลุ่มเป้าหมายด้วย โดยมีทฤษฎีรองรับ ในการพัฒนาและการทดสอบก่อนการเผยแพร่

3. การสร้างรูปแบบ

กระบวนการสร้างรูปแบบ มีการจำแนกออกเป็น 2 ประเภทหลัก คือ มโนทัศน์เชิงทฤษฎี และมโนทัศน์การสังเกต จากการพิจารณาองค์ประกอบที่ศึกษาด้วยหลักการและเหตุผลเชิงตรรกะ อาจมีหลักฐานจากทฤษฎีอื่นหรือผลการวิจัยอื่น ที่ผู้พิจารณาไม่ได้มีประสบการณ์ในการสังเกตได้โดยตรง ส่วนแนวคิดการสังเกตได้จากการเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยผู้วิจัยพิจารณาเอง(ทิสนา แคมมณี, 2545 : 9) กล่าวว่า หลักการอย่างกว้าง ๆ ของการสร้างรูปแบบมี 4 ประการ ได้แก่ ความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้างของตัวแปรมากกว่าความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงแบบธรรมดาแต่ความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงแบบธรรมดามีประโยชน์ในการศึกษาวิจัยในช่วงต้นของการพัฒนา รูปแบบเพื่อใช้เป็นแนวทางในการพยากรณ์ผลที่จะเกิดขึ้นจากการใช้รูปแบบ ด้วยการตรวจสอบ โดยการสังเกตและหาข้อมูลสนับสนุนเชิงประจักษ์ ดังนั้นรูปแบบต้องระบุหรือชี้ให้เห็นผลด้วยเหตุผลของเรื่องที่ศึกษา ฉะนั้นรูปแบบจึงใช้เป็นเครื่องมือในการพยากรณ์ได้

วิธีการสร้างรูปแบบแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้ (ทิสนา แคมมณี, 2545 : 13)

1. อธิบายความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่มาของรูปแบบ ประกอบด้วย เป้าหมาย ทฤษฎี สมมุติฐาน หลักการ และมโนทัศน์ที่เป็นพื้นฐานของรูปแบบ
2. ลักษณะรูปแบบ เป็นการอธิบายด้วยรูปแบบที่น่าเสนอเป็นเรื่อง ๆ อย่างละเอียดและเน้นการปฏิบัติได้ โดยแบ่งเป็น 4 ประเด็นย่อยคือ
  - 2.1 ขั้นตอนของรูปแบบ เป็นรายละเอียดของรูปแบบนั้น ๆ ว่ามีกี่ขั้นตอน โดยจัดเรียงลำดับกิจกรรมที่จะสอนเป็นขั้น ๆ แต่ละรูปแบบมีจำนวนขั้นตอนไม่เท่ากัน
  - 2.2 การปฏิสัมพันธ์ เป็นการอธิบายบทบาทของผู้นำ ผู้เรียนรู้และความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ในแต่ละรูปแบบ บทบาทของผู้นำจะแตกต่างกัน เช่น เป็นผู้นำกิจกรรม ผู้อำนวยการความสะดวก ผู้ให้การสนับสนุน และเป็นแหล่งข้อมูล เป็นต้น
  - 2.3 หลักการแสดงการโต้ตอบ เป็นการบอกถึงวิธีการแสดงออกของผู้นำต่อการเรียนรู้ การตอบสนองต่อสิ่งเรียนรู้ด้วยการกระทำ เช่น การปรับปรุงพฤติกรรมโดยการให้รางวัลหรือการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ด้วยการสร้างบรรยากาศที่เป็นอิสระ

2.4 สิ่งสนับสนุน เป็นการบอกถึงเงื่อนไขหรือสิ่งจำเป็นต่อการใช้รูปแบบการสอนนั้น ๆ ให้เกิดผล เช่น รูปแบบการทดลองในห้องปฏิบัติการต้องมีผู้นำที่มีความรู้เป็นผู้สอนหรือฝึกอบรมให้

3. การนำรูปแบบไปใช้ เป็นการแนะนำให้เห็นข้อสังเกตต่อการนำรูปแบบนั้นไปใช้ เช่น การใช้กับเนื้อหาประเภทใดจึงจะเหมาะสม จะใช้กับผู้เรียนระดับใด นอกจากนี้ยังต้องให้คำแนะนำอื่น ๆ เพื่อให้การใช้รูปแบบนั้นมีประสิทธิภาพมากที่สุด

4. ผลที่จะเกิดขึ้นกับผู้เรียนรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อม รูปแบบแต่ละรูปแบบจะส่งผลต่อผู้เรียนทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยผลทางตรงเกิดจากกิจกรรมที่จัดขึ้นตามลำดับของรูปแบบ ส่วนผลทางอ้อมเกิดจากสภาพแวดล้อม ซึ่งถือเป็นผลกระทบที่เกิดจากการสอนตามรูปแบบนั้น เป็นสิ่งที่คาดคะเนได้ว่าจะเกิดผล เพื่อให้สามารถใช้เป็นสิ่งที่พิจารณาในการเลือกแบบที่ใช้ได้ บรราวน์และ โมเบริก (Brown and Moberg, 1980 : 16-17) ได้สังเคราะห์รูปแบบขึ้นมาจากแนวความคิดเชิงระบบ กับหลักการบริการตามสถานการณ์ และองค์ประกอบตามรูปแบบ Brown and Moberg ประกอบด้วย สภาพแวดล้อมเทคโนโลยี โครงสร้าง กระบวนการจัดการ และการตัดสินใจสั่งการ ในส่วนของรูปแบบการศึกษาและการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดองค์การและการบริการ

ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่าการสร้างรูปแบบขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้ออกแบบ แต่ต้องยึดหลักปรัชญา ทฤษฎี หลักการ แนวคิดหรือความเชื่อ องค์ประกอบของรูปแบบขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการสร้างและกลุ่มเป้าหมาย มีการทดสอบเพื่อหาคุณภาพของรูปแบบเพื่อยืนยันว่ารูปแบบมีประสิทธิภาพหรือไม่

ชุมชนและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

ความหมายของชุมชน

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (2540 : 161) ให้ความหมาย ของชุมชน ว่า หมายถึง กลุ่มชนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน และมีการติดต่อสื่อสารเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นปกติต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากการอยู่ในพื้นที่ร่วมกัน หรือการมีอาชีพร่วมกัน หรือการประกอบกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือการมีวัฒนธรรม ความเชื่อ หรือ ความสนใจร่วมกัน

เจดีย์ บุรีภักดีและคณะ (2545 : 44-45) ได้ให้ความหมายของ คำว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนหรือบริเวณที่กลุ่มคนนั้น ๆ อยู่รวมกันได้ทั้ง ๆ ที่แต่ละคนมีความแตกต่างกัน

หรือความหลากหลายในชุมชนนั้น เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น

ประเวศ วะสี (2541 : 35-36) ให้ความหมายของชุมชนว่า การที่คนจำนวนหนึ่งมี วัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามในการกระทำอะไรร่วมกัน มีการ เรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ และรวมถึงมีการติดต่อสื่อสาร (Communicate) ร่วมกัน

จิรพรรณ กาญจนะจิตรา (2530: 10 –11) ได้สรุปว่า ชุมชนประกอบด้วยกลุ่มชน ที่มีบางสิ่งบางอย่างคล้ายคลึงกัน รวมขึ้นเป็นชุมชนหนึ่ง มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็น ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก สถาบัน และกลุ่มคนที่อยู่ในท้องถิ่นที่อยู่ได้กฎหมายหรือ ข้อบังคับเดียวกัน

ทองศักดิ์ คุ่มไชน้ำ และคนอื่น ๆ : (2534 : 4) ได้สรุปไว้ว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่ม คนที่อาศัยอยู่รวมกันในที่ใดที่หนึ่ง โดยมีความรู้สึกผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความรู้สึก นึกคิด และสนใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือสิ่งที่คล้าย ๆ กัน มีการปฏิบัติต่อกันด้วยความรู้สึกว่าแต่ ละคนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้น

จากความหมายที่ได้กล่าวมาแล้วพอจะสรุปได้ว่า ชุมชนหมายถึง กลุ่มคนที่มาอยู่ รวมกัน ในบริเวณเดียวกัน มีประเด็นความสนใจเดียวกัน มีวิถีการดำเนินชีวิตคล้ายกัน มี ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกันอยู่ภายใต้กฎระเบียบเดียวกัน

องค์ประกอบของชุมชน

1. คน (People) คนเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งของชุมชน หากปราศจากคนเสีย แล้วจะเป็นชุมชนไม่ได้

2. ความสนใจร่วมกัน (Common Interest) คนที่อยู่ในชุมชนนั้นจะต้องมีความ สนใจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน และความสนใจดังกล่าวเป็นผลมาจากการอยู่ร่วมกันในอาณา เขตบริเวณเดียวกัน

3. อาณาบริเวณ (Area) คนและสถานที่เกือบจะแยกกันไม่ได้ ต่างก็เป็น ส่วนประกอบสำคัญและมีส่วนสัมพันธ์กันมีคนที่ต้องมีสถานที่ แต่การจะกำหนดขอบเขตและ ขนาดของสถานที่ของชุมชนหนึ่ง ๆ เป็นเรื่องยาก

4. ปะทะสังสรรค์ต่อกัน (Interaction) เมื่อมีคนมาอยู่ร่วมชุมชนเดียวกันแต่ละคน ต้องมีจะต้องมีการติดต่อแลกเปลี่ยนและปฏิบัติต่อกัน

5. ความสัมพันธ์ของสมาชิก (Relationship) ความสัมพันธ์ต่อกันของสมาชิกใน ชุมชนเป็นสิ่งที่ผูกพันให้สมาชิกอยู่ร่วมกัน ในชุมชนนั้น

6. วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี (Cultural Traditions) ตลอดจนแบบแผนของการดำเนินชีวิตในชุมชน (Pattern of Community Life) ซึ่งส่วนใหญ่มีลักษณะคล้ายคลึงและเป็นรูปแบบเดียวกัน

การเปลี่ยนแปลงของชุมชน

การเปลี่ยนแปลงของชุมชน มี 2 ประเภทคือ

1. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึงการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ซึ่งมีได้หลายแบบ เช่น เปลี่ยนแปลงขนาดของความสัมพันธ์จากขนาดใหญ่เป็นขนาดเล็กหรือจากขนาดเล็กเป็นขนาดใหญ่ หรือเปลี่ยนแปลงประเภทของความสัมพันธ์ เช่น เปลี่ยนความสัมพันธ์จากเพื่อนเป็นความสัมพันธ์แบบสามีภรรยาเพราะแต่งงานกัน เปลี่ยนความสัมพันธ์แบบเพื่อนเป็นความสัมพันธ์แบบพ่อค้ากับลูกค้าเพราะมีการซื้อขายสินค้ากันหรือเปลี่ยนแปลงสถานภาพของผู้ที่อยู่ในความสัมพันธ์ เช่น สถานภาพหญิงไทยสูงขึ้นเมื่อเทียบกับสมัยก่อน คนไทยปัจจุบันมีสถานภาพเป็นพลเมืองไทยซึ่งนับว่าสูงกว่าสมัยเป็นไพร่อย่างแต่ก่อน

2. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม หมายถึงส่วนที่เป็นวัฒนธรรมของสังคม อันได้แก่ ความรู้ ความคิด ค่านิยม อุดมการณ์ และบรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งรวมขนบธรรมเนียม ประเพณีต่างๆของสังคม รวมทั้งวัตถุที่ควบคุมกำกับสิ่งนั้นๆด้วย ตัวอย่างการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เห็นได้ชัด เช่น ความรู้ ความคิด ค่านิยม อุดมการณ์ หรือแม้แต่บรรทัดฐานทางสังคมจากวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาสู่วัฒนธรรมไทย เป็นเหตุให้ละเลยหรือหลงลืมวัฒนธรรมไทยบางอย่างไป

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมมีความเกี่ยวข้องกันเสมอ เช่น เมื่อมีการขยายถนนเข้าไปในชนบทย่อมเกิดร้านค้า ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนชนบทในท้องถิ่นนั้นเปลี่ยนแปลงไปเป็นความสัมพันธ์แบบคนในเมืองมากยิ่งขึ้น แสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและทางวัฒนธรรมเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคมมนุษย์

สรุปได้ว่า ชุมชนและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มาอยู่รวมกันในบริเวณเดียวกัน มีวิถีการดำเนินชีวิตคล้ายกัน มีวัฒนธรรม ประเพณี อันเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนจะมีความสัมพันธ์กันทั้งทางสังคมและวัฒนธรรม

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความหมายของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญา (Wisdom) เป็นคำที่นิยมใช้กันในหมู่นักวิชาการ นักการศึกษาได้ให้ความหมายของคำว่า ภูมิปัญญาไว้หลายระดับและหลายท่านด้วยกัน มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาที่สอดคล้องกัน และความหมายคล้ายคลึงกัน ดังนี้

ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ ประสบการณ์ที่สั่งสมมาตั้งแต่อดีต ในการดำเนินชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นซึ่งได้ผ่านการคิด การปรับปรุง เปลี่ยนแปลงและใช้แก้ปัญหาจนได้แนวทางที่เหมาะสมดังที่พระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 9 เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 75 พรรษา (2545) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542 : 821) และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541 : 45) ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญาว่า

(Knowledge) ความรู้ของท้องถิ่น พื้นความรู้ความสามารถ องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ และถ่ายทอดสืบกันมาเพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิต และสอดคล้องกับ ประจักษ์ ผลเรื่อง (2542 : 8) ได้ประมวลความหมายของคำว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หมายถึง องค์ความรู้ของท้องถิ่นอันเป็นผลิตผลที่ได้มาจากระบวนการวิเคราะห์ สังเคราะห์และทดลองนำไปปฏิบัติอย่างจริงจัง ในลักษณะการปฏิบัติการ (Operation Research) ของผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น จนได้ข้อสรุปชัดเจนและเป็นที่ยอมรับเชื่อถือกันโดยทั่วไปว่าสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นสุขหรือป้องกันแก้ไขปัญหาของท้องถิ่น นั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี

นักวิชาการอีกหลายท่านที่ได้ให้ความหมายที่สอดคล้องกันในลักษณะความรู้และการสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ดัง กฤษณา วงษาสันต์ และคณะ (2542 : 56) สรุปว่าความรู้หรือประสบการณ์ดั้งเดิมของประชาชนในท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษหรือถ่ายทอดกันจากสถาบันต่าง ๆ และสถาบันทางสังคมอื่น ๆ สอดคล้องกับ อุบลรัตน์ กิจไมตรี (2542 : 10) ได้กล่าวว่าความรู้ที่ได้สั่งสมสืบทอดและปฏิบัติต่อกันในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น เกิดจากการเรียนรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งสอดคล้องกับวิโรจน์ ศรี โภคา และคณะ (2544 : 173) ได้กล่าวว่าองค์ความรู้ความสามารถของชาวบ้านที่สืบทอดกันมาเป็นศักยภาพที่ใช้แก้ปัญหา ปรับตัว เรียนรู้และมีการสืบทอดไปสู่รุ่นใหม่เป็นแกนของชุมชน ซึ่งจรรโลงให้อยู่รอดปลอดภัยถึงปัจจุบัน

นักวิชาการที่ให้ความหมายในลักษณะเป็นรากฐานของการดำเนินชีวิตว่าเป็นปรัชญา เป็นนามธรรมที่มีคุณค่า ตามทรรศนะของเสรี พงศ์พิศ (2544 : 12) และพจนานุกรม

ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542 : 621) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญา หมายถึง พื้นเพ รากฐาน ของความรู้ชาวบ้าน ซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรม เป็นปรัชญาในการดำรงชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด-แก่-เจ็บ-ตาย-คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน คล้ายคลึงกับทฤษฎี ของเมธีอาวโส ประเวศ วะสี (2541 : 20) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาเกิดจากการสะสมความรู้ต่าง ๆ ด้วยระยะเวลาที่ยาวนานมีลักษณะ 4 ประการ ได้แก่ มีวัฒนธรรมเป็นฐานความรู้ไม่ใช่ วิทยาศาสตร์มีบูรณาการสูง มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้ง และเน้นความสำคัญของ จริยธรรมมากกว่าวัตรธรรม ทฤษฎีดังกล่าวคล้ายคลึงกับ อินทิตรา หิรัญสาย (2545 : 19) กล่าวว่า ความสามารถและทักษะแห่งการดำรงชีวิตจากประสบการณ์ที่มนุษย์เข้าใจจริงและผ่าน กระบวนการคิดสร้างสรรค์ ในการแก้ปัญหา ภูมิปัญญาเป็นนามธรรม คือ ไม่มีตัวตนที่จะจับ ต้องได้เป็นความสำนึก ความคิด ความจำ แต่สามารถมองเห็นได้จากการแสดงออกและสำดี รักสุทธิ (2545 : 10) สรุปว่าการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เพื่อใช้แก้ปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตให้สมดุลกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย มีลักษณะเป็นองค์รวม มีคุณค่าทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิต

ความหมายในลักษณะ ความรู้ ความเชื่อ จารีต ประเพณี แบบแผนการดำเนินชีวิต ที่หลากหลาย มีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ได้มี นักวิชาการที่ให้ความหมายที่คล้ายคลึงกันหลายท่าน ดังนี้เอกวิทย์ ณ ถลาง (2539 : 11-12) วิทยากร เชียงกูล (2544 : 144-146) วิโรจน์ ศรี โภคา และคณะ (2544 : 173) ให้ความหมายว่า หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ ดำรงชีพในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม วัฒนธรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ การปรับตัวใน การดำรงชีวิตตาม แบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่น กับความหลากหลายทางชีวภาพทั้งในด้านการใช้ประโยชน์ และการพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพได้สะท้อนให้ เห็นถึงวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งหัวใจสำคัญของการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมชุมชน

จากการศึกษาดังกล่าวสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้ใน หมู่บ้านในท้องถิ่น อันเป็นศักยภาพหรือความสามารถ วิธีการ เครื่องมือเพื่อใช้ในการป้องกัน และแก้ปัญหาการดำรงชีวิตให้บุคคลในท้องถิ่นมีความสุขและอยู่รอดปลอดภัย โดยความรู้ ความคิด ความเชื่อที่ท้องถิ่นได้สั่งสมและสืบทอดต่อกันมา ด้วยการเรียนรู้มาจากปู่ ย่า ตา ยาย ญาติพี่น้องและความเฉลียวฉลาดของแต่ละคน

ความสำคัญของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาได้รับการกล่าวขานเมื่อประเทศเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจนโยบายของการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ มีการเชื่อมโยงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้านได้ถูกละเลยมาเป็นเวลานานเพราะผลจากการพัฒนาที่ผ่านมาทำให้ประชาชนในประเทศได้บทรียนเมื่อสังคมเกิดปัญหาแล้วเราไม่สามารถปรับตัวเองได้ แก้ปัญหาด้วยตนเองไม่ได้ เนื่องจากในอดีต ความรู้ ทักษะ ที่นำมาใช้เป็นความรู้สากลแต่เพียงอย่างเดียว จึงมีหลายหน่วยงานที่ให้ ความสำคัญของภูมิปัญญาในฐานะเป็นรากเหง้าของความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่น ความสำคัญของภูมิปัญญาว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรม เป็นทุนทางสังคม เป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิต สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ สมดังพระศนะของ ประเวศ วะสี (2541 : 41-67) กาสัก เตชะชั้นหมาก (2527 : 5-6) และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544 : 14) ได้กล่าวไว้ว่า เพื่อให้การเปลี่ยนแปลงและสร้างคุณค่าที่ดีในสังคมไทยบนพื้นฐาน การอนุรักษ์วัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของความเป็นไทย จึงมุ่งเน้นการสร้างสังคมไทยเป็นสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ให้มีความสำคัญกับภูมิปัญญาว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรม เป็นทุนทางสังคมซึ่งเป็นภูมิธรรม ภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้สั่งสมไว้ สามารถเป็นพลังที่จะสานต่อไปในอนาคตได้ ภูมิปัญญานี้อาจสะท้อนออกมาในรูปศาสนา ประเพณีความเชื่อและแนวทางการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตและที่สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ

ชาวบ้านมองภูมิปัญญาเป็นเรื่องของวิถีชีวิต หลักการดำเนินชีวิตด้วยปัญญา สัมพันธ์กับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสร้างสรรค์ และทรงคุณค่าทางจิตวิญญาณ ไม่สามารถอธิบายเป็นวิทยาศาสตร์ได้ แต่ก็เป็นหลักวิชาการของชาวบ้าน ดังพระศนะของพนิตนาฏ ลัดดาโหมสิต (2534 : 136) และ มรว.อคิน รพีพัฒน์ (2547 : 28 -31) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านว่า การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านให้ลึกซึ้งและถูกต้องตามหลักวิชาการย่อมเป็นผลให้เข้าใจภูมิปัญญาของชาติได้อย่างถูกต้องและชัดเจน ชาวบ้านอธิบายแบบวิทยาศาสตร์อย่างที่เรารเรียนมาไม่ได้ แต่ว่าเขาเข้าใจความลึกซึ้งและความเหมาะสมกับท้องถิ่นสูงมาก เพราะอยู่ที่นั่น มาเป็นเวลานานทั้งยังสามารถนำภูมิปัญญาไปใช้ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรวัฒนธรรมของสังคมและประเทศชาตินั้น ได้อีกด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเป็นวัฒนธรรมเพราะเกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ การที่เราจะทำงาน โดยอาศัยภูมิปัญญาชาวบ้าน เคารพภูมิปัญญาชาวบ้านและปราชญ์ชาวบ้านเรื่องในอดีตชาวบ้าน ในหลายมิติ สอดคล้องกับอานันท์ กาญจนพันธ์ (2544 : 164-166) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาเป็นพลวัตของ

ชุมชนในมิติทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นพลังทางสังคม มิติทางวัฒนธรรมประกอบไปด้วย 3 ระบบ คือ

1. ระบบคุณค่า หมายถึงศีลธรรมของส่วนรวมและจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์มักแสดงออกในรูปของความคิดที่ให้ความสำคัญกับความเป็นธรรมความอุดมสมบูรณ์ และความยั่งยืนของธรรมชาติ
2. ระบบภูมิปัญญา ซึ่งครอบคลุมวิถีคิดของสังคมการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับธรรมชาติแวดล้อมปรากฏให้เห็นในกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่ และการถ่ายทอดความรู้ผ่านองค์กรทางสังคมในท้องถิ่น
3. ระบบอุดมการณ์อำนาจ หมายถึง ศักดิ์ศรีและสิทธิความเป็นมนุษย์ เป็นสิทธิตามธรรมชาติที่จะเสริมสร้างความมั่นใจและอำนาจให้กับคนในชุมชนหรือสังคมท้องถิ่น เพื่อเป็นพลังในการเรียนรู้ สร้างสรรค์ผลิตใหม่และถ่ายทอดภูมิปัญญา และอำนาจแสดงถึงศักยภาพของชุมชน

สรุปความสำคัญของภูมิปัญญา ได้ว่า ภูมิปัญญาเป็นรากเหง้าของความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่น เป็นทุนทางวัฒนธรรม เป็นทุนทางสังคม เป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิต สามารถแก้ไขปัญหิต่าง ๆ

ประเภทของภูมิปัญญา

นักวิชาการและผู้สนใจศึกษาเกี่ยวกับประเภทของภูมิปัญญาได้กล่าวถึงประเภทของภูมิปัญญา ที่สอดคล้อง กัน ดังนี้ เสรี พงศ์พิศ (2539 : 147) และชาอุพงษ์ ถูกจิตร (2542 : 35) กล่าวว่า ภูมิปัญญาหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน มี 2 ลักษณะคือ 1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม ระดับที่ลึกลงไป เช่น ระบบความคิด ระบบคุณค่า เป็นโลกทัศน์ จีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของสิ่งต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน 2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรมที่สังเกตได้จากภายนอก เป็นเรื่องเฉพาะด้านต่าง ๆ ที่เห็นได้ชัดเจน เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะดนตรี ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมจะสะท้อน ออกมาใน 5 ลักษณะคือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ
2. ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน
3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้

4. องค์ความรู้ที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศทั้งหมด ทั้งในแง่ความรู้ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการอยู่อาศัยของชุมชน ความรู้ในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาทรัพยากร เพื่อให้เป็นฐานทรัพยากรในชุมชน

5. ระบบความคิด ระบบคุณค่า ระบบความเชื่อของชาวบ้าน ในชุมชนที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมกับชุมชนภูมิปัญญาชาวบ้าน ตามอัตถประโยชน์ เกิดจากความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นองค์รวมรอบด้าน มีอาจแยกออกจากกันได้ ดังยศ สันตสมบัติ (2542 : 63 -68) และสุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2540 : 34 – 41) แบ่งภูมิปัญญาได้ ดังนี้

1. ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการยังชีพ มีขึ้นเพื่อการมีชีวิตอยู่รอด อยู่อย่างมีความสุข สบายตามอัธยาศัย

2. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สิน ทุกคนต่างพยายามจะให้ตนมีชีวิตที่ยั่งยืนมั่นคง ชุมชนใช้สติปัญญาเพื่อให้บรรลุความต้องการ เช่น การพึ่งตนเอง

3. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการสร้าง พิทักษ์ฐานะและอำนาจ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และตำแหน่งหน้าที่เพื่อช่วยในการดำรงชีพ

4. ภูมิปัญญาการจัดการเพื่อสาธารณประโยชน์ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน เช่น การร่วมกันหาเงินบำรุงวัด

5. ภูมิปัญญาที่เป็นการสร้างสรรค์พิเศษ คือสิ่งที่ปัญญาชนชาวบ้านใช้วิสัยทัศน์ เฉพาะตัวสร้างสรรค์ขึ้นต่างจากกลุ่มอื่น เช่น นักปราชญ์เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่ายิ่ง

6. ภูมิปัญญาเป็นเรื่องของอาหารและยา เป็นการบรรเทาอาการเจ็บป่วยเล็กน้อยที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน เช่น คนทรง หมอสมุนไพร ผู้ทำการประกอบพิธีกรรม

7. ภูมิปัญญาเป็นความรู้เรื่องระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร ซึ่งมีลักษณะซับซ้อนและพัฒนาจากความรู้พื้นฐานในด้านองค์ความรู้จัดการระบบการผลิต

8. ภูมิปัญญาท้องถิ่น ปรากฏในรูปของความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณี และวิถีปฏิบัติ

9. ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในส่วนของวิธีคิดทำให้มององค์ความเชื่อบางประการว่า ไม่ได้เป็นเพียงระบบคุณค่าหรือค่านิยมที่ไร้เหตุผล

นิคม ชมภูหลง (2545 : 25) และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545 : 45) ได้แบ่งจำแนกภูมิปัญญาออกเป็น 10 สาขา ดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานความรู้ทักษะและเทคนิคทางด้านเกษตรกรรมกับเทคโนโลยี โดยพัฒนาพื้นฐานคุณค่าเดิม ซึ่งสามารถพึ่งพาตนเองได้ในสภาวะการณ์ต่าง ๆ

2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปการผลิต เพื่อชะลอการนำเข้าของตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม อันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจได้ ตลอดจนการผลิตและจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่นการทอผ้า การจักสานกลุ่มอาชีพต่าง ๆ

3. สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองด้านสุขภาพอนามัยได้

4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ พัฒนาและใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในด้านบริหารจัดการการสะสมและบริหารกองทุน และธุรกิจชุมชน

6. สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดการสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม

7. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตงานด้านศิลปะ สาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ เป็นต้น

8. สาขาการจัดการ หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ทั้งขององค์กร ชุมชน องค์กรทางศาสนา องค์กรทางการศึกษาตลอดจน องค์กรทางด้านสังคมอื่น ๆ ในการจัดการศึกษา ตลอดจนการจัดการเรียนการสอน

9. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษา ทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทยและการใช้ภาษา ตลอดจนวรรณกรรมทุกประเภท

10. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติให้เกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม

จากการศึกษาดังกล่าวสรุปได้ว่าประเภทของภูมิปัญญาแบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ 1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เช่น ความคิด คุณค่า ปรัชญาในการดำเนินวิถีชีวิต 2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม ที่เห็นได้ชัดเจน เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ และดนตรี

การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

การสืบทอดมีความสำคัญมากต่อการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญา เมื่อมีกระบวนการเรียนรู้เกิดการเรียนรู้แต่ไม่ถ่ายทอดให้ผู้อื่นก็จะไม่เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดหรือเป็นการสูญสิ้น ภูมิปัญญาไปในที่สุด การสืบทอดได้ผู้ให้ความหมายและความสำคัญ ดังนี้

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542 : 1198) ได้ให้ความหมาย การสืบทอดว่า รับช่วงปฏิบัติต่อ เขาสืบทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษ

บุญยงค์ เกศเทศ (2550 : 7) กล่าวว่า การสืบทอดภูมิปัญญา เป็นพื้นความรู้ความสามารถอันชาญฉลาดของชาวบ้านที่เกิดจากการสั่งสมองค์ความรู้ โดยผ่านกระบวนการสืบทอดปรับปรุงพัฒนา ซ้ำซอก จนถึงขั้นเลือกสรรเป็นอย่างดีแล้วนั้น ส่วนแต่เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงพื้นภูมิสังคมและศักยภาพในการประสานแนวความคิดและความรู้ใหม่ๆ มาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทั้งสิ้น

กรมศิลปากร (2542 : 160) กล่าวว่า การสืบทอดภูมิปัญญา เป็นการสืบทอดวัฒนธรรมจากบรรพชนในอดีตจนถึงยุคปัจจุบัน จนแต่ใด ไม่มีภูมิปัญญาและเทคโนโลยีย่อมไม่มีการเปลี่ยนแปลง

จากการศึกษาดังกล่าว สรุปได้ว่า การสืบทอด คือกระบวนการสั่งสมความรู้ ความคิดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่นหนึ่ง มีการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ของการดำเนินชีวิต และนำสิ่งที่ได้รับไปปรับใช้อย่างสร้างสรรค์ ตามเงื่อนไขและสภาพแวดล้อม

กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญา

เนื่องจากภูมิปัญญา เป็นองค์ความรู้ที่มีอยู่ทั่วไป เมื่อถูกละเลย ขาดการยอมรับ ขาดการสืบทอด ในที่สุดจะขาดสายใยแห่งการต่อโยงระหว่างของเก่าและของใหม่ระหว่างอดีตและปัจจุบัน จึงจำเป็นที่จะต้องหาแนวทางการดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อเป็นการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาให้สืบทอดต่อไป มีนักวิชาการ องค์กรต่าง ๆ ได้เสนอรูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญาไว้ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545: 15-17) ดังนี้

1. การสืบทอดภูมิปัญญาแห่งแรกคือ ภายในครอบครัว จากพ่อ แม่ ลูก เครือญาติ ใกล้ชิดที่ถ่ายทอดให้กันและกัน เพื่อสืบทอดภูมิปัญญา ความรู้หลายอย่างจะมีการเผยแพร่ให้แก่

คนอื่น ถือว่าเป็นมรดกของวงศ์ตระกูล เช่น ความรู้เรื่องการรักษาโรค ยาสมุนไพร ส่วนใหญ่จะมีเคล็ดลับที่จะถ่ายทอดให้คนที่ต้องการให้เป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาอันเป็นมรดก ดังกล่าวนั้น อย่างไรก็ตามก็มีหลาย ๆ อย่างที่ไม่ได้แสดงออกอย่างชัดเจนว่าเป็นการถ่ายทอดหรือการสืบทอด เพราะการเรียนรู้จากการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เช่น พ่อสอนลูกให้ไถนาดูแลเลี้ยงสัตว์ สอนให้ตีเหล็ก เป็นการถ่ายทอดโดยการลงมือปฏิบัติร่วมกันเป็นคนช่วยพ่อ ดูว่าพ่อทำอะไรแล้วก็เลียนแบบพ่อ

2. การถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เด่นชัดที่สุด คือการถ่ายทอดบุคคลผู้รู้ ผู้ชำนาญในเรื่องประเด็นหนึ่งให้แก่บุคคลอื่น ๆ อาจเป็นลูกหลานหรืออาจเป็นใครก็ได้ที่มาขอเป็นลูกศิษย์ ส่วนใหญ่มักได้รับการถ่ายทอดมาจากครูของตนเองในลักษณะเดียวกันทำให้มีความเชี่ยวชาญในเรื่องหนึ่งเป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความรู้เฉพาะด้านในด้านการรักษาโรคยาสมุนไพร หรือความรู้ในเรื่องศิลปะต่างๆหรือการทำมาหากินต่าง ๆ การถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เด่นชัดที่สุดคือการถ่ายทอดบุคคลผู้รู้ ผู้ชำนาญในเรื่องประเด็นหนึ่งให้แก่บุคคลอื่น ๆ อาจเป็นลูกหลานหรืออาจเป็นใครก็ได้ที่มาขอเป็นลูกศิษย์ส่วนใหญ่ มักได้รับการถ่ายทอดมาจากครูของตนเองในลักษณะเดียวกันทำให้มีความเชี่ยวชาญในเรื่องหนึ่งเป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความรู้เฉพาะด้านในด้านการรักษาโรค ยาสมุนไพร หรือการทำมาหากินต่าง ๆ

สามารถ จันทรสุรีย์ (2536 : 150-152) กล่าวว่าชาวบ้านทุกหมู่เหล่าได้ใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้ ประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพมาตลอด และสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งตลอดมา ด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยอาศัยศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อของบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดเรียนรู้ สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบัน ซึ่งพอจำแนกได้ดังนี้

1. วิธีถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เด็กโดยทั่วไปมีความสนใจในช่วงเวลาสั้น สนใจในสิ่งใกล้ตัว ซึ่งแตกต่างจากผู้ใหญ่ กิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่าย ไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การลองทำตามตัวอย่าง การเล่นปริศนาคำทาย เป็นต้น วิธีการเหล่านี้เป็นการเสริมสร้างนิสัยและบุคลิกภาพ ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นจริยธรรม ที่เป็นสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ

2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ถือว่าเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ ซึ่งเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีการบอกเล่า โดยผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่าง ๆ ในพิธีการแต่งงานของทุก

ท้องถิ่น จะมีขั้นตอนให้มีคำสอนที่ผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาวทุกครั้งรวมทั้งการลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษ ก็มีการถ่ายทอดเชื่อมโยงประสบการณ์มาโดยตลอด

3. การถ่ายทอดภูมิปัญญาในรูปแบบของลิอบันเทิงโดยสอดแทรกในกระบวนการและเนื้อหาหรือคำร้องของบันเทิง เช่นคำร้องของลิเก ลำตัด มโนราห์ หนังตะลุง คำร้องเหล่านี้จะกล่าวถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น คติธรรม คำสอนทางศาสนา การเมือง การปกครอง การประกอบอาชีพ การรักษาโรคพื้นบ้าน รวมทั้งการปฏิบัติตนตามจารีตประเพณีต่าง ๆ

4. การถ่ายทอดภูมิปัญญาโดยผ่านสื่อสารมวลชน เช่นหนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์ วิทยุโทรทัศน์ ภาพยนตร์ และอื่น ๆ

สรุปได้ว่า รูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ รูปแบบการสั่งสมและถ่ายทอดความรู้ ความคิดและการประพฤติปฏิบัติจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

แนวคิด ทฤษฎี เรื่อง นิเวศวัฒนธรรม

มนุษย์มีความสนใจเกี่ยวกับนิเวศวิทยาหรือสภาพแวดล้อมมานานแล้ว ผู้คนในยุคก่อน ประวัติศาสตร์สามารถดำเนินชีวิตอยู่รอดมาได้โดยอาศัยความเคยชินกับสภาพแวดล้อมในการหาอาหารด้วยวิธีต่าง ๆ โดยเฉพาะการหาของป่าและล่าสัตว์ นอกจากนี้ยังใช้ความรู้เกี่ยวกับสภาพ

แวดล้อมเพื่อหาที่อยู่อาศัยที่มีแหล่งน้ำและแหล่งธรรมชาติอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก และหาอาหารตามธรรมชาติ นอกนั้นมนุษย์ยังหาวิธีป้องกันภัยจากธรรมชาติอีกด้วย จึงทำให้มนุษย์ดำเนินชีวิตตลอดมาได้ นี่คือตัวอย่างหนึ่งที่ยืนยันได้ว่ามนุษย์ได้พยายามทำความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเพื่อการปรับตัวและดำเนินชีวิตจากการทำความเข้าใจในสภาพ

แวดล้อมธรรมชาติเพื่อการปรับตัวและดำเนินชีวิตผ่านมานั้น มนุษย์ได้สะสมประสบการณ์และถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมที่มีต่อการดำเนินชีวิตเช่นนี้สืบต่อกันเรื่อยมา จนกลายเป็นความเชื่อที่ว่าสภาพแวดล้อมทางกายภาพมีบทบาทสำคัญต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์ ผู้ที่เลื่อมใสในแนวความคิดนี้ก็เชื่อว่าสภาพแวดล้อมเป็นตัวกำหนดบุคลิกภาพ ศิลธรรมจรรยา การเมืองการปกครอง รัฐบาล ศาสนา จึงทำให้วัฒนธรรมมีลักษณะแตกต่างกันออกไป ต่อมาเมื่อแนวความคิดความเชื่อของนักปราชญ์อีกกลุ่มหนึ่งได้แย้งว่าสภาพแวดล้อมทาง ธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งเท่านั้นที่ทำให้วัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นที่แตกต่างกัน

กันสิ่งที่กำหนดความแตกต่างนั้นคือการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ต่อมาแนวคิดของนักปราชญ์สองกลุ่มเสื่อมความนิยมลง เมื่อมีนักปราชญ์กลุ่มที่สามเสนอแนวคิดว่าสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติกับสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมต่างเป็นตัวกำหนดซึ่งกันและกัน แนวความคิดและข้อสมมุติฐานของกลุ่มที่สามนี้เองที่กลายเป็นพื้นฐานแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมปัญหาสิ่งแวดล้อมหรือนิเวศวิทยาไม่เพียงแต่จะมีความสำคัญต่อมนุษย์ในอดีตและปัจจุบันเท่านั้น แต่ยังคงความสำคัญต่อมนุษย์ชาติในอนาคตอีกด้วย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงยกเอาแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม มาเป็นแนวคิดหนึ่งในการศึกษา เพราะเชื่อว่าการศึกษานิเวศวิทยาหรือสภาพแวดล้อมจะช่วยให้เข้าใจถึงลักษณะการทำมาหากินและการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนค่านิยมและรูปแบบทางวัฒนธรรมของกลุ่มชน ได้เป็นอย่างดี เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรมให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ในลำดับต่อไปจะเป็นการนำเสนอ คำจำกัดความของคำว่า นิเวศวิทยาวัฒนธรรม และนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามทัศนะของ นักปราชญ์ จากสำนักคิดต่าง ๆ

คำว่า “นิเวศวิทยา” เป็นคำ ที่ Ernst Haeckel นักชีววิทยาชาวเยอรมันบัญญัติขึ้นเป็นคนแรก ใน พ.ศ.2413 คำนี้มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกว่า “Oikos” แปลว่า การอาศัยอยู่หรือที่อยู่อาศัย ดังนั้นความหมายของคำว่า “นิเวศวิทยา” ตามแนวคิดของ Ernst Haeckel จึงมีความหมายว่า การศึกษาเศรษฐกิจครัวเรือน และสิ่งมีชีวิต โดยเน้นถึงความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตและสภาพแวดล้อม (Haeckel, 1971)

Krebs (1985) ให้ความหมายของ “นิเวศวิทยา” ว่าหมายถึง “การศึกษาปฏิสัมพันธ์ที่เป็นตัวตัดสินใจการแพร่กระจายและความมากมายของสิ่งมีชีวิตด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์

Darvin (1859) ให้ความหมายของคำว่านิเวศวิทยาว่าเป็น “การศึกษาการต่อสู้ดิ้นรนและการปรับตัวเข้าหากันและกันของสิ่งมีชีวิตทั้งหมดเพื่อความอยู่รอด”

อู๋แก้ว ประกอบไวทยกิจ บีเวอร์ (2525 : 186) ให้คำ จำกัดความของ นิเวศวิทยา (Ecology) ว่ามาจากคำว่า “นิเวศ” ในภาษาสันสกฤต ซึ่งแปลว่าบ้านหรือที่อยู่อาศัย และ “วิทยา” แปลว่า ศาสตร์ที่มีเหตุผลหรือวิทยาศาสตร์ ดังนั้น นิเวศวิทยาจึงแปลว่า วิทยาศาสตร์ที่ว่าด้วยที่อยู่อาศัย ซึ่งรวมถึงความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ระหว่างสิ่งมีชีวิต และสิ่ง ไม่มีชีวิต และสิ่งแวดล้อมประกอบกันเป็นที่อยู่อาศัย

นอกจากนี้ บางท่านยังอาจใช้คำว่า “ระบบนิเวศ” (Ecosystem) ซึ่งหมายถึง ระบบความสัมพันธ์ที่ประกอบด้วยสิ่งมีชีวิตทุกชนิด และสิ่ง ไม่มีชีวิต อยู่รวมกันในพื้นที่แห่งหนึ่ง อาจเป็นพื้นที่ขนาดเล็ก เช่น หนองน้ำเล็กๆ หรือพื้นที่ขนาดใหญ่ เช่น ทะเล ทะเลสาบ ลักษณะ

ความสัมพันธ์จะต้องมีการแลกเปลี่ยนสสารและพลังงานระหว่างหน่วยที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตด้วย (ชนัญ วังษ์วิภาค. 2545. : 9)

Green (1912 : 15) เป็นนักสังคมวิทยาชาวอเมริกันให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า “วัฒนธรรมคือ กระบวนการถ่ายทอดทางสังคมให้บุคคลเกิดความรู้ รู้จักวิธีปฏิบัติ มีความเชื่อตลอดจนเข้าใจผลิตผลทางศิลปะทั้งหลาย และคำ รงรักษาสิ่งเหล่านั้นไว้ หรือเปลี่ยนแปลงไปในเวลาที่เหมาะสม”

พิทยา สายหู (2514 : 3) ให้ความหมายของวัฒนธรรมว่า หมายถึง แบบอย่างการดำรงชีวิตของกลุ่ม ซึ่งสมาชิกเรียนรู้ถ่ายทอดกันไปด้วยการสั่งสอน ทั้งทางตรงและทางอ้อม”

ไพฑูรย์ เครือแก้ว (2515 : 58-59) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่าวัฒนธรรมคือมรดกทางสังคม เป็นลักษณะพฤติกรรมของมนุษย์ที่ได้สะสมไว้ในอดีต และได้ตกทอดมาเป็นสมบัติที่มนุษย์ในปัจจุบันนำ เอามาใช้ในการครองชีวิต หรือวัฒนธรรมหมายถึงแบบแผนแห่งการครองชีวิต

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2528 : 5) ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า “วิถีแห่งการดำรงชีพที่มนุษย์สร้างขึ้น และยอมรับปฏิบัติกันมา มีการอบรมและถ่ายทอดไปสู่สมาชิกรุ่นต่อมา ตลอดจนมีการเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของมนุษย์”

มหาสิลา วีระวงส์ (2533 : 169) นักภาษาศาสตร์ลาวชี้ว่า วัฒนธรรมมีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีคือ “วฒน” แปลว่า ความเจริญ ความงาม ส่วนคำ “ธรรม” แปลว่า ความดี รวมวัฒนธรรมเข้ากันเป็นวัฒนธรรม (วัดทะนะท่า) แปลตามความหมายของศัพท์ว่า ความเจริญเกิดจาก ความดี หรือความดีสร้างให้เกิดมีความเจริญ ดังนั้นวัฒนธรรม คือ ผลรวมของความเจริญที่คนในสังคมร่วมสร้างสรรค์และพัฒนาไปพร้อมกับการดำเนินชีวิต วัฒนธรรมหมายถึงแบบแผนของการประพฤติปฏิบัติของผู้คนในสังคมที่ได้รับการสั่งสม จากรุ่นต่อรุ่นซึ่งแสดงออกในรูปของสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความคิด สติปัญญา รวมทั้งระบบคุณธรรม ซึ่งสัญลักษณ์ที่แสดงออกอาจอยู่ในรูปแบบที่จับต้องได้ (เช่น ภาษา การแต่งกาย เทคโนโลยี ศิลปะ กิริยาท่าทาง) และรูปแบบที่จับต้องไม่ได้ (เช่น ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม) อย่างไรก็ตามสัญลักษณ์ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เนื่องจากสิ่งที่จับต้องได้ มักมีความหมายหรือระบบคุณค่าอยู่เบื้องหลัง วัฒนธรรมปรากฏในรูปแบบที่สัมผัสได้ (Tangible Culture) ซึ่งมีลักษณะเป็นวัตถุที่จับต้องได้ และวัฒนธรรมที่สัมผัสไม่ได้ (Intangible Culture) ซึ่งเป็นเรื่องของจิตใจ สำหรับองค์การยูเนสโก ได้จำแนกเป็น 5 สาขา คือ สาขา มนุษยศาสตร์ สาขาศิลปะ สาขาการช่างฝีมือ สาขาคหกรรมศิลป์ และสาขากีฬาและนันทนาการ

ซึ่งทั้ง 5 ประการมีทั้งที่เป็นวัตถุและจิตใจ ปัจจุบันกระทรวงวัฒนธรรม จำแนกวัฒนธรรม ออกเป็น 3 ประเภทคือ วัฒนธรรมทางวัตถุซึ่งสามารถจับต้องได้ วัฒนธรรมทาง จิตใจที่ไม่สามารถจับต้องได้ และความหลากหลายทางวัฒนธรรม นอกจากนี้วัฒนธรรมยังปรากฏใน รูปแบบของวัฒนธรรมที่เป็นมรดก (Heritage Culture) วัฒนธรรมที่เป็นวิถีชีวิต (Living Culture) และวัฒนธรรมที่สร้างสรรค์ (Creative Culture) ซึ่งในแต่ละประเภทสามารถปรากฏ ได้ทั้งในลักษณะที่ สัมผัสได้ (Tangible Culture) และสัมผัสไม่ได้ (Intangible Culture)

การเกิดวัฒนธรรมมีสาเหตุมาจากความต้องการของมนุษย์ 3 ประการ คือ ความ ต้องการที่ จะ ได้รับการตอบสนองทางชีววิทยา ความต้องการทางสังคม (Social Needs) และ ความต้องการทาง จิตใจ (Psychological Needs) พัฒนาการของการเกิดวัฒนธรรม เริ่มต้นที่ ความต้องการขั้นพื้นฐาน ไปสู่ ความต้องการชีวิตที่ดีขึ้น จนกระทั่งเป็นความต้องการขั้นสูงสุด คือความต้องการเสถียรภาพและความมั่นคง การตอบสนองความต้องการระดับแรกเป็นการ ตอบสนองในระดับปัจจัย 4 เมื่อความต้องการสูงขึ้น การตอบสนองจะอยู่ในรูปของวัฒนธรรม และเมื่อความต้องการสูงไปจนถึงเสถียรภาพความมั่นคงจะพัฒนาการตอบสนองไปสู่สถาบัน ทางสังคม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม สังคมและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่คู่กัน หาก สังคมเปลี่ยนวัฒนธรรมจะเปลี่ยนไปด้วย เช่นเดียวกันเมื่อวัฒนธรรมเปลี่ยนสังคมจะ เปลี่ยนแปลง ไปด้วย การเปลี่ยนแปลงทางสังคมสามารถเกิดได้แบบค่อยเป็นค่อยไป หรือ เปลี่ยนแปลงแบบฉับพลัน ขอบเขตของการเปลี่ยนแปลงอาจเปลี่ยนแปลง ได้ทั้งระดับจุลภาคซึ่ง เกิดในวงแคบ และระดับมหภาค ซึ่งเกิดขึ้นในวงกว้าง สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นได้ทั้ง จากการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติและความต้องการของมนุษย์ รวมทั้งจากการเปลี่ยนแปลง ของสภาพแวดล้อมทางสังคม การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ความรู้ที่ก้าวหน้าและเทคโนโลยีที่ ทันสมัย นโยบายหรือความประสงค์ของผู้ปกครอง ด้วยเหตุปัจจัยต่าง ๆ ก่อให้เกิดการ แพร่กระจายทางวัฒนธรรม วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุจะ ได้รับการยอมรับง่ายกว่าวัฒนธรรมที่ไม่ใช่ วัตถุ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอาจก่อให้เกิดความล่าช้าทางวัฒนธรรม (Cultural Lag) อัน เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงแต่ละประเภทไม่ได้สัดส่วน ซึ่งอาจก่อให้เกิดความไม่เข้าใจกัน ระหว่างคนรุ่นหนึ่งกับคนอีกรุ่นหนึ่งได้ ซึ่งเรียกว่า ช่องว่างทางวัฒนธรรม (Culture Gap) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมส่งผลกระทบต่อมนุษย์และสังคมทั้งในด้านบวกและ ด้านลบ สำหรับในด้านบวกก่อให้เกิดความสะดวกสบาย เช่น สิ่งประดิษฐ์เครื่องมือ เครื่องใช้ ต่าง ๆ ส่วนด้านลบ ทำให้เกิดความล่าช้าทางวัฒนธรรมขึ้นได้ หากอัตราการเปลี่ยนแปลง

ระหว่างวัฒนธรรมทางวัตถุกับวัฒนธรรมที่ไม่ใช้วัตถุไม่สมดุล (แผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2550-2559 : ก-ข)

จากการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวิทยาและวัฒนธรรมที่กล่าวมานั้น จึงนำไปสู่ความเข้าใจคำว่านิเวศวิทยาวัฒนธรรมครั้งนี้ว่า “นิเวศวิทยาวัฒนธรรม” เป็นคำศัพท์ได้มาจากการผสมกันระหว่างคำว่านิเวศวิทยากับวัฒนธรรม เป็นนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ซึ่งความหมายของคำศัพท์ได้อธิบายมาแล้ว แต่เมื่อเอา 2 คำ ศัพท์มารวมเข้ากันแล้วจึงได้ความหมายที่แท้จริงของคำ นิเวศวิทยาวัฒนธรรม คำว่า “นิเวศวิทยาวัฒนธรรม” เป็นศัพท์ที่กำเนิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ โดยนักมานุษยวิทยาได้อาศัยความคิดทางนิเวศวิทยาไปใช้อธิบายพฤติกรรมของมนุษย์นิเวศวิทยาเป็นศาสตร์ที่แพร่หลายในคริสต์ศตวรรษที่ 20 แต่ส่วนใหญ่จะเน้นเฉพาะการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างพืชและสัตว์มากกว่าที่จะพูดถึงมนุษย์ จนถึงช่วงปี พ.ศ. 2473 นักมานุษยวิทยาได้ยืมเอาแนวความคิดนิเวศวิทยาไปใช้อธิบายทางมานุษยวิทยา ซึ่งเรียกว่า “นิเวศวิทยา วัฒนธรรม”

นิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) เป็นแนวคิดทางมานุษยวิทยาแนวหนึ่งที่น่าสนใจศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม โดยเน้นถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมเป็นตัวกำหนดกระบวนการวิวัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรม Julian Steward นักมานุษยวิทยาอเมริกัน ได้อธิบายแนวความคิดแบบนิเวศวิทยาวัฒนธรรมว่า เป็นการศึกษากระบวนการปรับตัวของสังคมภายใต้ อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการศึกษาวิวัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการปรับตัว (Adaptation) ของสังคม แนวความคิดนี้มองสังคมในลักษณะเป็นพลวัตหรือเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงเป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยมีพื้นฐานสำคัญคือ เทคโนโลยีการผลิต โครงสร้างสังคม และลักษณะของสภาพแวดล้อม ธรรมชาติเป็นเงื่อนไขหลักกำหนดกระบวนการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวของสังคม วัฒนธรรม Steward มอง “วัฒนธรรม” ว่าเป็นเครื่องมือช่วยให้มนุษย์ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมประเด็นสำคัญสำหรับการศึกษาเชิงมานุษยวิทยาจึงมีอยู่ว่า วัฒนธรรมมีการปรับตัวอย่างไรให้เข้ากับสภาพแวดล้อม และมนุษย์มีวิธีการอย่างไรในการใช้เทคโนโลยีและระบบเศรษฐกิจในการปรับตัว เข้ากับสภาพแวดล้อม ถึงแม้ว่าวัฒนธรรมจะถูกกำหนดโดยสภาพแวดล้อม แต่สจิวต์เสนอว่าเราไม่ควรแยกแยะสภาพแวดล้อมออกจากความต้องการทางด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญ อีกส่วนหนึ่งในการอธิบายพฤติกรรม

ทฤษฎีนิเวศวัฒนธรรม (Cultural Ecology)

ทฤษฎีนิเวศวัฒนธรรม ได้กล่าวถึงปฏิกริยาตอบโต้ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่ง Julian และคนอื่น (1949) เช่น Andrew and Roy ซึ่งเป็นนักนิเวศวิทยาที่ให้ความสนใจในเรื่องธรรมชาติเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ แต่ธรรมชาติในสิ่งแวดล้อมซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมนั้นต้องแยกออกจากธรรมชาติในทางชีวภาพของมนุษย์ เพราะเป็นธรรมชาติต่างชนิดกัน อีกทั้งร่างกายของมนุษย์นั้นสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างยิ่ง เพราะวาระบบความคิดได้แก่ สมอง หัวใจ ต่อมต่าง ๆ เป็นต้น เป็นระบบธรรมชาติในร่างกายของมนุษย์ ระบบความคิดเป็นอย่างไรอยู่ที่ระบบร่างกายโดยส่วนรวมจะเป็นอย่างไรด้วยร่างกายปรกติ ระบบความคิดปรกติ ผลของความคิดก็ปรกติ ระบบความคิดจะตอบสนองกับระบบธรรมชาติ ธรรมชาติเป็นตัวบงการความคิด แต่ถ้าร่างกายผิดปกติ ระบบความคิดก็จะทำงานไม่สะดวก ไม่คล่องตัวหรือบกพร่อง ต่อให้ได้รับความสำเร็จเพียง ไรหรือมีพฤติกรรมดีหรือไม่ดีเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับร่างกายของตนเอง ถ้ามนุษย์มียีนส์ (Gene) จะทำให้สมองดีคิดดีและเจริญเร็ว เป็นต้น ที่กล่าวมานี้เป็นเพียงครั้งเดียวยังไม่จบขบวนการ ยังต้องมีธรรมชาติทางสิ่งแวดล้อมมาบงการอีกส่วนหนึ่งด้วย มิฉะนั้นระบบความคิดดีเพียงใดหากไม่มีสิ่งแวดล้อมมากระตุ้นความคิดก็ไม่มืออะไรให้คิดเช่นกัน ในธรรมชาติเดียวกันถ้าระบบร่างกาย (ซึ่งก็คือระบบความคิดของมนุษย์) แตกต่างกันหรือ ยีนส์แตกต่างกัน เช่น คนหนึ่งยีนส์ดี อีกคนหนึ่ง ไม่มีดีหรือโง่ คนทั้งสองนั้น ก็คิดได้ไม่เท่ากัน ในสิ่งแวดล้อมเดียวกันคนจึงเจริญไม่เท่ากัน เป็นต้น เมื่อคนเจริญเติบโตขึ้น ก็จะไปจัดสรรปรุงแต่งธรรมชาติให้ดีขึ้นเพื่อให้ความสะดวกสบายในการดำรงอยู่ของมนุษย์ แนวความคิดในเรื่องนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม มีผู้ให้คำนิยามนิเวศวิทยาว่าเป็นการปรับตัวเข้าหากันระหว่างสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ การปรับตัวของมนุษย์นั้นต่างจากสัตว์ตรงที่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางวัฒนธรรม นิเวศน์วิทยาทางวัฒนธรรมคือ การศึกษาถึงการปรับตัวหรือความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การศึกษาวัฒนธรรมคือ การวิเคราะห์ระบบนิเวศน์วิทยาของสังคมเพื่อค้นหาลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมแต่ละแห่ง ถึงแม้ว่าหลักนิเวศวิทยาเป็นองค์ประกอบสำคัญของสถาบันทางสังคม แต่ก็รู้ดีว่าไม่มีใครสามารถอธิบายองค์ประกอบทางวัฒนธรรมได้หมดทุกด้าน ด้วยแนวคิดทางด้านการปรับตัวทางนิเวศวิทยา

นอกจากนี้ ยังขึ้นอยู่กับความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมของแต่ละแห่งอีกด้วย ทั้งนี้สิ่งแวดล้อมมีผลต่อความแตกต่างในการปรับตัวของวัฒนธรรม วัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ในสิ่งแวดล้อมที่เหมือนกันจะแสดงรูปแบบของพัฒนาการที่เหมือนกัน การศึกษาวิวัฒนาการสาย

เดี่ยว (Unilinear) เพราะวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไปท่ามกลางปัจจัยหรือตัวแปรภายนอกมากมายดังเช่นสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาตินั่นเอง อีกทั้งข้อแตกต่างระหว่างสังคมเรียบง่ายกับสังคมซับซ้อนโดยระบบของสังคมที่ซับซ้อนนั้นประกอบด้วยส่วนต่างๆ อย่างหลากหลายและต่างไปจากสังคมแบบง่าย ๆ ระบบที่ต่างกันนี้ ถูกนำมาเป็นปัจจัยของการปรับตัวที่ต่างกัน แนวคิดในเรื่องวัฒนธรรมได้รับอิทธิพลมาจากอัลเฟรด โครเบอร์ แต่อาจถูกมองว่าเป็นแนวความคิดที่ได้รับมาจากฟรานซ์ โบแอส ในเรื่องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อวิวัฒนาการของวัฒนธรรม โดยสิ่งแวดล้อมคือตัวการในการกำหนดวัฒนธรรม ซึ่งวัฒนธรรมมีรูปแบบหลากหลายเพราะเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมต่างกัน วัฒนธรรมแบบหนึ่งอาจปรับตัวได้ดีแบบหนึ่งและไม่ได้ถูกสิ่งแวดล้อมจำกัดอยู่เพียงระดับใดระดับหนึ่งเท่านั้น มันจะวิวัฒนาการไปได้ในลำดับที่สูงกว่า ดีกว่า โดยการสนับสนุนของสิ่งแวดล้อมที่ดีกว่าอีกด้วย แนวคิดในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับสิ่งแวดล้อมเป็นการขยายกรอบความคิดในเรื่องนิเวศวิทยา ความคิดด้านนิเวศวิทยาจะอธิบายสังคมที่ซับซ้อนได้น้อยกว่าเดิมเพราะในสังคมที่มีความเจริญจะเป็นอิสระ

จากการควบคุมของสิ่งแวดล้อม ในช่วงปี ค.ศ. 1930 งานด้านนิเวศวิทยาวัฒนธรรมได้รับการพัฒนาในหลาย ๆ แง่มุม เป็นการโต้ตอบกับแนวความคิดที่ว่าวัฒนธรรมมีลักษณะรวมของทุกสิ่งทุกอย่าง ดังนั้นแนวคิดทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมอาจสรุปได้ว่า คนที่มีธรรมชาติทางระบบความคิดดี (หมายถึงธรรมชาติในร่างกาย) สามารถปรับสิ่งแวดล้อมให้มาเป็นวัฒนธรรมได้ดีในขณะเดียวกันสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดีจะส่งเสริมให้ความคิดของคนดีขึ้น และสามารถสร้างวัฒนธรรมได้ดีขึ้น ทฤษฎีนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรมจึงเป็นความสัมพันธ์สองทางและสวนทางระหว่างคนกับธรรมชาติและธรรมชาติกับวัฒนธรรม (นียพรธนะ) วรรณศิริ, 2540 : 124-126)

จูเลียน สจิวต (Steward, 1976 : 30) มีแนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรมโดยได้เสนอว่า ปัจจัยต่างๆ มีกระบวนการที่เกี่ยวข้องต่อการปรับตัวทางวัฒนธรรมสภาพแวดล้อม โดยที่สิ่งแวดล้อมจะเป็นตัวก่อรูปให้เกิดวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมซึ่งหมายความว่า สิ่งมีชีวิตทั้งหมดในโลกไม่ว่าจะเป็นพืช หรือสัตว์ชนิดต่างๆ จะมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันถือว่าเป็นลักษณะทางกายภาพที่แต่ละส่วนจะมี ความสัมพันธ์ต่อกัน ลักษณะเหล่านี้ถือเป็นส่วนของหน่วยสังคมนั้น ๆ

จามพิศ สัตย์สงวน (2543 : 66-67) กล่าวถึงกรอบแนวคิดนิเวศวิทยาของวัฒนธรรมวิทยาเป็นการปรับตัวต่อปัญหาเบื้องต้นที่เกี่ยวกับการค้ำจุนเพื่อมีชีวิตอยู่และการ

ผลิตทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม พัฒนาจากทฤษฎีของไวท์และสจีวิต รวมทั้งการเชื่อมโยงบางอย่างจากทฤษฎีวิวัฒนาการไวท์เหมือนมอร์แกนที่สนใจวิวัฒนาการทั่วไปของวัฒนธรรม ไวท์มีแนวคิดที่ว่าพัฒนาการของวัฒนธรรมจะตามมาด้วยการเปลี่ยนแปลงในพลังงานอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่การเพิ่มขึ้นของประชากร การเพิ่มผลผลิตและมีความชำนาญเฉพาะอย่างเศรษฐกิจมากขึ้น วัฒนธรรมด้านอื่นๆ สำคัญรองมาจากรากฐานทางวัตถุนิยม ทฤษฎีของไวท์มีลักษณะเป็นสากล คือ ประยุกต์ได้กับวัฒนธรรมอื่น ๆ โดยทั่วไป

ทฤษฎีวิวัฒนาการหลายสาย (Multi-linear Evolutionary Theory) ของสจีวิตมองวัฒนธรรมว่า เป็นระบบพื้นฐานที่ตอบสนองการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่เฉพาะมาเหมือนไวท์ สจีวิตคิดว่าวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมอาจเคลื่อนตัวไปในหลายทิศทางต่างๆ กัน กล่าวคือ สังคมต่างๆ ที่มีสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเหมือน ๆ กัน และมีเทคโนโลยีในระดับเดียวกัน อาจมีวิวัฒนาการไปในทางที่คล้ายกัน กระบวนการดังกล่าวของวิวัฒนาการเส้นขนาน (Parallel Evolution) อธิบายความคล้ายคลึงกันบางอย่างในขั้นตอนวิวัฒนาการในสังคมต่างๆ ที่อยู่ห่างไกลกันทางภูมิศาสตร์ มันให้อธิบายความเหมือนกันที่ทฤษฎีการแพร่กระจายอธิบายไม่ได้ สจีวิตบอกว่าการอธิบายขั้นตอนพัฒนาการทางวัฒนธรรมจะได้รับการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ระดับของเทคโนโลยีและแบบแผนการทำงานในสังคมนั้น ๆ

นักมานุษยวิทยาบางคนที่ใช้ทฤษฎีนี้ ไม่เห็นด้วยกับไวท์และสจีวิตเกี่ยวกับวิวัฒนาการที่เน้นขั้นตอนต่างๆ ของการพัฒนา แต่เห็นด้วยกับการตอบคำถามที่ว่าสังคมนุษย์พัฒนาแบบแผนพฤติกรรมอย่างไร นั่นคือ การมองวัฒนธรรมว่าเป็นระบบหนึ่งของพฤติกรรมที่ถ่ายทอดทางสังคมและมีหน้าที่เชื่อมโยงคนในชุมชนต่างๆ ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เฉพาะเป็นการเน้นวัฒนธรรมว่าเป็นระบบพฤติกรรมที่รวมเอาเทคโนโลยี การจัดระเบียบทางเศรษฐกิจและการเมือง การตั้งถิ่นฐาน กลุ่มคนต่าง ๆ ศาสนา ความเชื่อ การปฏิบัติและค่านิยมต่าง ๆ ไว้อย่างดีด้วยกัน นับว่าเป็นการเน้นการมีชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เฉพาะในชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ

ในการเน้นตรงการปรับตัวในด้านต่าง ๆ ของระบบวัฒนธรรมนั้น นักมานุษยวิทยาที่ใช้ทฤษฎีนี้สามารถแสดงให้เห็นว่า ความเชื่อและการปฏิบัติต่าง ๆ ที่ดูเหมือนไร้สาระไม่มีเหตุผล อาจมีผลในด้านการใช้ทรัพยากรอย่างมีเหตุผลได้ ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงระดับของเทคโนโลยีที่เฉพาะด้วย เช่น การที่เนื้อวัวเป็นอาหารที่ต้องห้ามของพวกฮินดู ทั้ง ๆ ที่ความอดอยากและความยากจนมีอยู่ทั่วไปในอินเดีย นับว่าเป็นสิ่งขบขันมากสำหรับชาวตะวันตก แต่เฮร์รี่ บอกว่า การห้ามกินเนื้อวัวมีความหมายเพราะมันเป็นการปรับตัวอย่างหนึ่ง วัวสำคัญ

ในอินเดียมาใช้เพราะมันกินไม่ได้แต่เพราะมันลวกคั้นไถซึ่งสำคัญต่อการเกษตรกรรม ถ้า
 ครอบครัวย่าง ๆ กินเนื้อวัวในยามยากจะทำให้ไม่มีวัวไว้ไถนา จึงไม่อาจทำการเกษตรกรรมได้
 ต่อไป ดังนั้นข้อห้ามทางศาสนาที่ห้ามกินเนื้อวัวได้เพิ่มความสามารถของสังคมไว้ในระยะยาว

การเน้นตรงการปรับตัวของระดับสังคมมากกว่า หนทางต่าง ๆ ที่ระบบนั้น ๆ
 เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ทำให้ทฤษฎีนี้ นับว่าเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของทฤษฎีที่นิยมและยัง
 มีข้อวิพากษ์อีกอย่างหนึ่งของทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม คือ กรที่ทฤษฎีนี้อธิบายความ
 แตกต่างทางวัฒนธรรมว่ามันคืออะไร โดยไม่มีการอธิบายอย่างแท้จริงว่ามันเป็นอย่างนั้นได้
 อย่างไร อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรมช่วยให้เราเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่าง
 ประชากรมนุษย์ สิ่งแวดล้อมทางสังคมและทางกายภาพของชุมชนหรือของสังคมนั้น ๆ ได้
 จริง ๆ นิชพรธ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ (2540 : 124-126) กล่าวว่า ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม
 นั้นจะกล่าวถึงปฏิกริยาตอบโต้กันระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม Julian Steward เป็นนัก
 นิเวศวิทยาที่ให้ความสนใจในเรื่องธรรมชาติเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ และขยาย
 ความคิดนี้ออกไปว่าวัฒนธรรมซึ่งถูกกำหนดโดยสิ่งแวดล้อมนั้นสัมพันธ์กับกายภาพของมนุษย์
 แต่ธรรมชาติในสิ่งแวดล้อมมีผลต่อพฤติกรรมนั้นจะต้องแยกออกจากธรรมชาติในทางชีวภาพ
 ของมนุษย์เพราะเป็นธรรมชาติต่างชนิดกัน

นิชพรธ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ (2540 : 124) นิยามคำว่า “นิเวศวิทยา” ว่านิเวศวิทยา
 คือการปรับตัวเข้าหากันระหว่างสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ การปรับตัวของมนุษย์นั้นต่างจากสัตว์
 ตรงที่มันขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางวัฒนธรรม นิเวศวิทยาวัฒนธรรม คือ การศึกษาถึงการปรับตัว
 หรือความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การศึกษาวัฒนธรรมของสัตว์
 คือการวิเคราะห์ระบบนิเวศวิทยาของสังคมเพื่อค้นหาลักษณะของวัฒนธรรมแต่ละแห่ง ถึง
 แม้สจิวตจคิดว่หลักนิเวศวิทยาเป็นองค์ประกอบสำคัญของสถาบันทางสังคม แต่ก็รู้ว่าไม่มี
 ใครสามารถอธิบายองค์ประกอบทางวัฒนธรรมได้หมดทุกด้าน ด้วยแนวคิดทางด้านกร
 ปรับตัวทางนิเวศวิทยา นอกจากนี้สจิวตยังได้เน้นถึงความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมแต่ละ
 แห่งอีกด้วย จากการศึกษาของสจิวตสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อความแตกต่างในการปรับตัวของ
 วัฒนธรรม วัฒนธรรมที่ต่างกันสิ่งแวดล้อมที่เหมือนกันจะแสดงรูปแบบของพัฒนาการที่
 เหมือนกัน วัฒนธรรมแบบหนึ่งอาจอาจปรับตัวได้ดีกว่าอีกแบบหนึ่ง และไม่ได้ถูก
 สิ่งแวดล้อมจำกัดอยู่เพียงระดับใดระดับหนึ่งเท่านั้น มันจะวิวัฒนาการไปตามลำดับที่สูงกว่า
 ดีกว่า โดยการสนับสนุนของสิ่งแวดล้อมที่ดีกว่าอีกด้วย

งานด้านนิเวศวิทยาวัฒนธรรมได้รับการพัฒนาในหลาย ๆ แง่มุมเป็นการโต้ตอบกับแนวคิดที่ว่าวัฒนธรรมมีลักษณะรวมของสิ่งทุกอย่าง สัจวัตน์ไม่สนใจหน้าที่และประโยชน์ของสถาบัน และให้ความสำคัญน้อยที่สุดหรือสนใจบ้างเป็นบางครั้ง จุดสนใจของสัจวัตน์อยู่ที่การศึกษาเรื่องการผสมผสานทางวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อมอย่างชัดเจน แนวคิดทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรม สรุปได้ว่า คนที่ธรรมชาติทางระบบความคิด (หมายถึงธรรมชาติในร่างกาย) จะสามารถปรับสิ่งแวดล้อมให้มาเป็นวัฒนธรรมได้ดี ขณะเดียวกันสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดีจะส่งเสริมให้ความคิดของคนดีขึ้นและสามารถสร้างวัฒนธรรมที่ดีขึ้นด้วย ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม จึงเป็น “ความสัมพันธ์สองทางและสวนทาง” ระหว่างคนกับธรรมชาติและธรรมชาติกับวัฒนธรรม แนวคิดเชิงนิเวศวิทยาก่อให้เกิดการพัฒนาทางวัฒนธรรมหรือการพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมโดยตรง และจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาวัฒนธรรม 4 ระดับ ได้แก่

1. สิ่งแวดล้อมที่ไม่สามารถทำการเกษตรได้
2. สิ่งแวดล้อมที่สามารถทำการเกษตรได้อย่างจำกัด
3. สิ่งแวดล้อมที่ไม่สามารถทำการเกษตรได้อย่างไม่จำกัด
4. สิ่งแวดล้อมที่ไม่สามารถเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรได้

ยศ สันติสมบัติ (2548 : 34) กล่าวว่า นิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecolong) เป็นแนวคิดทางมานุษยวิทยาแนวหนึ่งที่สนใจศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม โดยเน้นถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมมาเป็นตัวกำหนดกระบวนการวิวัฒนาการทางสังคม จูเลียน สัจวัตน์ นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ได้อธิบายแนวคิดแบบนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ว่าเป็นการศึกษากระบวนการปรับตัวของสังคมภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการศึกษากระบวนการศึกษาวิวัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการปรับตัว (Adaptation) ของสังคม แนวคิดนี้มองสังคมในลักษณะพลวัตหรือการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยมีพื้นฐานสำคัญคือ เทคโนโลยีการผลิต โครงสร้างสังคม และลักษณะของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เป็นเงื่อนไขหลักในการกำหนดกระบวนการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวของสังคมวัฒนธรรม

สิรินทิพย์ พันธุ์หวาน (2552 : 63) กล่าวว่า การศึกษาตามทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม เป็นการศึกษาหาข้อกำหนดหรือเกณฑ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นผลกระทบจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของแต่ละสังคมวัฒนธรรม สิ่งที่สำคัญที่สุดในแนวคิดนี้ คือ

กลุ่มของลักษณะหรือแบบแผนวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดมากที่สุดกับกิจกรรมเพื่อ
การดำรงชีพและการจัดการทางเศรษฐกิจ

จูเลียน สจิวด์ (Steward, 1976 : 31) เขาได้ขยายความถึงสิ่งมีชีวิตที่ต่างไปจากมนุษย์
ว่ามีเส้นทางการปฏิสัมพันธ์กันเป็นโยย้าย ในลักษณะสำคัญอยู่ 2 ลักษณะ ได้แก่
ลักษณะที่หนึ่ง มนุษย์มีการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อม โดยผ่านทางวัฒนธรรมที่เป็นสิ่งเหนือ
ธรรมชาติมากกว่าการปรับตัวผ่านทางพันธุกรรมลักษณะที่สอง โยย้ายสิ่งมีชีวิตเป็นส่วนที่
มนุษย์มักจะเป็นผู้แพร่ขยายโยย้ายภายในระบบหรือหน่วยทางสังคม

เร็ปปาพอร์ท (Rappaport, 1984 : 225) สรรพสิ่งที่มีอยู่ในระบบชีวมณฑลนั้น
ประกอบด้วยสิ่งที่มีชีวิตเล็กประกอบกันขึ้นเป็นหน่วยของมนุษย์ นั่นคือเซลล์เล็กๆที่มีชีวิต
ประกอบเป็นตัวมนุษย์และสสารซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิตได้มี ปฏิสัมพันธ์ต่อกันภายในระบบใหญ่
ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนวัตถุดิบไปมาระหว่างองค์ประกอบภายในสิ่งมีชีวิต

ศรีศักร วัลลิโภคม (2555 : 21-30) ได้อธิบายว่า ในภูมิวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ สามารถ
แบ่งย่อยพื้นที่ทางวัฒนธรรมออกเป็นหลาย ๆ ท้องถิ่น เป็นพื้นที่วัฒนธรรมที่แลเห็น
ความสัมพันธ์ของคนในสังคมสามมิติด้วยกันคือคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่ง
เหนือธรรมชาติ โดยเรียกพื้นที่ดังกล่าวนี้ว่า นิเวศวัฒนธรรม

สรุปได้ว่าทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม เป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
วัฒนธรรม ที่เป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยศึกษาในสามมิติคือคนกับ
คน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

แนวคิด เรื่อง ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ยุงยุทธ ชูแว่น (2545 : 102-114) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นประวัติศาสตร์แนวใหม่ที่
มุ่งศึกษาวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ โดยเอาชีวิตชาวบ้านเป็นศูนย์กลางของ
การศึกษา ซึ่งน่าจะเกิดประโยชน์แก่ประชาชนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง ซึ่งแตกต่างจากการศึกษา
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแต่เดิมที่ศึกษาประวัติศาสตร์ของเมืองที่ไม่ใช่ศูนย์กลางของอำนาจรัฐ ซึ่ง
เป็นเรื่องราวประวัติของจังหวัดต่าง ๆ ที่ได้พัฒนาอยู่ในกรอบของประวัติศาสตร์แห่งชาติ และ
เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ทางการเมืองกับศูนย์กลางเป็นหลัก และมักจะเป็น
การศึกษาที่ตัดขาดออกจากวิถีชีวิตของผู้คนส่วนใหญ่ในท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจะมุ่ง
ศึกษากิจกรรมหรือประสบการณ์ทุกๆด้านของสังคมใน “ท้องถิ่น” โดยให้ความสำคัญที่
ประชาชนในฐานะเป็นผู้สร้างประวัติศาสตร์ และเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม

ในการศึกษาเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆด้วย ซึ่งประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในลักษณะนี้จะทำให้เกิดความเข้าใจถึงความเป็นมาของวิถีชีวิตของประชาชนซึ่งมีความแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น และความรู้นี้ก็ยังคงจะเป็นพลังที่ช่วยให้คนในท้องถิ่นต่างๆสามารถฟื้นฟูชีวิตให้แก่สถาบันวัฒนธรรม และศักดิ์ศรีของแต่ละท้องถิ่นด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั้น ถ้าดำเนินไปโดยคำนึงถึงข้อมูลระดับเบื้องต้นเป็นของพื้นบ้านพื้นเมืองแล้วจะทำให้เราเข้าใจเอกลักษณ์ของกลุ่มชนหรือสังคมที่เราศึกษาได้ใกล้เคียงความจริงมากกว่าการมองประวัติศาสตร์จากเบื้องบนหรือจากศูนย์กลางแห่งหนึ่งแห่งใด การศึกษาที่คำนึงถึงข้อมูลเบื้องต้น เอื้อต่อการเข้าใจเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Cultural Identity) ซึ่งก่อให้เกิดเครือข่ายเชื่อมโยงคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เฉพาะถิ่นใดถิ่นหนึ่งหรือคนต่างกลุ่มต่างถิ่นให้เกี่ยวกันกันได้จากกล่าวได้ว่าทำให้เกิดบูรณาภาพ(Integration) ขึ้นในสังคมนั้นเองการศึกษาแบบที่เกริ่นมานี้ คือการศึกษาสิ่งที่เราเรียกว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (ธิดา สาระยา, 2525: 1)

นัยแรก เป็นการมองประวัติศาสตร์โดยผ่านคนในสังคม ฉะนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมของชุมชนต่าง ๆ ในท้องถิ่น ไม่ใช่หมายถึงศูนย์กลางทางการเมืองแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยเฉพาะ มองประวัติศาสตร์จากจุดยืนเบื้องต้นมีลักษณะประวัติศาสตร์ชาวบ้าน เพราะฉะนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงทำให้ได้รู้ถึงสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทักษะคติ ความคิดของคน มากกว่าเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ ถึงแม้ถ้าศึกษาเหตุการณ์ก็เป็นเหตุการณ์ที่มีคนเกี่ยวข้องด้วย

นัยที่สอง เป็นการมองประวัติศาสตร์ผ่านระบบเมืองในสังคมท้องถิ่นซึ่งรับอิทธิพลหรือมีปฏิกริยาได้ตอบกับระบบการเมืองจากศูนย์กลาง การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เน้นประวัติศาสตร์ “เมือง” แตกต่างจากการมองเรื่องให้อยู่ในกรอบของระบบการเมืองที่กว้างใหญ่กว่าเมืองใดเมืองหนึ่งเพียงเมืองเดียว ประวัติศาสตร์เมืองนครศรีธรรมราชย่อมต่างจากประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชในกรอบของพงศาวดารอยุธยา เป็นต้น (ธิดา สาระยา, 2529: 79) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นคือกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมที่เน้นมวลชนเป็นประวัติศาสตร์ที่คนภายในท้องถิ่นเชื่อว่าเป็นจริง ซึ่งในที่นี้จะใช้คำว่า “ประวัติศาสตร์จากภายใน” (History from the Inside) ... ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตและ Dynamic เสมอ ประวัติศาสตร์จากภายใน มิได้คาดหมายหาข้อเท็จจริงจากข้อมูล แต่เป็นประวัติศาสตร์ที่ถูกเชื่อว่าเป็นเช่นนั้น ประวัติศาสตร์แบบนี้จึงเกิดจากแรงสะท้อนทางความคิดของคนในสังคมซึ่งปรากฏในรูปของตำนาน นิทานพื้นบ้านเรื่องปรัมปรามาแล้วแต่อดีต และโดยการสัมภาษณ์สืบสวนในปัจจุบัน (ธิดา สาระยา, 2529 : 25, 29-30)

เมื่อกล่าวถึงการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ความหมายที่เป็นที่เข้าใจกัน ก็คือ การศึกษาประวัติศาสตร์ของสังคมหรือชุมชนที่อยู่นอกแคววงศูนย์อำนาจทางการเมืองของรัฐ สังคมหรือชุมชนที่อยู่นอกศูนย์อำนาจทางการเมืองของรัฐ ในที่นี้ไม่ได้จำกัดความหมายอยู่แต่ เฉพาะเชิงกายภาพเท่านั้น จริงอยู่ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นส่วนใหญ่ที่นิยมศึกษากัน มักเป็น ประวัติศาสตร์ของ เมือง หมู่บ้าน หรือชนกลุ่มน้อยที่อยู่นอกเขตราชธานีหรือเมืองหลวงของรัฐ ออกไป แต่สังคมหรือชุมชน ที่อยู่นอกศูนย์อำนาจทางการเมืองของรัฐ ในที่นี้ยังมีความหมายเชิง วัฒนธรรม กล่าวคือ หมายรวมไปถึงประวัติศาสตร์ของสังคมกลุ่มชนหรือชุมชนที่อยู่ในเชิง กายภาพ อาจอยู่ในบริเวณศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองของรัฐ แต่ในเชิงวัฒนธรรมแล้วไม่ได้มี ส่วนร่วมในการใช้อำนาจรัฐแต่อย่างใด การกำหนดให้การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็น การศึกษาประวัติศาสตร์ของสังคม หรือชุมชนที่อยู่นอกศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองของรัฐนี้ ก็เนื่องมาจากข้อเท็จจริงที่ว่า สังคมหรือชุมชนต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีประวัติศาสตร์ของตน ไม่ต่างไปจากการที่ราชวงศ์ กลุ่มชนหรือชนชั้นที่ถือกุมอำนาจรัฐนั้นมีประวัติศาสตร์ นอกไป จากนั้นประวัติศาสตร์ของสังคมหรือชุมชนต่าง ๆ เหล่านี้ยังมีบทบาทที่แยกออกจากกันไม่ได้ จากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของรัฐหรือของหน่วยทางสังคมที่ใหญ่กว่าที่อื่น ๆ ในขณะที่ เนื้อหาของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั้นมีขอบเขตค่อนข้างแน่นอน คือเป็นการศึกษา ประวัติศาสตร์ของสังคมหรือชุมชน ขอบเขตของหน่วยที่ใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กลับมีลักษณะยืดหยุ่นสูงเพราะคำว่าท้องถิ่น ไม่ได้มีความหมายของขนาดทางพื้นที่แน่นอน สม่่าเสมอในลักษณะเช่นนี้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแตกต่างไปจากประวัติศาสตร์ของรัฐ เพราะ หน่วยที่ใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ของรัฐมีความแน่นอนตายตัวที่ถูกกำหนดขึ้นมาจาก อำนาจทางการเมืองของรัฐในแต่ละสมัย ในทางตรงข้าม หน่วยของ “ท้องถิ่น” ที่ใช้สำหรับ ศึกษาประวัติศาสตร์มีขนาดที่แตกต่างหลากหลาย “ท้องถิ่น” เป็นได้ทั้งหมู่บ้าน เมือง ชุมชน ลุ่ม แม่น้ำ กลุ่มอาชีพ กลุ่มชาติพันธุ์ ฯลฯ (ถลอง สุนทรวาณิชย์, 2529: 1-2)

สังคมหรือชุมชนต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่มีประวัติศาสตร์ของตนไม่ต่างไปจากการที่ ราชวงศ์ กลุ่มชนหรือชนชั้นที่ถือกุมอำนาจรัฐนั้นมีประวัติศาสตร์ นอกไปจากนั้น ประวัติศาสตร์ของสังคมหรือชุมชนต่าง ๆ เหล่านี้ยังมีบทบาทที่แยกออกจากกันไม่ได้จาก พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของรัฐหรือของหน่วยทางสังคมที่ใหญ่กว่าที่อื่น ๆ ในขณะที่ เนื้อหาของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั้นมีขอบเขตค่อนข้างแน่นอน คือเป็นการศึกษา ประวัติศาสตร์ของสังคมหรือชุมชน ขอบเขตของหน่วยที่ใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กลับมีลักษณะยืดหยุ่นสูงเพราะคำว่าท้องถิ่น ไม่ได้มีความหมายของขนาดทางพื้นที่แน่นอน

สม่ำเสมอ ในลักษณะเช่นนี้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแตกต่างไปจากประวัติศาสตร์ของรัฐ เพราะหน่วยที่ใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ของรัฐมีความแน่นอนตายตัวที่ถูกกำหนดขึ้นมาจากอำนาจทางการเมืองของรัฐในแต่ละสมัย ในทางตรงข้าม หน่วยของ“ท้องถิ่น”ที่ใช้สำหรับศึกษาประวัติศาสตร์มีขนาดที่แตกต่างหลากหลาย “ท้องถิ่น” เป็นได้ทั้งหมู่บ้าน เมือง ชุมชน กลุ่มแม่น้ำ กลุ่มอาชีพ กลุ่มชาติพันธุ์ ฯลฯ (ฉลอง สุนทรวาณิชย์, 2529: 1-2)

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่อาศัยเขตจังหวัดเป็นตัวกำหนดขอบเขต ก็มักจะทำให้เกิดปัญหาได้อย่างมาก เนื่องจากเขตจังหวัดเพื่อกำหนดกันขึ้นเมื่อไม่นานมานี้เอง ประวัติศาสตร์ของ “ท้องถิ่น” ที่เป็นจังหวัดหนึ่งๆ ในปัจจุบันจึงอาจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับท้องถิ่นของจังหวัดอื่น ๆ โกล้เคียงได้ ในปัจจุบันเราเคยชินกับการใช้เขตของรัฐหรือประเทศเป็นหน่วยการศึกษา เช่น ประวัติศาสตร์ไทยก็หมายถึงเรื่องราวของผู้คนที่ได้เคยอาศัยอยู่ในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน เราอาจกล่าวได้ว่า “ท้องถิ่น” คือหน่วยของการศึกษาที่ไม่ใช่รัฐหรือประเทศแต่หน่วยของการศึกษานั้นเป็นสิ่งที่กำหนดกันขึ้นเพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่โดยตัวของมันเอง การอาศัยเขตแดนของประเทศไทยเป็นตัวกำหนดหน่วยของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยก็เพราะเรามีจุดมุ่งหมายอยู่แล้วจะศึกษาประวัติศาสตร์ของชาติและชาติไทยมีอาณาเขตตามที่ปรากฏเป็นรัฐ ไทย หน่วยของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยจึงเป็นตัวรัฐไทย แม้ว่าหน่วยของการศึกษาประวัติศาสตร์ของชาติเช่นนี้ก่อให้เกิดปัญหาขึ้นไม่น้อย แต่การใช้หน่วยของการศึกษาเช่นนี้ก็สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการศึกษาคือประวัติศาสตร์ของชนชาติไทยในความหมายของรัฐประชาชาติไทยจะเห็นได้ว่าหน่วยของการศึกษาย่อมสัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายของการศึกษาอยู่เสมอ โดยอาศัยหลักการอันนี้ เราอาจกำหนดหน่วยของการศึกษาประวัติศาสตร์“ท้องถิ่น” ได้จากการพิจารณาจุดมุ่งหมายของการศึกษาจุดมุ่งหมายของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก็คือ ความเข้าใจในความหลากหลายของวิถีวัฒนธรรม ประสพการณ์และระบบที่แตกต่างกันของชุมชนต่าง ๆ ความหลากหลายของชุมชนนั้นนับได้ตั้งแต่ระดับหมู่บ้านขึ้นไปจนถึงภาคที่ร่วมในวัฒนธรรมและประสพการณ์จากอดีตอันเดียวกันมา ด้วยเหตุดังนั้น ขอบเขตของ“ท้องถิ่น” ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไม่ตายตัวแน่นอนขึ้นอยู่กับว่าผู้ศึกษาประสงค์จะทำความเข้าใจกับประเด็นอะไร “ท้องถิ่น” อันเป็นขอบเขตของการศึกษาก็จะปรากฏขึ้นเอง ดังเช่นหากผู้ศึกษาต้องการเข้าใจระบบเศรษฐกิจและการเคลื่อนย้ายของระบบเศรษฐกิจนั้นในชุมชนที่ผลิตเพื่อการยังชีพ อาจเป็นไปได้ว่า “ท้องถิ่น” อันเป็นหน่วยของการศึกษาที่เหมาะสมเป็นเพียงหมู่บ้านหรือตำบลหนึ่งในกรณีของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญที่จะกำหนดขอบเขตของ

หน่วยของการศึกษา ที่สำคัญก็คือขอบเขตของ “ท้องถิ่น” นั้นสามารถตอบคำถามที่ผู้ศึกษาตั้งใจจะหาคำตอบได้เท่านั้น (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2530: 3-4)

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นการศึกษาเรื่องราวของท้องถิ่นนับจากจุดเล็กไปหาจุดใหญ่ คือแทนที่จะมองจากข้างนอกเข้ามาข้างใน เราก็มองจากข้างในเข้าไปสัมพันธ์กับข้างนอก... เพราะฉะนั้นการมองท้องถิ่นนี้จึงสวนทางกับการศึกษาที่แล้วๆมา มักมีการเข้าใจผิดกันระหว่างคำว่า ท้องถิ่นและชุมชน...อยากใคร่ขอเสนอว่าชุมชนกับท้องถิ่นต่างกันแต่มีความสัมพันธ์กัน ชุมชนเป็นจุดหนึ่งในท้องถิ่น หมายถึงกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันมีความสัมพันธ์ในทางสังคมและวัฒนธรรม แต่ว่าท้องถิ่นคือท้องถิ่นที่ชุมชนหลายชุมชนอยู่ร่วมกันและมีรูปแบบวัฒนธรรมใกล้เคียงกัน ในลักษณะนี้ถ้าผมจะมองประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในเขตพัทลุง แม้ไม่สามารถมองจุดหนึ่งจุดใดของพัทลุง ได้ผมจะพยายามหาว่าท้องถิ่นนั้นมันหมายถึงอะไร เราอาจจะมองในหลายชุมชนนั้นมันมีรูปแบบวัฒนธรรมซึ่งใกล้เคียงกันใหม่ มีความสัมพันธ์ทางสังคม ทางเศรษฐกิจเป็นอย่างไรนั้นเป็นรูปการณ์ที่เราจะต้องมอง ถ้าในลักษณะนี้ผมอาจจะมองว่าพัทลุง เป็นชุมชนส่วนหนึ่งของบริเวณรอบ ๆ ทะเลสาบพัทลุงสงขลาทั้งหมด ซึ่งมีลักษณะโดดเด่นแตกต่างไปจากเขตนครศรีธรรมราชหรือทางเขตปัตตานี ยะลา อันนี้การที่จะมองว่ามันมีความเป็นท้องถิ่นเดียวกันเราจำเป็นต้องหัน ไปศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีที่จะเห็นว่ามันเป็นอย่าง ไร เพื่อที่จะหาความคล้ายคลึงของท้องถิ่นนั้น (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2531, 213-214)

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งเป็นการศึกษาที่ค่อนข้างเป็นสหภาพเมื่อเปรียบเทียบกับ การศึกษาชุมชนในอย่างแรก โดยมุ่งศึกษาท้องถิ่นอันเป็นบริเวณที่มีชุมชนอยู่ร่วมกันและมี ความสัมพันธ์กันทางเศรษฐกิจ สังคม ระบบความเชื่อ พิธีกรรมและการเมือง การปกครอง จน กล่าวได้ว่าทำให้ผู้คนในท้องถิ่นนั้น ๆ มีอะไรหลาย ๆ อย่างร่วมกันและคล้ายคลึงกันจนมี จิตสำนึกกว่าเป็นคนถิ่นเดียวกัน การศึกษาเช่นนี้เน้นอดีตมาจนถึงปัจจุบัน โดยแสดงให้เห็นว่ามี พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมเกิดขึ้นในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ อย่างไร ยกตัวอย่างเช่นท้องถิ่น นั้นมีสภาพแวดล้อมเป็นอย่างไร ตั้งอยู่ในตำแหน่งไหน ภายในเขตอำเภอใด จังหวัดไหนและ ภูมิภาคใด มีหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์และ โบราณคดีที่แสดงความเป็นมาทางวัฒนธรรม อย่างไรก็ตามบ้าง บรรดากลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันเป็นชุมชนที่สืบมาจนปัจจุบันเป็นพวก ไท อยู่ใน ท้องถิ่นมาแต่ดั้งเดิมหรือเคลื่อนย้ายมาจากที่อื่น เมื่อเข้ามาอยู่ในท้องถิ่นเดียวกันแล้ว มีการ สัมผัสกันทางเศรษฐกิจ สังคมและระบบความเชื่อพิธีกรรมอย่างไร มีความขัดแย้งหรือมี เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์อย่างไรเกิดขึ้น (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2533 : 40)

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ไม่อาจสมบูรณ์ในตัวเองแต่ต้องศึกษาจากด้านของการติดต่อสัมพันธ์กับท้องถิ่นและสังคมอื่นด้วย เพราะประวัติศาสตร์เป็นเรื่องราวของความเคลื่อนไหวทางความคิดที่มีการขัดแย้ง-การต่อสู้-การครอบงำ-การแลกเปลี่ยนและการผสมผสานกันอยู่ตลอดเวลา ปัญหาอยู่ที่ว่า การเคลื่อนไหวดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานของอะไร และมีเงื่อนไขและบริบทอย่างไร หากทำความเข้าใจในประเด็นนี้ได้ก็จะช่วยให้การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีพลังต่อการผลักดันการเปลี่ยนแปลงสังคมให้ยอมรับศักยภาพของท้องถิ่นมากขึ้น โดยผู้เขียนเสนอว่า น่าจะเริ่มต้นด้วยการสังเคราะห์แนวความคิดต่าง ๆ ข้างต้น และประมวลขึ้นมาเป็นแนวการศึกษาที่เรียกว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในมิติทางวัฒนธรรมซึ่งมีวิธีการที่หลากหลาย (อนันท์ กาญจนพันธุ์, 2538: 11)

สรุปประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือ การศึกษาเรื่องราว ความเป็นมาในอดีต ของท้องถิ่น ซึ่งจะทำให้คนในท้องถิ่นไม่ดูถูกตัวเองและมีความภาคภูมิใจในการต่อสู้ของบรรพบุรุษ และมีความศรัทธาที่จะปกป้องรักษาท้องถิ่นของตนเอง รวมทั้งทรัพยากรและภูมิปัญญาต่างๆ ที่สืบทอดกันมา

กระบวนการเรียนรู้ (Learning Process)

กระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนจะมีความแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล ความแตกต่างระหว่างบุคคลส่งผลให้ผู้เรียนมีวิธีการของตนเอง อันเกิดจากสภาวะแวดล้อม บุคลิกภาพ อารมณ์และสังคมของแต่ละบุคคล สิ่งที่ผู้เรียนได้รับการถ่ายทอดอย่างเป็นระบบ เป็นขั้นตอนอย่างต่อเนื่องทั้งในห้องเรียนและในชีวิตประจำวัน ทำให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการในการเรียนรู้ของตนเอง แบ่งได้ตามกลุ่มของผู้เรียนที่มีลักษณะและวิธีการที่เหมือนกันออกได้เป็นหลายแบบ แนวคิดในเรื่องระดับของกระบวนการในการเรียนรู้ที่ เกร็ก และ ล็อกฮาร์ท (Craik and Lockhart, 1972) ได้เสนอว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่มีหลายระดับ เราสามารถเรียนรู้และจำสิ่งต่าง ๆ ที่มีความหมายกับตัวเราได้ เพราะมีการเรียนรู้ที่เป็นกระบวนการมากกว่าการกระตุ้นให้เรียนรู้ ความลึกของกระบวนการเรียนรู้เป็นความละเอียดของกระบวนการ การเรียนรู้แบบลึกจะทำให้เข้าใจได้ละเอียดและระลึกถึงข้อมูลต่าง ๆ ได้มาก แต่ไม่ได้หมายความว่าทุกอย่างที่เรียนรู้จำเป็นต้องมีการเรียนรู้แบบลึกเสมอไป เพราะในการเรียนรู้บางเรื่องก็มีความต้องการเพียงแค่ ความรู้ ความจำความเข้าใจและการนำไปใช้ ในขณะที่ขั้นการวิเคราะห์สังเคราะห์ และประเมินค่า ที่อยู่ในขั้นการเรียนรู้แบบลึก ก็อาจไม่มีความจำเป็น (Cox and Clark, 1998)

ระดับของกระบวนการ (Level of Process) ในการเรียนรู้ ได้มีการแบ่งระดับของกระบวนการเรียนรู้โดย วัทกินส์ (Watkins, 1983) ได้แยกไว้อย่างชัดเจน คือ กระบวนการเรียนรู้แบบลึก (Deeper processing) และกระบวนการเรียนรู้แบบตื้น (Surface processing) โดยกำหนดขอบเขตของงานที่ต้องเรียนรู้ แยกผู้เรียนออกได้เป็นสองกลุ่มคือ ผู้เรียนที่มีกระบวนการเรียนรู้แบบลึกคือผู้เรียนที่ตั้งใจที่จะเข้าใจและพยายามค้นหาถึงความหมายของสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ ส่วนผู้เรียนที่มีกระบวนการเรียนรู้แบบตื้นคือ ผู้เรียนที่ตั้งใจจะใช้เพียงการจำข้อมูลเท่านั้น

บิกกส์ และเทลเฟอร์ (Biggs and Telfer, 1987) ได้อธิบายความหมายของกระบวนการเรียนรู้แบบลึก กับกระบวนการเรียนรู้แบบตื้นเอาไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้แบบลึกเป็นการเรียนรู้ที่อาศัยแรงจูงใจภายใน (Intensive Motivation) ในการทำงานที่ต้องใช้วิธีการที่เป็นเหตุเป็นผล โดยมีความพึงพอใจที่จะเรียนรู้ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นการค้นหาอย่างมีความหมายโดยการอ่านอย่างมากและจนกว่าจะเข้าใจ มีความสัมพันธ์กับความรู้ที่เคยได้รับมาก่อน

ส่วนกระบวนการเรียนรู้แบบตื้น เป็นการเรียนรู้ที่อาศัยแรงจูงใจภายนอก (Extensive Motivation) โดยที่ผู้เรียนจะมีการเรียนรู้ตามที่กำหนดให้หรือตามเป้าหมายเป็นวิธีการเรียนที่จำกัดเป้าหมายที่เห็นว่าจำเป็นและใช้การจำสิ่งที่เรียนในชั้นตามปกติการระลึกแต่เหตุผลที่ถูกต้องที่ได้จากการบรรยาย ผู้เรียนมีความเข้าใจเฉพาะที่ต้องการ ตามวัตถุประสงค์เฉพาะด้านที่จัดให้

ความแตกต่างระหว่างกระบวนการเรียนรู้แบบลึกและแบบตื้นที่มองเห็นได้อย่างชัดเจนคือ ความลึกของกระบวนการ ที่ผู้เรียนจะมีทักษะการเรียนรู้ต่างกัน ซึ่ง ฮวง และบอนเซน (Huang and Bonzon, 1995) ได้อธิบายเอาไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้แบบลึก ผู้เรียนต้องค้นหาให้ชัดเจนว่ามีอะไรซ่อนอยู่ในตัวผู้เรียน มีกระบวนการ ลำดับขั้นและวิธีการคิด ที่นำไปสู่วิธีการในการปัญหา ขณะที่กระบวนการเรียนรู้แบบตื้น ผู้เรียนได้มีการเรียนรู้อย่างกว้าง ๆ และได้ความเข้าใจตามที่ได้รับการอธิบายหรือบอกกล่าว

กระบวนการเรียนรู้แบบลึกเป็นความละเอียดของกระบวนการ เข้าถึงในรายละเอียดของเนื้อหาการเข้าถึงข้อมูลของกระบวนการเรียนรู้แบบลึกจึงกระทำได้มากกว่ากระบวนการเรียนรู้แบบตื้น การเข้าถึงข้อมูลจำนวนมากกระทำได้ดีในผู้เรียนที่มีกระบวนการเรียนรู้แบบลึก แต่ถ้าเนื้อหาที่เรียนรู้มีปริมาณมากและไม่มีความซับซ้อนผู้ที่มีกระบวนการเรียนรู้แบบลึกก็จะเสียเวลาในการค้นคว้ามาก และได้ข้อมูลที่ไม่จำเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน ดังนั้นการ

ออกแบบการเรียนการสอนจึงยากที่จะทำให้เหมาะสมกับผู้เรียนที่มีกระบวนการเรียนรู้ลักษณะที่ผู้ที่มีกระบวนการเรียนรู้ดีสามารถใช้วิธีการสอนในแบบใดก็ได้ เพราะผู้เรียนจะสนใจในเนื้อหากว้างๆ และจำในสิ่งที่จัดให้เป็นหลักโดยไม่ลงลึกไปในรายละเอียดของเนื้อหา

สเปนเซอร์ (Spensor, 1988) สรุปแนวคิดของทฤษฎีกระบวนการเรียนรู้ในแบบลึกและแบบตื้นว่า ทฤษฎีนี้สนับสนุนแนวคิดที่ว่า การที่คนเราจำและเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ อย่างมีความหมายได้ เกิดจากการเรียนรู้ที่เป็นกระบวนการมากกว่าการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ โดยกระบวนการจะมีหลายระดับตามสิ่งเร้าที่กระทำ

ลำดับขั้นในกระบวนการเรียนรู้

มุลลีย์ (George, 1912) กำหนดลำดับขั้นในกระบวนการเรียนรู้ไว้ 7 ขั้น ดังนี้

1. เกิดแรงจูงใจ (Motivation) เมื่อใดก็ตามที่อินทรีย์เกิดความต้องการหรืออยู่ในภาวะที่ขาดสมดุลก็จะมีแรงขับ (Drive) หรือแรงจูงใจ (Motive) เกิดขึ้นผลักดันให้เกิดพฤติกรรมเพื่อหา สิ่งที่เขาขาดไปนั้นมาให้ร่างกายที่อยู่ในภาวะที่พอดี แรงจูงใจมีผลให้แต่ละคนไวต่อการสัมผัสสิ่งเร้าแตกต่างกันเป็นสิ่งที่กำหนดทิศทางและความเข้มของพฤติกรรมและเป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้น สำหรับการเรียนรู้

2. กำหนดเป้าประสงค์ (Goal) เมื่อมีแรงจูงใจเกิดขึ้นแต่ละบุคคลก็จะกำหนดเป้าประสงค์ที่จะก่อให้เกิดความพึงพอใจ เป้าประสงค์จึงเป็น ผลบันปลายที่อินทรีย์แสวงหา ซึ่งบางครั้งอาจจะชัดเจน บางครั้งอาจจะเลือนลาง บางครั้งอาจกำหนดขึ้น เพื่อสนองความต้องการทางสรีระ หรือบางครั้งเพื่อสนองความต้องการทางสังคม

3. เกิดความพร้อม (Readiness) คนแต่ละคนมีขีดความสามารถที่จะรับ และความต้องการพื้นฐานเพื่อที่จะแสวงหาความพอใจ หรือหาสิ่งที่สนอง ความต้องการได้จำกัดและแตกต่างกันไปตามสภาพความพร้อมของแต่ละบุคคล เช่น เด็กทารกซึ่งมีความเจริญทางสรีระ ยังไม่มากก็จะไม่พร้อมที่จะเรียนรู้วิธีการหาอาหารด้วยตนเองได้ เด็กที่ร่างกายอ่อนแอ หรือมีความบกพร่องของอวัยวะบางส่วน ก็จะไม่พร้อมในการเล่นกีฬาบางอย่างได้ กล่าวได้ว่าสภาพความพร้อมในการเรียนของบุคคลนั้นจะต้องอยู่กับองค์ประกอบอื่น ๆ หลายประการ อาทิเช่น ความเจริญเติบโตของโครงสร้างทางร่างกาย การจูงใจ ประสบการณ์ด้วย เป็นต้น เรื่องของความพร้อมนี้นับว่า เป็นสิ่งจำเป็นมากที่จะต้องเกิดขึ้นที่จะเกิดการเรียนรู้

4. มีอุปสรรค (Obstacle) อุปสรรคจะเป็นสิ่งขวางกั้นระหว่างพฤติกรรมที่เกิดจากแรงจูงใจกับเป้าประสงค์ ถ้าหาก ไม่มีอุปสรรค หรือสิ่งกีดขวางเราก็จะไปถึงเป้าประสงค์ได้โดยง่าย ซึ่งเราก็ถือว่าสภาพการณ์เช่นนี้ ไม่ได้ช่วยให้เกิดความต้องการที่จะแก้ปัญหาและเรียนรู้

ตรงกันข้ามการที่เราไม่สามารถไปถึงเป้าหมายได้จะก่อให้เกิดความเครียดและจะเกิดความพยายามที่จะหาวิธีการแก้ปัญหาซึ่งจะทำให้เกิด การเรียนรู้ขึ้น

5. การตอบสนอง (Response) เมื่อบุคคลมีแรงจูงใจ มีเป้าประสงค์ เกิดความพร้อม และเผชิญกับอุปสรรคเข้าก็จะมีพฤติกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้น พฤติกรรมนั้นอาจเริ่มด้วยการตัดสินใจ เกิดอาการตอบสนองที่เหมาะสมทดลองทำแล้วปรับปรุงแก้ไขการตอบสนองนั้นให้แก้ปัญหาได้ดีที่สุด ซึ่งแนวทางของ การตอบสนองอาจมุ่งสู่เป้าประสงค์โดยตรงหรือโดยทางอ้อมอย่างใดอย่างหนึ่ง

6. การเสริมแรง (Reinforcement) การเสริมแรงก็หมายถึง การได้รางวัลหรือให้สิ่งเร้าที่ ก่อให้เกิดความพอใจ ซึ่งปกติผู้เรียนจะได้รับ หลังจากที่ตอบสนองแล้ว ตัวเสริมแรงไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งของหรือวัตถุที่มองเห็น ได้เสมอไป เพราะความสำเร็จ ความรู้ ความก้าวหน้า ฯลฯ ก็เป็นตัวเสริมแรง ได้เช่นเดียวกัน

7. การสรุปความเหมือน (Generalization) หลังจากที่ผู้เรียนสามารถตอบสนองหรือหาวิธีการที่จะมุ่งสู่เป้าประสงค์ได้แล้ว เขาก็อาจจะประสงค์ใช้กับปัญหา หรือสถานการณ์ที่จะพบในอนาคตได้นั้นก็แสดงว่า ผู้เรียนเกิดความสามารถที่จะสรุปความ เหมือนระหว่างสถานการณ์การเรียนรู้ที่มีมาก่อน กับปัญหาหรือสถานการณ์ที่เพิ่งจะพบใหม่ ซึ่งเป็น การขยายขอบเขตของพฤติกรรม การเรียนรู้ให้กว้างขวางออกไป

ชนิดของการเรียนรู้

แกเนย (Gane) ได้แบ่งการเรียนรู้ออกเป็น 8 ประเภท นับตั้งแต่การเรียนรู้แบบพื้นฐาน ไปจนถึงการเรียนรู้ที่ซับซ้อน ดังนี้

1. การเรียนรู้เครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ (Signal Learning)
2. การเรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนอง (Stimulus Response Learning) เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนจะเชื่อมโยง (Connection) การตอบสนองที่เหมาะสมต่อสิ่งเร้าต่าง ๆ โดยที่เมื่อได้ตอบสนองอย่างถูกต้องหรือเหมาะสมก็จะได้รับรางวัลหรือตัวเสริมแรง หรือเกิดความพอใจ หรืออยากตอบสนองเช่นนั้นซ้ำ ๆ การเรียนรู้แบบนี้ต่างจากการเรียนรู้แบบแรก เพราะการตอบสนอง การเรียนรู้ในลักษณะนี้เกิดขึ้นด้วยความตั้งใจ ส่วนแบบแรกการตอบสนองเกิดขึ้น โดยไม่ตั้งใจและการเรียนรู้แบบนี้จะเกี่ยวข้องกับ กระบวนการทางสมองที่สูงกว่า ลักษณะสำคัญของการเรียนรู้ดังกล่าวอาจสรุปได้เป็นข้อ ๆ ดังนี้

2.1 การเรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้า และการตอบสนองจะค่อย ๆ พัฒนาขึ้นทีละน้อย

2.2 การตอบสนองของผู้เรียนที่แสดงตอบโต้สิ่งเร้าจะเป็นการตอบสนองที่ ผู้เรียนมีความมั่นใจมากขึ้นตามโอกาสที่ได้กระทำซ้ำ ๆ

2.3 การเรียนรู้แบบนี้ จะเป็นการเชื่อมโยงการตอบสนองบางอย่างต่อสิ่งเร้าเฉพาะอย่าง สิ่งเร้าอื่น ๆ จะไม่มีความหมายที่จะทำให้เกิดการตอบสนองเช่นเดียวกับที่ได้ตอบโต้สิ่งเร้าเฉพาะอย่างนั้น

2.4 สิ่งสำคัญที่เกี่ยวกับการเรียนรู้แบบนี้ ก็คือ รางวัลหรือตัวเสริมแรง คือว่ารางวัลจะทำให้ผู้กระทำเกิดความพอใจ และเป็นการเพิ่ม โอกาส ที่จะทำให้เกิดการตอบสนอง เช่นนั้นซ้ำอีกในทางตรงข้ามเราจะไม่ให้รางวัลต่อการตอบสนองที่เราไม่ต้องการ ซึ่งจะมีผลให้การตอบสนอง ที่เราไม่ต้องการนั้นค่อย ๆ ลดและยุติลงในที่สุด จะเห็นว่า การเรียนรู้แบบนี้ มีลักษณะคล้าย ๆ กับการเรียนรู้แบบลองผิดลองถูกของ ธอร์นไดค์ (Thorndike) และการวางเงื่อนไขแบบการกระทำของ สกินเนอร์ (Skinner) นั่นเอง

3. การเรียนรู้ด้านทักษะหรือด้านกลไก (Skill Learning) หรือ (Motor Training) เป็นการเรียนรู้ทำนองเดียวกับแบบที่ 2 แต่มีความซับซ้อนมากขึ้น เพราะประกอบด้วยความสัมพันธ์ และการตอบสนองตั้งแต่ 2 คู่ขึ้นไป และเห็นการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้า และการตอบสนองในรูปของการใช้กลไกของกล้ามเนื้อและทักษะ ตัวอย่างเช่น เด็กที่จะเรียนรู้การเปิดประตู ก็จะมีลำดับของกิจกรรมต่อเนื่อง เป็นสายโซ่ ดังนี้ มีพวงกุญแจอยู่ในมือ เลือกกุญแจที่จะใช้ขึ้นมาสอดใส่เข้าไปในลูกบิด หมุนลูกกุญแจ จนหมดเสียงแกร๊กแล้ว ก็ผลักประตูให้เปิดออก

4. การเรียนรู้ความสัมพันธ์ด้านถ้อยคำ (Verbal Association) การเรียนรู้แบบนี้คล้ายกับแบบที่ 3 แต่ต่างกันที่ การตอบสนอง ต่อสิ่งเร้า ในแบบที่ 1 เป็นการใช้กลไกกล้ามเนื้อ ส่วนแบบที่ 4 เป็นเรื่องของการใช้ถ้อยคำ การเรียนรู้แบบนี้เป็น ความสำคัญของภาวะภายใน มากกว่าแบบที่ 3

5. การเรียนรู้เพื่อแยกความแตกต่าง (Discrimination Learning) เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนจะต้องแยกความแตกต่างระหว่างสิ่งเร้า เพื่อจะตอบสนองต่อสิ่งเร้า นั้นให้ถูกต้อง การเรียนรู้ที่จะมีเรื่องการจัดการสัมผัสเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ ตัวอย่างของการเรียนรู้แบบนี้ ก็ได้แก่การที่ครูซึ่งสอนในชั้นเรียนสามารถเรียกชื่อผู้เรียนแต่ละคนได้ถูกต้อง นักเรียนจะเรียนรู้ความแตกต่างของ พืช สัตว์ และสารเคมี หรือหินชนิดต่าง ๆ ซึ่งมีชื่อเรียกต่าง ๆ กันได้ เด็ก

เล็ก ๆ เรียนรู้ที่จะแยกความแตกต่างของสี รูปร่างของสิ่งของ อักษร คำ จำนวน สัญลักษณ์เป็นต้น การเรียนรู้เพื่อแยกความแตกต่างนี้ อาจเป็นการเรียนรู้เพื่อแยกความแตกต่างระหว่างสายโซ่ของความสัมพันธ์ของสิ่งเร้าและการตอบสนองตั้งแต่ 2 คู่ขึ้นไป

6. การเรียนรู้สังกัป (Concept Learning) การเรียนรู้สังกัปเป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียน จะจัดประเภทของสิ่งเร้าโดยพิจารณาจากคุณสมบัติต่าง ๆ เกี่ยวกับสี รูปร่าง ขนาด จำนวน ฯลฯ เป็นหลัก ผู้เรียนต้องเรียนรู้สิ่งที่คล้ายกัน สามารถสรุปความเหมือน และแยกความแตกต่างของ สิ่งเร้ามีข้อสังเกตว่าการเรียนรู้สังกัปนี้ การตอบสนองของผู้เรียนไม่ได้เป็นการเชื่อมโยงกับลักษณะทางกายภาพของสิ่งเร้าเฉพาะอย่าง หากแต่ จะเป็นการเชื่อมโยงกับคุณสมบัติทางนามธรรมของสิ่งเร้านั้น ๆ แทนเขื่อนี้ว่าการเรียนรู้แบบต่าง ๆ ที่กล่าวมาทั้ง 5 ประเภทข้างต้น จะเป็นพื้นฐานสำคัญที่จำเป็นสำหรับการเรียนรู้ชนิดนี้

7. การเรียนรู้กฎหรือหลักการ (Rule Learning หรือ Principle Learning) กฎ (Rule) หรือหลักการ (Principle) เป็นสายโซ่ของความสัมพันธ์ของสังกัป (Concept) ตั้งแต่ 2 อย่างขึ้นไป เช่น เมื่อเกิดสังกัปความยาวของเส้นตรง และเกิดสังกัปเกี่ยวกับความยาว ความกว้างของสี่เหลี่ยม เราก็สามารถตั้งเป็นกฎของการหาพื้นที่ของรูปสี่เหลี่ยมในรูปของความสัมพันธ์ระหว่างความยาว และความกว้างได้ ตัวอย่างของกฎอื่น ๆ หรือในวิชาพีชคณิต $xa + xb = x(a + b)$ เป็นต้น

8. การเรียนรู้การแก้ปัญหา (Problem Solving) ในชีวิตของเรานั้นเราจะต้องคิดค้นสิ่งต่าง ๆ เพื่อตั้งเป็นกฎหรือ หลักการเพื่อจะนำไปใช้ ควบคุม หรือแก้ปัญหาต่างๆ ในสภาพแวดล้อมที่เราอาศัยอยู่ตลอดเวลา บางครั้งมนุษย์เราก็จะนำกฎง่าย ๆ ที่มีอยู่นั้นมาสัมพันธ์กันเป็น กฎใหม่ที่ซับซ้อนขึ้น ซึ่งการรวมกันเป็นกฎใหม่ดังกล่าวนี้ว่าจำเป็นมากที่จะใช้ในการแก้ปัญหาใหม่ ๆ การแก้ปัญหา หมายถึง การคิดหรือการขยายความคิดออกไปเพื่อหากฎใหม่ ๆ (ซึ่งอาจเกิดจากการรวมกฎที่มีอยู่ก่อน เข้าเป็นความสัมพันธ์ใน รูปแบบใหม่นั้นเอง) ฉะนั้นจะเห็นว่า การแก้ปัญหาเป็นการเรียนรู้ ที่ต้องอาศัยความคิด การแก้ปัญหาและการคิด จึงมีความสัมพันธ์กัน อย่างแยกไม่ออก นอกจากนี้แล้วการแก้ปัญหาก็ต้องอาศัยสังกัป (Concept) และกฎที่เคยมีประสบการณ์มาก่อนเป็นพื้นฐานสำคัญ จึงสามารถแก้ปัญหาใหม่ ๆ ได้ ชนิดของการเรียนรู้ จำแนกออกได้เป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 4 แบบ ด้วยกัน คือ

8.1 การเรียนรู้สังกัป

8.2 การเรียนรู้ทักษะ

8.3 การเรียนรู้เจตคติ

8.4 การเรียนรู้การแก้ปัญหา และการคิด

ในจำนวนการเรียนรู้ทั้ง 4 ประเภทนี้ การเรียนรู้สิ่งก้ำและทักษะจะเกิดขึ้นได้ง่ายกว่าการเรียนรู้เจตคติความซาบซึ้ง และการเรียนรู้การแก้ปัญหาและการคิด

8.4.1 การเรียนรู้สิ่งก้ำช่วยพัฒนาบุคคลให้เกิดความรอบรู้เกี่ยวกับกฎเกณฑ์และปัญหาวิชาต่าง ๆ

8.4.2 การเรียนรู้ทักษะช่วยให้เกิดความคล่องแคล่วทางกลไก และทำให้ผลการกระทำมีประสิทธิภาพ

8.4.3 การเรียนรู้เจตคติและความซาบซึ้งจะมีผลต่ออารมณ์ความรู้สึก และแรงจูงใจนับเป็นรากฐานของการที่จะพัฒนาคนให้มีความฝึกฝนค้นคว้า หรือที่จะทำให้เกิดทักษะและสิ่งก้ำ

8.4.4 การเรียนรู้การแก้ปัญหาและการคิดจะเป็นรากฐานที่จะพัฒนาบุคคลให้สามารถแก้ปัญหา การปรับตัวและปรุงแต่งให้เป็นบุคคลประเภทสร้างสรรค์ (Creative People) ที่สังคมปรารถนา

สรุปได้ว่ากระบวนการเรียนรู้เป็นการถ่ายโยงความรู้ ให้เกิดเรียนรู้และจดจำสิ่งต่าง ๆ ทำให้เข้าใจได้ละเอียดและระลึกถึงได้

ตำบลบัวมาศ

ตำบลบัวมาศ ตั้งอยู่ในอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เป็นหมู่บ้านเกษตรกรรม ทำนาเป็นอาชีพหลัก มีหนองบัวและหนอง โนนทันเป็นแหล่งน้ำสำคัญของหมู่บ้าน โดยหนองบัวในอดีตจะมีบัวทอง ขึ้นเต็มไปหมด ชาวบ้านจึงนำมาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้าน ชาวบ้านบัวมาศเดิมย้ายถิ่นฐานมาจากเมืองศรีภูมิ (สุวรรณภูมิ) มาตั้งถิ่นฐานที่บริเวณ โนนบ้านไถ่ก ซึ่งจะอยู่ทางทิศใต้ของหนองบัว แต่เดิมจะเรียกชื่อ หนองบุตมาศ จากนั้นได้ย้ายมาทางฝั่งตะวันออกของหนองน้ำ เนื่องจากมีโรคระบาดจึงย้ายที่ตั้งมายังบ้านบัวมาศบริเวณปัจจุบัน เพื่อที่จะหาแหล่งน้ำเพิ่มคือหนอง โนนทัน ในปัจจุบันตำบลบัวมาศ เป็นตำบลใหญ่เดิมขึ้นกับมณฑลร้อยเอ็ด ด้วยมีอาณาเขตใหญ่จึงได้แยกการปกครองเป็นตำบลหนองม่วง และตำบลยาง เพื่อความสะดวกในการปกครอง ชาวบ้านบัวมาศทำนาเป็นหลัก โดยใช้แรงคนใช้จอบขุด แรงงานควาย มีการค้าขายผ้าขาว ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ครั่ง ปอ ไปขายที่โคราชและที่ต่าง ๆ โดยจะใส่เกวียนวัว ม้า หรือเดินเท้าไปขายการศึกษาในสมัยเก่าจะไปเรียนตามวัดบ้านต่าง ๆ กับพระ ต่อจากนั้น

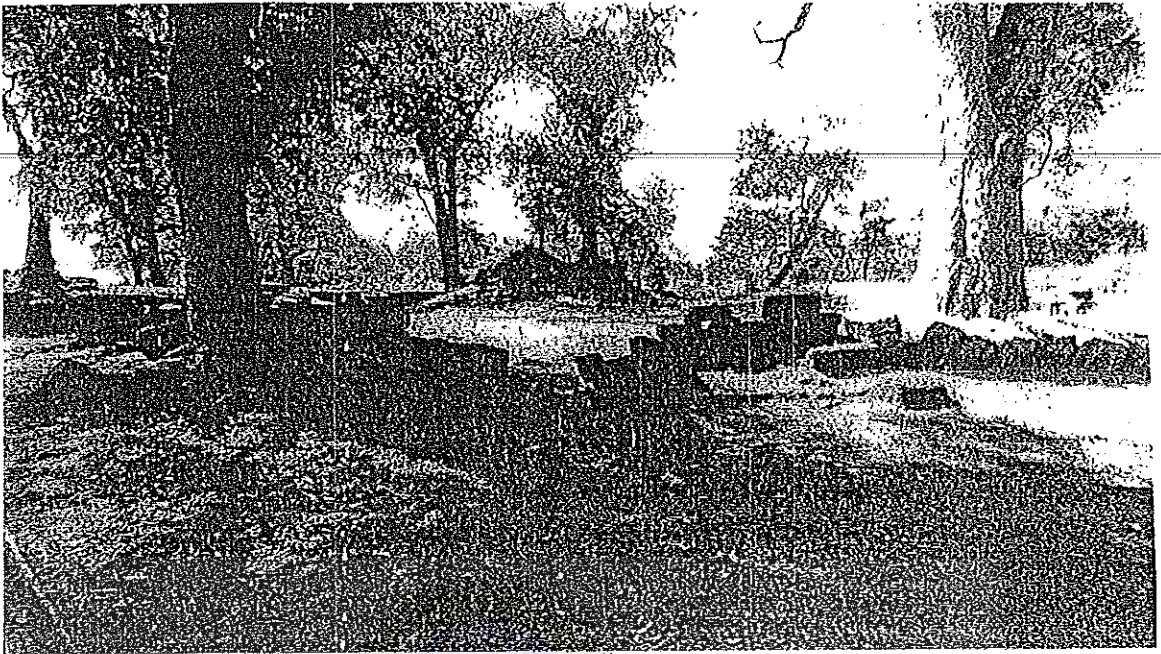
จึงได้มาตั้งโรงเรียนวัดบ้านบัวมาศ และโรงเรียนบ้านบัวมาศในปัจจุบันในตำบลบัวมาศจะมีดอนย่าฟอปู (ดอนย่าเต่าบ้าน) เป็นป่าไม้ใหญ่เป็นอาศักรของคนในชุมชน ในเดือนหกของทุกปีจะมีพิธีบวงสรวง มีการปลงบ้าน เลี้ยงบ้านด้วยไก่สภาพพื้นที่ตำบลบัวมาศ และบริเวณใกล้เคียงเป็นที่ราบลูกคลื่นอยู่เหนือจากระดับน้ำทะเลประมาณ 150 เมตร ลักษณะดินเป็นดินปนทรายปะปนกับดินเกลือ (ดินเค็ม) ลักษณะภูมิอากาศเป็นมีสภาพอากาศร้อนและแห้งแล้ง ฤดูหนาวอากาศหนาวเย็น ฤดูร้อนอากาศร้อนจัด มีปริมาณน้ำฝนโดยเฉลี่ยน้อย ระยะเวลาที่ฝนตกชุกจะอยู่ในช่วงเดือนกันยายน – ตุลาคม แหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่มีอยู่หลายแหล่งในชุมชนมีปริมาณน้ำมากตลอดปีเพียงพอในการอุปโภคบริโภค อาชีพหลักของชุมชนที่อยู่ในบริเวณรอบ ๆ โบราณสถานบัวมาศ มีอาชีพหลักคือทำนา นอกจากนี้ก็จะมีการเลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชผักสวนครัว ปลูกพืชไร่ เลี้ยงไหม ทอผ้าและทำงานรับจ้างทั่วไป

บัวมาศ

ประวัติความเป็นมาของโบราณสถานบัวมาศ เป็นสถาปัตยกรรมเนื่องในศิลปะขอม ราวพุทธศตวรรษที่ 16-18 ตั้งอยู่ที่บ้านกกกอก ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

สภาพทั่วไปของโบราณสถานบัวมาศ มีสภาพเป็นเนินดินขนาดใหญ่ อยู่กลางพื้นที่ราบลุ่มที่เป็นทุ่งนา ปกคลุมด้วยวัชพืชและต้นไม้ขนาดใหญ่ขึ้นหนาแน่น ประกอบด้วยต้นมะขาม ต้นตะโก ไม้เลื้อยและหญ้าต่าง ๆ

ด้านทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันตก มีร่องรอยของคูน้ำคันดินล้อมรอบ มีปริมาณน้ำอยู่ในคูไม่มากนัก ด้านทิศตะวันตกถัดจากคูน้ำคันดินออกไปมีแนวถนนดินที่ตัดมาจากหมู่บ้านมาสิ้นสุดที่บัวมาศ และพื้นที่รอบ ๆ เป็นทุ่งนา ซึ่งเกษตรกรยังคงใช้พื้นที่ในการทำนาอยู่

ภาพที่ 1 สภาพทุ่งบัวมาศ ก่อนจุดแต่ง

ความเปลี่ยนแปลงของโบราณสถาน

โบราณสถานทุ่งบัวมาศ ได้รับประกาศขึ้นทะเบียนเป็น โบราณสถาน ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 122 ตอนพิเศษ 98 ง ราชกิจจานุเบกษา 22 กันยายน 2548 โดยมีพื้นที่ประมาณ 27 ไร่ 2 งาน 57 ตารางวา

ปี พ.ศ. 2522 โครงการพัฒนาแก้ปัญหาภัยแล้ง ได้ดำเนินการขุดลอกคูน้ำด้านทิศเหนือและนำดินบางส่วนมากมปิดทับ โบราณสถาน โดยเฉพาะแนวกำแพงด้านทิศเหนือ ถูกดินถมปิดทับจนไม่เห็นแนวหินแลง

สภาพปัจจุบันของโบราณสถานก่อนดำเนินการขุดแต่ง

หลังจากதாகถางทำความสะอาดบริเวณเนินโบราณสถานแล้วพบว่า โบราณสถานทุ่งบัวมาศมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ความกว้างขนาด 30 เมตร ความยาวขนาด 40 เมตร มีแนวหินแลงเป็นร่องรอยของสิ่งก่อสร้าง ได้แก่ แนวกำแพงและโคปุระด้านทิศตะวันออก แนวกำแพงด้านทิศใต้ แนวกำแพงและโคปุระด้านทิศตะวันตก ตรงกลางเนินโบราณสถานมีร่องรอยของกลุ่มอิฐวางเรียงซ้อนกันเป็นเนินสูงกว่าเนินดินปกติ และทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของกลุ่มอิฐมีแนวหินแลงซ้อนกันอยู่เป็นกรอบสี่เหลี่ยม ร่องรอยของโบราณสถานที่คงเหลือหลักฐานอยู่มากที่สุด คือ โคปุระด้านทิศตะวันตก

สภาพทั่วไปของเนินโบราณสถาน มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นคลุมอยู่บนโบราณสถานหลายจุด มีหินหล่นกระจายทั่วไปในชั้นดินทั้งด้านนอกกำแพงและภายในกำแพง จากลักษณะร่องรอยของโบราณสถานปรากฏ ปัจจุบันสามารถสันนิษฐานรูปแบบแผนผังของ

โบราณสถาน คือ โบราณสถานมีปราสาทประธานซึ่งสร้างด้วยอิฐอยู่ตรงกลาง และมีวิหารหรือบรรณาลัยอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทประธาน ด้านหน้าทิศตะวันออกและด้านหลังทิศตะวันตกมีโคปุระหรือซุ้มประตูและมีแนวกำแพงปีกกาออกจากโคปุระและหักมุมเป็นกรอกสี่เหลี่ยมผืนผ้าล้อมรอบ โบราณสถานทั้งหมด ภายนอกกำแพงแก้วมีคูน้ำรูปตัว "U" ล้อมรอบโบราณสถานอีกชั้นหนึ่ง ยกเว้นทางด้านทิศตะวันออกจะเป็นแนวทางเดินโดยคูน้ำไม่เชื่อมต่อกัน ทางด้านทิศตะวันตกโคปุระด้านนี้ ด้านนอกก่อเรียงหินเป็นผนังทึบไม่มีประตูทางเข้า สภาพทั่วไปของหินโบราณสถานแต่ละจุดมีการทรุดเอียงและหลุดออกจากแนวเดิมในบางจุดไม่มีส่วนไหนที่มีหลักฐานเหลืออยู่ครบถ้วนสมบูรณ์

โบราณสถานหลังการขุดแต่ง

สภาพโดยทั่วไปและลักษณะแผนผัง

แผนผังของโบราณสถานคูบัวมาศซึ่งปรากฏภายหลังการขุดแต่ง ประกอบด้วยปราสาทประธานตั้งอยู่ตรงกลาง มีประตูทางเข้า (โคปุระ) เข้าสู่โบราณสถานทางด้านทิศตะวันออก ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทประธานมีวิหาร (บรรณาลัย) หันด้านหน้าหาปราสาทประธานคือหันด้านหน้าไปทางทิศตะวันตก ทางด้านหลังของโบราณสถาน คือทางทิศตะวันตกมีอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าอยู่ทางด้านหลังปราสาทประธาน โบราณสถานทั้งหมดอยู่ภายในแนวกำแพงแก้วล้อมรอบซึ่งสร้างต่อเชื่อมออกมาจากโคปุระเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยมีคูน้ำรูปตัวยูล้อมรอบ โบราณสถานทั้งหมด ยกเว้นทางเข้าด้านทิศตะวันออก ปราสาทประธาน เป็นปราสาทอิฐบนฐานบัวหินแลง ส่วนฐานมีขนาด 6.50 x 6.50 เมตร สร้างด้วยหินแลง 4 ชั้น แต่ระดับพื้นดินการใช้งานจริงหินแลงอยู่เหนือพื้นดินเพียง 2 ชั้น หินแลงก่อเรียงเป็นฐานบัว ทางด้านหน้าก่อยื่นออกไปเพื่อเป็นบันไดทางขึ้น ทางด้านทิศเหนือมีแนวฐานหินแลงก่อเชื่อมออกไปเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 5 x 5 เมตร ปราสาทประธานเหนือจากส่วนฐานขึ้นไปเป็นส่วนเรือนธาตุ สภาพของอิฐแตกหักพังทลายลงมามาก แต่ยังคงเห็นร่องรอยการก่ออิฐเพิ่มมุมจากมุมหลักออกไปอีกด้านละสองมุม ด้านหน้าทางทิศตะวันออกแม้จะพังทลายมากแต่ยังคงเหลือกรอบประตูบางส่วนให้เห็นเป็นทางเข้าออกสำคัญเพียงด้านเดียว ส่วนอีก 3 ด้านก่อเรียงอิฐเป็นประตูหลอก เนื่องจากชั้นเรือนธาตุขึ้นไปไม่เหลือหลักฐานที่ชัดเจนให้เห็น ส่วนพื้นที่ภายในปราสาทประธานยังคงเหลือหลักฐานให้เห็น

บางส่วนเป็นพื้นหินแลง และบางส่วนถูกรบกวนจากการลัดลอบขุด เช่นเดียวกับผนังบางส่วน ของด้านทิศเหนือซึ่งถูกเจาะทะลุเป็นช่องขนาดใหญ่ ความสูงของปราสาทประธานหลังการขุด แต่งอยู่ที่ประมาณ 2.50 เมตร

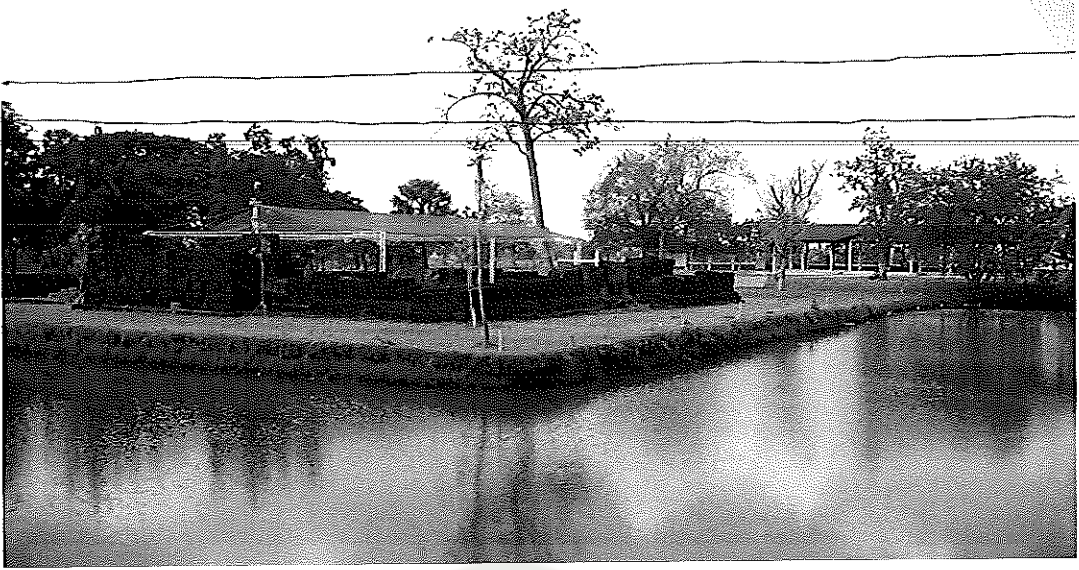
วิหารหรือบรรณาลัย แผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 4 x 6 เมตร มีประตูทางเข้า หันด้านหน้าไปทางทิศตะวันตกเข้าหาปราสาทประธาน สร้างด้วยหินแลงและมีหินทรายแดง เสริมในบางจุด หลักฐานส่วนฐานของวิหารอยู่ในสภาพสมบูรณ์ แต่ส่วนตัวอาคารหินบางจุด หดเอียงและหลุดออกจากแนวเดิม ส่วนโครงสร้างหลังคานั้นไม่เหลือหลักฐานให้เห็น

โคปุระ เป็นประตูทางเข้าสู่โบราณสถาน ก่อสร้างเป็นรูปกากบาทขนาด 7 x 7 เมตร มีห้องโถงอยู่กลางโคปุระเป็นรูปกากบาทเช่นกัน เหลือหลักฐานหินแลงอยู่ประมาณ 4-5 ชั้น ความสูงประมาณ 1.50 เมตร พื้นภายในโคปุระปูด้วยหินแลง ทางด้านทิศเหนือและทิศใต้ มีแนวกำแพงแก้วสร้างซัดปีกกาออกจากโคปุระ

แนวกำแพงแก้ว แผนผังโดยรวมเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 20 x 26 เมตร ส่วนใหญ่มีสภาพทรุดเอียงและพังลงเกือบทุกด้าน แนวกำแพงแก้วก่อสร้างด้วยหินแลงเป็นวัสดุหลัก มีหินทรายแดงเสริมบางตำแหน่งพบมากทางด้านทิศใต้ ส่วนแนวกำแพงแก้วมุมด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือใช้อิฐในการก่อสร้างสภาพหลังการขุดแต่ง ไม่มีด้านใดที่คงเหลือหลักฐาน ครบถ้วนสมบูรณ์ แต่จากการขุดแต่งได้พบหลักฐานหินหล่นที่เป็นส่วนยอดบนของแนว กำแพงแก้ว ซึ่งคาดว่าจะนำมาเสริมสภาพแนวกำแพงแก้วให้สมบูรณ์ได้ ขนาดของกำแพงแก้ว ส่วนฐานล่างเป็นเจียง ก่อเรียงด้วยหินแลงชั้นเดียวขนาดกว้าง 1.80 เมตร สูง 0.20 เมตร เหนือ ฐานเจียงเป็นฐานบัวก่อเรียงด้วยหินแลง 1-2 ชั้น โดยสลักหินรูปบัว ขนาดฐานบัวกว้าง 1.40 เมตร สูง 0.5 เมตร เหนือจากฐานบัวเป็นชั้นผนังกำแพงสูงประมาณ 1.50 เมตร เหนือผนังขึ้นไป เป็นฐานบัวขนาดกว้างประมาณ 80 เซนติเมตร ส่วนยอดสุดนั้นพบหลักฐานหินหล่นเป็นรูป โถงครึ่งวงกลมมีขอบสันสี่เหลี่ยมที่ส่วนยอด ส่วนล่างนั้นเขาจะเป็นร่อง

อาคารด้านทิศตะวันตก ก่อเรียงหินแลงเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 4 x 7 เมตร หลักฐานปัจจุบันสูงประมาณ 2.50 เมตร ทางด้านนอกก่อเป็นผนังทึบ ส่วนทางด้านในมีประตู ทางเข้าสู่ห้องภายในซึ่งปูพื้นด้วยอิฐ และมีหินหลังน้ำมนต์ต่อยื่นจากพื้นภายในให้ไหลออกไป ทางช่องด้านทิศตะวันตก

ภาพที่ 2 สภาพทั่วไปคูบัวมาศ หลังชุดแต่ง

โบราณวัตถุที่พบจากการขุดแต่ง

โบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับประติมากรรม

1. ประติมากรรมพระนารายณ์หีนทราย ประทับยืน 4 กร ขนาดความสูง 80 เซนติเมตร พบจากการขุดแต่งอาคารด้านทิศเหนือ ของประสาทประธาน พบเป็นชิ้นส่วนต่างๆ แดกหักรวมอยู่ใกล้ ๆ กัน และสามารถนำมาต่อประกอบกันได้ พระนารายณ์ครองผ้านุ่งสั้น ด้านหน้าชายผ้า 2 ชั้นอยู่ตรงกลางด้านล่างศีรษะครองมงกุฎ หรือกระบังหน้ายอดกลางศีรษะ แหลม พระหัตถ์ข้างขวาบนหักหายไป พระหัตถ์ขวาถือก้อนธรรณี พระหัตถ์ซ้ายบนถือสังข์ พระหัตถ์ซ้ายล่าง ถือคทา ส่วนพระหัตถ์ขวาบนนั้นน่าจะถือดอกบัว

2. แท่นรองประติมากรรมหีนทราย ขนาด 55 x 55 เซนติเมตร สภาพไม่สมบูรณ์ ตรงกลางมีช่องสี่เหลี่ยมขนาด 20 x 20 เซนติเมตร พบจากการขุดแต่งพื้นที่ด้านหน้าประสาทประธาน

3. แท่นรองประติมากรรมหีนทราย ขนาด 65 x 65 เซนติเมตร สภาพไม่สมบูรณ์ พื้นด้านบนขอบนอกสูงกว่าภายใน บริเวณขอบเขาช่องเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก 8 จุด ตรงกลางเขาช่องเป็นรูปสี่เหลี่ยมเล็กลงไปแต่ไม่ทะลุ ภายในช่องใหญ่มีหลุมรูปสี่เหลี่ยมขนาดเล็กอีก 5 จุด พบจากการขุดแต่งพื้นที่ด้านหน้าประสาทประธาน

4. ชิ้นส่วนมงกุฎหรือกระบังหน้าประติมากรรมหีนทราย ขนาดกว้าง 14 เซนติเมตร สูง 9 เซนติเมตร พบจากการขุดแต่งพื้นที่ด้านหน้าปราสาทประธาน

เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากโลหะ

1. ผอบยาสำริดหรือทองเหลือง ขนาดสูง 13 เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 9.5 เซนติเมตร พบฝังอยู่ในไหเนื้อหินแกร่ง
2. เต้าปูนสำริดหรือทองเหลือง ขนาด 8.5 เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 3 เซนติเมตร พบฝังอยู่ในไหเนื้อหินแกร่ง
3. ตะบันหมากสำริดหรือทองเหลือง ขนาดสูง 12 เซนติเมตร พบฝังอยู่ในไหเนื้อหินแกร่ง
4. งานทองเหลือง ขนาดสูง 1.5 เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 12 เซนติเมตร พบจากการขุดแต่งอาคารด้านทิศเหนือของปราสาทประธาน
5. ขันสำริดหรือทองเหลือง ขนาดสูง 15 เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 28 เซนติเมตร พบจากการขุดแต่งพื้นที่ด้านนอกกรมกำแพงแก้วด้านทิศเหนือ
6. ขันสำริดหรือทองเหลือง ขนาดสูง 10 เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 18 เซนติเมตร พบอยู่ในขันใบใหญ่ (5) ขันใบนี้พบติดอยู่กับพานรองขันขนาดสูง 11 เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 19 เซนติเมตร สภาพทั้ง 2 ใบชำรุดแตกหัก และยึดติดกันแน่น ไม่สามารถแยกออก
7. แหวนหรือตราประทับสำริด ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 4 เซนติเมตร ส่วนหัวเป็นแป้นกลมเส้นผ่านศูนย์กลาง 3 เซนติเมตร มีตัวอักษรแกะสลักอยู่เป็นร่องคล้ายเลข 3 ของตัวเลขไทย พบจากการขุดแต่งอาคารด้านทิศเหนือของปราสาทประธาน
8. กระพรวนสำริด จำนวน 3 ลูก ขนาดเส้นรอบวง 6 เซนติเมตร พบจากการขุดแต่งอาคารด้านทิศเหนือของปราสาทประธาน
9. เงินชางทำจากทองแดง พบจำนวน 55 ชิ้น ฝังรวมอยู่ในไหเนื้อหินแกร่ง โดยห่อไว้ด้วยผ้าดินสีขาว ขนาดความกว้างโดยเฉลี่ย 12.5 เซนติเมตร กว้าง 2.2 เซนติเมตร หนา 0.5 เซนติเมตร น้ำหนักโดยเฉลี่ยประมาณ 115 กรัม

ภาชนะดินเผาและเศษภาชนะดินเผา

1. ไหเนื้อหินแกร่ง ขนาดสูง 25 เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 18 เซนติเมตร ผิวด้านนอกสีน้ำตาล ปนเหลือง สภาพชำรุดบางส่วนโดยเฉพาะขอบปาก พบจากการขุดแต่งพื้นที่ด้านนอกแนวกำแพงแก้วด้านทิศเหนือ ภายในมีโบราณวัตถุอื่น ๆ บรรจุอยู่
2. กระปุกขนาดเล็ก เนื้อหินเคลือบสีน้ำตาลขนาดสูง 7 เซนติเมตร พบจากการขุดแต่งริมกำแพงแก้วด้านในด้านทิศเหนือ

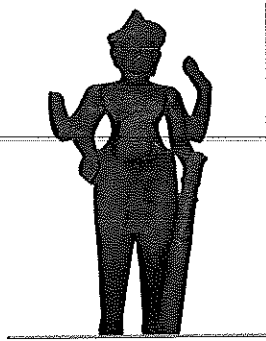
3. เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดิน (Earthenware) พบส่วนปากเนื้อดินสีแดง จำนวน 4 ชิ้น น้ำหนักรวม 25 กรัม ส่วนลำตัวเรียบ เนื้อดินสีแดงจำนวน 30 ชิ้น น้ำหนักรวม 930 กรัม ส่วนลำค้ำตัวมีลวดลายกดประทับ จำนวน 4 ชิ้น น้ำหนักรวม 120 กรัม

4. เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อหิน (Stoneware) พบส่วนปากภาชนะเคลือบสีน้ำตาล จำนวน 6 ชิ้น น้ำหนักรวม 250 กรัม ส่วนก้นภาชนะเคลือบสีน้ำตาล จำนวน 7 ชิ้น น้ำหนักรวม 760 กรัม ส่วนลำตัวเรียบเคลือบสีน้ำตาล จำนวน 31 ชิ้น น้ำหนักรวม 1,360 กรัม ส่วนลำตัวลายคลื่น จำนวน 10 ชิ้น น้ำหนักรวม 850 กรัม ส่วนลำตัวลายเขาระรอง จำนวน 29 ชิ้น น้ำหนักรวม 2,200 กรัม ส่วนลำตัวลายขูดขีดและเขาระรอง จำนวน 4 ชิ้น น้ำหนักรวม 140 กรัม

5. สังข์ดินเผา เคลือบสีขาวขุ่น ขนาดความสูง 1 เซนติเมตร กว้าง 12 เซนติเมตร สภาพไม่สมบูรณ์พบจากการขุดแต่งพื้นที่ด้านในริมกำแพงแก้วด้านทิศเหนือ (รายงานการขุดแต่ง-ขุดค้น-บูรณะและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ โบราณสถานคูบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม, 2544 : 1-12)

พระนารายณ์

เลขวัตถุ 1/2546 ชื่อวัตถุ พระนารายณ์ (พระวิษณุ) ลักษณะ ประติมากรรมรูปพระนารายณ์ หินทราย ประทับยืน 4 กร ทรงผ้าห่มสั้น ด้านหน้าชายผ้า 2 ชั้น อยู่ตรงกลางด้านล่าง ศีรษะครองมงกุฎหรือกระบังหน้ายอดกลางศีรษะแหลม พระหัตถ์ขวามือหักหายไป พระหัตถ์ขวาล่างถือก้อนธรณี พระหัตถ์ซ้ายบนถือสังข์ พระหัตถ์ซ้ายล่างถือคทา มีสภาพชำรุด กระบังหน้าหักหายไปเป็นบางส่วน พระอุระและพระนาภีแตกกะเทาะต่อไว้เป็นบางส่วน พระหัตถ์ทั้งสองข้าง, พระขงค้ำซ้าย, พระศอกและข้อพระบาททั้งสองข้างหักต่อไว้ขนาด สูง 80 เซนติเมตร เป็นชนิดหินทราย สมัยบาปวน-นครวัด(พุทธศตวรรษที่16-17) โดยได้จากการขุดแต่งคูบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม อาคารด้านทิศเหนือของปราสาทประธาน พบเป็นชิ้นส่วนต่าง ๆ แตกหักรวมอยู่ใกล้ๆ กันและสามารถนำมาต่อประกอบกันได้ สำนักโบราณคดีฯ มอบให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ 9 ขอนแก่นเมื่อวันที่ 12 ธันวาคม 2543 ราคาประเมิน 30,000,000. - (สามสิบล้านบาทถ้วน) (สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 9 ขอนแก่น)

ภาพที่ 3 พระนารายณ์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

กาญจนา รอดแก้ว (2550 : 185-204) ได้ทำการศึกษาการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายการเรียนรู้โดยใช้แนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนในเขตภาคกลาง ผลการวิจัยสรุปพบว่า 1. กระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนที่ประสบผลสำเร็จในเขตภาคกลาง จากผลการศึกษาของกรณีศึกษา 2 กรณี คือ เครือข่ายการเรียนรู้ตำบลบางเจ้าฉ่า และเครือข่ายการเรียนรู้ตำบลแพรงหนามแดง พบว่า ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ 1) การตระหนักในปัญหา 2) การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล 3) การกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหา 4) การลงมือปฏิบัติ และ 5) การสร้างและการขยายความรู้ โดยกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวประกอบด้วยกิจกรรมการเรียนรู้ ได้แก่ การจัดทำแผนชุมชน การจัดเวทีการเรียนรู้ การศึกษาดูงาน และการฝึกอบรม ประชุม สัมมนา 2. องค์ประกอบสำคัญที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนที่ประสบผลสำเร็จในเขตภาคกลาง จากผลการศึกษาของกรณีศึกษาทั้งสอง พบว่าประกอบด้วย 1) คนในชุมชน 2) ภูมิปัญญาชุมชน 3) กิจกรรมการเรียนรู้ 4) การมีเป้าหมายร่วมกัน และ 5) การบริหารจัดการ 3. กระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายการเรียนรู้ โดยใช้แนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน ในเขตภาคกลาง โดยการวิเคราะห์ สังเคราะห์ผลการศึกษาของกรณีศึกษา และแนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ซึ่งประกอบด้วย 6 ขั้นตอน คือ 1) การตระหนักในปัญหา 2) การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล 3) การกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหา 4) การตัดสินใจแก้ปัญหา 5) การลงมือปฏิบัติ และ 6) การสร้างและขยายความรู้ 4. ปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการนำกระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายการเรียนรู้โดยใช้แนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ เพื่อสร้าง

ความเข้มแข็งให้ชุมชนในเขตภาคกลางไปใช้ ได้แก่ 1) ศักยภาพชุมชน 2) ผู้นำหรือแกนนำชุมชน 3) ความสัมพันธ์และความเอื้ออาทรในชุมชน 4) ภูมิปัญญาชุมชน 5) ระบบการสื่อสารภายในชุมชน 6) ระบบการจัดการความรู้ของชุมชน และ 7) ลักษณะกิจกรรมการเรียนรู้

เกรียงศักดิ์ สร้อยสุวรรณ (2550 : 198-205) ได้ทำการศึกษาเรื่องการพัฒนา รูปแบบการจัดการศึกษาในระบบบนฐานภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น กรณีศึกษานักเรียนกลุ่มชาติพันธุ์ไทเลย ผลการวิจัยพบว่า ประการแรก ผลการศึกษาสำรวจและวิเคราะห์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทเลยที่เหมาะสมสำหรับการจัดการศึกษาในระบบ โรงเรียน ได้แก่ เนื้อหาของหลักสูตรมาจากผลการศึกษาของผู้วิจัย ในประเด็นนี้ผู้วิจัยพบว่า

1. องค์ภูมิปัญญาของคนไทเลย วัฒนธรรมในมิติต่าง ๆ ของวิถีชีวิตไทเลย และประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของคนไทเลยเท่าที่ปรากฏพบหลักฐานที่มั่นคงและเชื่อถือได้ในพื้นที่ 4 อำเภอ คือ อำเภอเมืองท่าลี่ อำเภอเมืองเลยหรือกุดป่อง อำเภอด่านซ้าย อำเภอนานแก้ว

2. วัฒนธรรมของไทเลยมีความหลากหลายและมีเอกลักษณ์ของตนเองอย่างชัดเจนที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมไทอีสาน อันเป็นการแสดงออกถึงการแสดงออกถึงความลุ่มลึก แนบเนียนของภูมิปัญญาคนไทเลยที่นำไปสู่วิถีปฏิบัติของการดำเนินชีวิต

3. “ไทเลย” ส่วนใหญ่ในพื้นที่ยังคงยึดมั่น และปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีตามแนวบรรพบุรุษมาด้วยดี วัฒนธรรมของคนไทเลยที่ยังปรากฏอย่างเด่นชัดอีกกรณีหนึ่ง ได้แก่ ประเพณี จารีต และกฎบ้านของชุมชนคนไทเลยที่มีวัตรปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน

ในประเด็นที่สอง การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนบนฐานภูมิปัญญาและวัฒนธรรมถิ่นไทเลย กระทำโดยใช้การพัฒนาหลักสูตรในรูปแบบของหลักสูตรที่อาศัยชุมชนเป็นฐาน ซึ่งมีลักษณะเป็นชุมชนที่อาศัย คนใน เป็นฐานในการสร้างและตรวจสอบ

ส่วนหนึ่งของหลักสูตรดังกล่าวได้ถูกนำมาสร้างเป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตรในหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนท่าลี่วิทยาในรูปแบบของกิจกรรมค่ายวัฒนธรรมฯ และนำไปทดลองใช้กับนักเรียนของโรงเรียนท่าลี่วิทยา พบว่าหลักสูตรดังกล่าวสามารถสร้างความแตกต่างและสามารถมองเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมถิ่นไทเลยให้เกิดขึ้นกับเยาวชนในระดับมัธยมศึกษาของโรงเรียนได้สิ่งที่วิจัยพบอีกประการหนึ่งก็คือ ปัจจุบันภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทเลยหลายเรื่องและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทเลย กำลังสูญหายไป

จากอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของคนไทยเลย เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงตามบริบทและ
วัตถุประสงค์ของการเปลี่ยนแปลงจาก“คนนอก”

สันติ ศรีสวนแดง (2550 : 273-287) ได้ทำการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาและ
กระบวนการเรียนรู้ของชาวนา: กรณีศึกษาการเปลี่ยนผ่านของระบบเกษตรกรรมในที่ราบลุ่ม
เจ้าพระยาฝั่งตะวันตกผลการวิจัยพบว่า จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงระบบการทำนาในช่วง
ประมาณ 4 ทศวรรษ พบว่า การเปลี่ยนผ่านจากระบบการทำนาข้าวแบบยังชีพไปสู่ระบบการ
ทำนาข้าวเชิงพาณิชย์ใช้เวลาประมาณหนึ่งทศวรรษ โดยมีปัจจัยสนับสนุน ได้แก่การปรับ
ระบบนิเวศวิทยาการเกษตรโดยการพัฒนาระบบชลประทาน และการส่งเสริมชุด
เทคโนโลยีการเกษตร ซึ่งเป็นแรงกระตุ้นจากกระแสปฏิวัติเขียว ต่อมาผลกระทบต่อการการใช้
สารเคมีการเกษตรในยุคหลังการปฏิวัติเขียวเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การเปลี่ยนเป็นนาอินทรีย์
ที่พบเห็นควบคู่กับนาเคมี เกิดเป็นระบบการทำนาเชิงทวีลักษณ์ในปัจจุบัน จากกรณีศึกษา
ชุมชนชาวนาทุ่งบางใหญ่ พบว่าในระบบการทำนาเชิงทวีลักษณ์ นาอินทรีย์มีกระบวนการ
จัดการศัตรูพืชที่เน้นการพึ่งพาตนเองแตกต่างอย่างเด่นชัดจากนาเคมี พบว่ามีวัฏกรรมของ
ชาวนาในทุกขั้นตอนของกระบวนการทำนาซึ่งเป็นตัวอย่างของการผสมผสานระหว่างภูมิ
ปัญญาดั้งเดิมกับภูมิปัญญาสากล นอกจากชุมชนชาวนาและชาวนาลูกข้ามเคลื่อนโดยผู้นำ
ชุมชนและกระบวนการ ด้วยการจัดการกระบวนการเรียนรู้อย่างเข้มข้นและใช้กิจกรรมที่
หลากหลาย ดังเช่น การทำแปลงทดลองและสาธิตในที่นาศึกษาดูงาน และกิจกรรม
โรงเรียนชาวนา

ฉาณิกา เงินอัน (2551 : 118-133) ได้ทำการศึกษาการวิจัยและพัฒนา รูปแบบการ
จัดทำหน่วยการเรียนรู้แบบบูรณาการบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้ของนักเรียนชาว
ไทยภูเขา ผลจากการวิจัยและพัฒนา ได้หน่วยการเรียนรู้แบบบูรณาการจากฐานภูมิปัญญา
ท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้ของนักเรียนชาวไทยภูเขา โดยบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวไทยภูเขา
เข้ากับ 7 กลุ่มสาระการเรียนรู้ตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการ ได้รูปแบบการจัดทำหน่วยการ
เรียนรู้แบบ “ไอ-ทริบเปิ้ลแอล โมเดล” (I-LLL Model) ซึ่งมี 4 องค์ประกอบ คือ(1) องค์ความรู้
ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวไทยภูเขา (2) โรงเรียน (3) นักเรียนชาวไทยภูเขาและ (4) ชุมชน
ท้องถิ่นชาวไทยภูเขา พร้อมทั้งได้คู่มือการจัดทำหน่วยการเรียนรู้แบบ “ไอ-ทริบเปิ้ลแอล
โมเดล” ซึ่งประกอบด้วยโครงสร้างเนื้อหา รูปแบบและการประยุกต์ใช้ ตัวอย่างหน่วยการเรียนรู้
และขั้นตอนการออกแบบบทเรียน จากการทำหน่วยการเรียนรู้แบบบูรณาการจากฐานภูมิ
ปัญญาท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้ของนักเรียนชาวไทยภูเขาไปทดลองสอน และให้นักเรียนบันทึก

ผลการเรียนรู้พบว่านักเรียนมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาบรรพบุรุษของตนเองมากขึ้น เข้าใจและตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวไทยภูเขา ต้องการอนุรักษ์และสืบทอด ตลอดจนนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อการพึ่งพาตนเองได้

ทม เกตุวงศา และคณะ(2551 : 182-187) ได้ทำการศึกษาเรื่องกระบวนการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่าข้อมูลประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นเมืองโบราณกันทรวิชัย ทั้งในด้านประวัติศาสตร์และ โบราณคดี ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน และชีวิตวัฒนธรรมที่ได้จากกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นข้อมูลที่สามารถ “จุดประกาย” ความสำนึกในคุณค่าและความสำคัญของท้องถิ่นได้เป็นอย่างดีในขณะเดียวกันกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลก็เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการเชื่อมโยงสายสัมพันธ์ ของสำนึกร่วมแห่งความเป็นคนในท้องถิ่นเมืองโบราณกันทรวิชัย ความรู้และความเข้าใจที่ได้จากการศึกษาข้อมูลและความสำนึกในความเป็นคนในท้องถิ่นเมืองโบราณกันทรวิชัย เป็นปัจจัยที่สำคัญในการวางแผนการดำเนินงานเพื่อปรับปรุงและพัฒนาพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคลให้เป็นสถานที่อันแสดงถึง “พลัง” อันเกิดจากสำนึกในคุณค่าและความสำคัญของท้องถิ่น

บัญญัติ สาลี (2551 : 142-149) ได้ทำการศึกษาเรื่องกรฟื้นฟูและการอนุรักษ์ภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่นพื้นบ้านญ้อ บ้านท่าขอนยาง ผลการวิจัยพบว่า ชาวญ้อ บ้านท่าขอนยาง มีภาษา ตำนาน และการละเล่น ที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง นอกจากนี้ยังมีประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ชาติไทยอีกด้วย ปัญหาที่มิวิจัยพบได้แก่ ปракฏการณ์แห่งความเสื่อมสูญทั้งทางด้านภาษาญ้อ และวัฒนธรรมญ้อ ซึ่งรวมถึงความทรงจำดั้งเดิมที่เคยมีสืบทอดต่อ ๆ กันมา ทีมวิจัยจึงสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างทีมวิจัยเอง กับชาวบ้านต่าง โดยนำโครงการทดลองเล่าขานตำนานญ้อ และโครงการสืบทอดการละเล่นพื้นบ้านญ้อ เป็นต้น ทำให้ชาวบ้านท่าขอนยางเกิดการสำนึกรักวัฒนธรรมดั้งเดิม เริ่มมีการเล่าขานตำนาน ชำระประวัติศาสตร์ญ้อ และค้นแนวทางในการสืบทอดวัฒนธรรมญ้อ ผลจากการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ 1. เกิดกระบวนการสร้างความสำนึกในภาษาและวัฒนธรรมของชาวญ้อบ้านท่าขอนยาง 2. เกิดกระบวนการฟื้นฟูและการอนุรักษ์โดยชุมชนมีส่วนร่วม 3. เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันทั้งจากข้อมูลที่เป็นเอกสารและข้อมูลภาคสนาม และเกิดการผลักดันให้เกิดการเรียนรู้ในพื้นที่บริการ โดยได้สร้างหลักสูตรญ้อสอนในโรงเรียน 4. เกิดกระบวนการร่วมสร้างฐานข้อมูลชุมชนญ้อขึ้นทั้งที่เป็นฐานข้อมูลพื้นฐานของชุมชนและข้อมูลกระบวนการปฏิบัติการวิจัย

วิมลมาศ ปฐมวณิชกุล (2551 : 177-200) ได้ทำการศึกษารูปแบบการถ่ายทอดความรู้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ทางการตลาดของกลุ่มผลิตภัณฑ์ชุมชน ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการถ่ายทอดความรู้ที่สามารถส่งเสริมการเรียนรู้ทางการตลาดของกลุ่มผลิตภัณฑ์ชุมชน FKM Model มีองค์ประกอบ 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่หนึ่ง ขั้นการดำเนินการก่อนการถ่ายทอดความรู้ หรือเรียกว่าขั้นค้นหาข้อเท็จจริง (Fact Finding ; F) ขั้นตอนที่สอง การดำเนินการถ่ายทอดความรู้ หรือเรียกว่า ขั้นอิงกระบวนการถ่ายทอดความรู้ (Knowledge Transfer ; K) และ ขั้นตอนที่สาม ขั้นดำเนินการหลังการถ่ายทอดความรู้ หรือเรียกว่า ขั้นการติดตาม ควบคุมปฏิบัติการ (Monitoring ; M) ในการศึกษาได้พบปัจจัยสำคัญในขั้นค้นหาข้อเท็จจริง ได้แก่ สัถยภาพการบริหารจัดการ ประสบการณ์การเรียนรู้ วิถีปฏิบัติ วัฒนธรรมการเรียนรู้ ความต้องการการเรียนรู้ ในขั้นอิงกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ประกอบด้วยกระบวนการ 5 ขั้น คือ ขั้นชุดความรู้เดิม ขั้นเพิ่มความรู้ใหม่ ขั้นใส่ใจกระบวนการคิด ขั้นผูกมิตรเครือข่าย และขั้น ได้แนวทางปฏิบัติ และปัจจัยสำคัญในขั้นติดตามควบคุมปฏิบัติการ ได้แก่ การดำเนินกิจกรรมในลักษณะที่เลี้ยง

สุชาติ พงศ์กิตติวิบูลย์ (2551 : 518 - 608) ได้ศึกษาการสืบทอดสื่อพื้นบ้านแห่งตึก จ.จันทบุรี เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ผลการวิจัยพบว่า 1) นักวิจัยในฐานะปัจจัยภายนอกมีผลในการหนุนเสริมการสืบทอด การสร้างเสริมสถานภาพของสื่อพื้นบ้านและประสานความแตกฉานทางวัฒนธรรมให้แก่ศิลปินที่บ้านเจ้าหลาว 2) บริบทชุมชนนั้นจะเป็นปัจจัยเอื้อหรือปัจจัยอุปสรรคในการสืบทอดสื่อพื้นบ้านขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างศิลปินและปัจจัยภายนอก 3) โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุขในฐานะหน่วยงานภายนอกมีบทบาทในการเพิ่มต้นทุนในการสืบทอดสื่อพื้นบ้านด้วยกระบวนการทำงานแบบวัฒนธรรมเชิงรุก 4) การเปลี่ยนแปลงของบริบทชุมชนอันเนื่องมาจากผลกระทบของปัจจัยภายนอกส่งผลต่อการสืบทอดแห่งตึกในลักษณะของการปรับตัว ได้แก่ การปรับโครงสร้างองค์กร การปรับการรับสมาชิก การปรับแรงจูงใจในการเข้าสู่องค์กร การปรับรูปแบบการสอน การปรับวิธีการสอน การปรับความหมาย การปรับตัวของศิลปิน การปรับเนื้อหา การปรับพื้นที่ ช่องทาง วาระโอกาส การปรับผู้ชมการปรับต้นทุนและการปรับการมีส่วนร่วม 5) ปัจจัยภายนอกส่งผลต่อการแตกตัวทางวัฒนธรรมของแห่งตึก ได้แก่ การแตกตัวด้านศิลปิน/บุคคล การแตกตัวด้านองค์กร/คณะ การแตกตัวด้านกระบวนการผลิตการแตกตัวด้านบทบาทหน้าที่และการแตกตัวด้านรสนิยมของผู้ชม 6) บทบาทหน้าที่ของแห่งตึกมีลักษณะที่เป็นพลวัตไปตามบริบทชุมชนและความเข้มแข็งของสื่อพื้นบ้านเอง โดยบทบาทหน้าที่ที่สำคัญคือบทบาทที่สื่อมวลชนไม่สามารถ

ทดแทนได้ เช่น การเป็นที่พึงทางใจ การสมานรอยร้าวในชุมชนและที่สำคัญคือการเสริมสร้างอัตลักษณ์ให้แก่ชุมชนในยามที่ต้องปะทะกับวัฒนธรรมจากภายนอก

นิตยา สุวรรณศรี (2552 : 49-53) ได้ทำการศึกษาเรื่องโครงการการสืบทอดภูมิปัญญาการทำข้าวแคบโดยความร่วมมือของโรงเรียนกับชุมชน ตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ผลการวิจัยพบว่า การทำข้าวแคบซึ่งเป็นอาชีพและประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมที่กำลังจะเลือนหายไปตามกาลเวลา โดยขาดผู้สืบทอดและการอนุรักษ์ไปถึงรุ่นลูกหลาน ดังนั้น การสืบทอดภูมิปัญญาอันทรงคุณค่ายังไม่ได้รับการสานต่อเหลือเพียงคนรุ่นเก่าที่ยังรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเอาไว้เพื่อดำรงต่อในรุ่นลูกหลาน เพื่อเป็นการพัฒนาภูมิปัญญาโดยที่ชุมชนและโรงเรียนต้องร่วมมือกันสืบทอดภูมิปัญญาข้าวแคบให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน โดยใช้วิธีการวิจัยแบบมีส่วนร่วมและการวิจัยเชิงปฏิบัติการผสมผสาน ที่เริ่มจากการรวบรวมภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำข้าวแคบ จัดทำหลักสูตรสาระท้องถิ่นแล้วนำไปใช้สอนนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดใหม่ ตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ โดยเชิญวิทยากรท้องถิ่นฝึกวิธีการทำข้าวแคบ ผลปรากฏว่าหลักสูตรการทำข้าวแคบเพื่อการสืบทอดภูมิปัญญามีประสิทธิภาพ 87.87/82.89 นักเรียนและชุมชนพอใจในการสืบทอดภูมิปัญญาการทำข้าวแคบในระดับมาก โดยมีผลกระทบได้พบว่าชุมชนกับโรงเรียนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันมากขึ้น นักเรียนมีความคิดเจตคติที่ดีต่อการประกอบอาชีพและมีความอดทนและรับผิดชอบในการทำงานมากขึ้น 87.87/82.89

ปานฤทัย พุทธทองศรี (2552 : 226-265) ได้ศึกษาการบูรณาการภูมิปัญญาไทยและลาวเพื่อพัฒนากระบวนการย้อมฝ้ายด้วยสีจากกระชายดำ ผลการวิจัยพบว่า 1. ภูมิปัญญาการย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติของทั้งสองประเทศมีขั้นตอนที่คล้ายคลึงกันแต่แตกต่างกันในรายละเอียดขึ้นกับภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดมาและความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรม ดังนี้ ขั้นตอนการเตรียมเส้นใยก่อนการย้อมประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ใช้วิธีการแช่น้ำให้ฝ้ายจมน้ำก่อนหรือแช่น้ำตามด้วยการต้มในน้ำค้างจากขี้เถ้า ประเทศไทยใช้วิธีทุบ ก่อนนำไปแช่น้ำ ต้มด้วยผงซักฟอกหรือ โซดาแอซ การเตรียมน้ำย้อมทั้งสองประเทศใช้วิธีเดียวกัน คือ ย้อมเย็น ใช้วิธีการหมัก ย้อมร้อน ใช้วิธีการต้ม มอร์แดง และการเตรียมมอร์แดง พบว่า มีการใช้มอร์แดงที่หลากหลายชนิดและขั้นตอนของการใช้มอร์แดงในกระบวนการย้อมของพืชแต่ละชนิดมีความแตกต่างกัน เพื่อให้เกิดการย้อมติดสีเพิ่มขึ้น 2. ผลจากการบูรณาการภูมิปัญญาไทยและลาว พัฒนาการย้อมฝ้ายด้วยสีจากกระชายดำในห้องปฏิบัติการ พบว่า การย้อมฝ้ายด้วยสีจากกระชายดำสามารถย้อมฝ้ายติดสีและทนต่อแสงดีที่สุดเป็น โทนสีน้ำตาล

ภายใต้สภาวะ ดังนี้ ปรับสภาพฝ้ายโดยการแช่น้ำแล้วทูปด้วยไม้ตามด้วยดัมด้วยผงซักฟอกเป็นเวลา 15 นาทีและดัมด้วยน้ำค้าง เป็นเวลา 30 นาที ย้อมมอร์แดงก่อนการย้อมสีด้วยแทนนิน และขณะการย้อมสีด้วยสารส้มและเกลือแกง ย้อมที่อุณหภูมิ 60 องศาเซลเซียส ระยะเวลาในการย้อม 60 นาที และย้อมมอร์แดงหลังการย้อมด้วยน้ำโคลนหรือน้ำต่างจากนี้เข้ามีผลทำให้ฝ้ายที่ย้อมติดสีกระชายดำมีลักษณะเด่นที่สำคัญ คือเมื่อ โคนแสงแดดสีมีความเข้มเพิ่มขึ้น 3. ผลการนำกระบวนการย้อมฝ้ายด้วยสีจากกระชายดำที่ได้จากห้องปฏิบัติการสู่การปฏิบัติ กับกลุ่มทอผ้าในประเทศไทย โดยใช้วิธีการจัดอบรมและการปฏิบัติจริงในกลุ่มทอผ้าบ้านเรื่ออู่ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย แล้วประเมินผลกระบวนการโดยการทดสอบความคงทนต่อแสงแดดของฝ้าย ภายหลังจากกระบวนการย้อม พบว่า ฝ้ายที่ย้อมมีความคงทนต่อแสงแดดและกลุ่มมีความพึงพอใจใน กระบวนการย้อม เห็นได้จากกลุ่มนำกระชายดำย้อมร่วมกับเปลือกต้นเชือกซึ่งเป็นวัตถุดิบหลักของกลุ่ม แสดงให้เห็นว่ากลุ่มเกิดการเรียนรู้กระบวนการย้อมด้วยการ

พรรณภัทร ใจเอื้อ (2552 : 116-120) ได้ทำการศึกษาเรื่องการจัดการความรู้เครือข่ายโรงเรียนชานา จังหวัดนครสวรรค์ ผลการวิจัยพบว่า เครือข่ายโรงเรียนชานา จังหวัดนครสวรรค์เกิดขึ้นจากการบูรณาการทำงาน ระหว่างภาคประชาสังคม ชานา สำนักงานจังหวัดนครสวรรค์ (ผู้ว่าCEO) วิทยาลัยการจัดการทางสังคม มูลนิธิข้าวขวัญ ศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียน จังหวัดนครสวรรค์ องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครสวรรค์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ มุ่งสร้างปัญญา ในการลด ละ เลิก การใช้สารเคมีในการผลิต ใช้กระบวนการเรียนรู้แบบกลุ่มเรียนรู้ (COP) เป็นแกนหลักในการสร้างกระบวนการ โดยมีหลักสูตรการเรียนรู้ที่ถือว่าเป็นสาระสำคัญในการสร้างความรู้ และพัฒนากลไกการจัดการความรู้ให้กับสมาชิกเครือข่ายโรงเรียนชานา จำนวน 7 หลักสูตร คือ 1.ทดลองการผลิตในแปลงทดลองร่วม 2. ทดลองการผลิตรูปแบบต่างๆ ในพื้นที่นาของสมาชิก 3. การเตรียมการก่อรูปการจัดการวางแผนการผลิตและการตลาด 4. การฝึกอบรมการคัดเลือก การผสมพันธุ์ข้าว 5.การให้ทุนการศึกษานักเรียนทุนชานา 6.กองทุนการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนวิถีการผลิต 7. การศึกษาวางจรการผลิตอย่างคุ้มค่าด้วยการพัฒนาพันธุ์ข้าว การจัดการความรู้เครือข่ายโรงเรียนชานา จังหวัดนครสวรรค์มีแนวคิดในการพัฒนาความรู้ให้กับบุคลากร สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการวางแผน กำหนดทิศทางการเคลื่อนไหวของกลุ่ม โรงเรียนชานาร่วมกันทั้งในระดับพื้นที่และระดับเครือข่ายจังหวัด กลไกการจัดการความรู้ใช้กระบวนการเชิงปฏิบัติการ การจัดเวทีถอดบทเรียน และเวทีระดมสมอง ในลักษณะเครือข่ายหรือกลุ่มเรียนรู้ที่นำความรู้เชิงปัจเจกมาขยายผลต่อยอด ยกระดับสู่ความรู้เครือข่ายของกลุ่มพื้นที่

กระบวนการจัดการความรู้เครือข่ายโรงเรียนชาวนา จังหวัดนครสวรรค์ มีแหล่งความรู้การจัดการความรู้ (Knowledge Acquisition) ทั้งภายในองค์กรที่สำคัญ ๆ ได้แก่ นักวิชาการ ภาคประชาสังคมองค์การบริหารส่วนจังหวัด ภาคี กชน. จังหวัดนครสวรรค์ มูลนิธิข้าวขวัญ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ฯ ทำให้เกิดการบูรณาการความรู้ที่มีความหลากหลาย ครอบคลุมองค์ประกอบในการส่งเสริมศักยภาพบุคลากร และช่วยให้เกิดการมองภาพการพัฒนาเครือข่ายมีประสิทธิภาพ ทั้งในด้านนโยบายที่ได้รับข้อมูล ข่าวสารจากหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น ในด้านประเด็นสาธารณะการพัฒนาพื้นที่ การกระจายข้อมูลองค์ความรู้ (Knowledge Transfer/Distribution/Sharing) เครือข่ายโรงเรียน

การสร้างความรู้ใหม่ (New Knowledge Creation) เครือข่ายโรงเรียนชาวนา ใช้การพัฒนาต่อจุดความรู้จากการศึกษาดูงาน จากแหล่งเรียนรู้การทำงาน อาทิ มูลนิธิข้าวขวัญ แหล่งการเรียนรู้ภาวะผู้นำ การพัฒนาชุมชน จากการศึกษาดูงาน การเข้ารับการฝึกอบรม อาจกล่าวได้ว่า กระบวนการจัดการความรู้ของเครือข่ายโรงเรียนชาวนา มุ่งไปที่การพัฒนาแนวคิดในการแก้ปัญหาของชาวนา และการใช้ข้อมูลเชิงตรรกะที่สามารถพิสูจน์ หรือมีข้อมูลรองรับในการพลิกสภาพปัญหาของชาวนาให้เกิดเป็นการแสวงหาหนทางในการแก้ปัญหา การมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการพัฒนากลุ่มเครือข่ายที่ตนเองเป็นผู้รับผิดชอบ เป็นผู้รับผลประโยชน์ เป็นต้นแบบการเรียนรู้ ในการเปิดหนทางให้ชาวนาพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ มีทางเลือกทางรอดจากสภาพความทุกข์ ภาวะหนี้สิน ไปสู่การสร้างองค์กรเครือข่ายที่มีพลังในการต่อรอง มีศักยภาพในการผลิต และมีองค์ความรู้ที่เท่าทันต่อยุคสมัย อีกทั้งเป็นการสร้างองค์ความรู้ที่มีชุดความรู้ในการแก้ทุกภาวะของเกษตรกรคนทำนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีประสิทธิผล

พรรณศิริ กุลนาถศิริ (2552 : 223-236) ได้ทำการศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาท้องถิ่นของจังหวัดสุโขทัย ผลการวิจัยพบว่า 1. สภาพการจัดการเรียนรู้ของจังหวัดสุโขทัย เป็นดังนี้

1. ด้านความสอดคล้องกับแนวโน้มการพัฒนาและความต้องการของท้องถิ่น พบว่าท้องถิ่นมีเป้าหมายในการจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาจังหวัดสุโขทัย
2. ด้านปัจจัย ที่ส่งผลกระทบต่อการจัดการเรียนรู้ พบว่าปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อจัดการเรียนรู้ ดังนี้ 1) จิตสำนึกในการอนุรักษ์มรดกทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่นของจังหวัดสุโขทัย 2) การสืบสานองค์ความรู้อย่างต่อเนื่องจากรุ่นสู่รุ่น 3) การถ่ายทอดองค์ความรู้พื้นบ้านและภูมิปัญญา จากผู้รู้ จากปราชญ์ชาวบ้านทั้งในด้านวิถี

ชีวิตและด้านอาชีพ 4) มีบุคคลต้นแบบแห่งการเรียนรู้ 5) การเรียนรู้โครงการที่เกี่ยวข้องในพระราชดำริฯ 6) การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ชุมชนมีการจัดการเรียนรู้ได้เองอย่างมีส่วนร่วม 7) การส่งเสริมสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย 1.3 ด้านศักยภาพในการจัดการเรียนรู้ของท้องถิ่น

จังหวัดสุโขทัย พบว่า 1) ท้องถิ่นมีมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม แหล่งการเรียนรู้ทรัพยากรทางการเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นจำนวนมากและหลากหลาย 2) มีการจัดการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับภูมิปัญญาดั้งเดิมกับวิทยาการสมัยใหม่ที่สอดคล้องกับสภาพชีวิตของคนในชุมชน 3) มีการเรียนรู้ร่วมกันแบบกลุ่มและเครือข่าย 4) ชุมชนมีศักยภาพในการจัดการเรียนรู้ได้อย่างมีส่วนร่วม 5) มีการจัดการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นโดยศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่มีคุณภาพ 2. รูปแบบการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาท้องถิ่นของจังหวัดสุโขทัย เป็นดังนี้ 2.1 องค์ประกอบการเรียนรู้ ประกอบด้วย 1) ผู้เรียนรู้ เป็นผู้ที่มีอายุตั้งแต่ ปี่ขึ้นไป หรือเป็นผู้จบการศึกษาในระดับประถมศึกษาปีที่ 6 2) ผู้ให้การเรียนรู้ ประกอบด้วย ผู้นำ ผู้รู้ ภูมิปัญญา ปราชญ์ชาวบ้าน ครูศูนย์การเรียนรู้ พระภิกษุ ผู้มีประสบการณ์หรือเชี่ยวชาญในสาขาอาชีพต่าง ๆ 3) สารการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับเป้าประสงค์การพัฒนาจังหวัดสุโขทัย 4) กิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย และ 5) สื่อแหล่งเรียนรู้ เทคโนโลยีพื้นบ้าน และเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ต

3. กระบวนการจัดการเรียนรู้ ประกอบด้วย 1) การเรียนรู้ด้วยตนเอง 2) การเรียนรู้จากชุมชนและสังคม ซึ่งประกอบด้วย การเรียนรู้จากรุ่นสู่รุ่น และการเรียนรู้จากผู้นำ และ 3) การเรียนรู้จากการแก้ปัญหาและความต้องการพัฒนา 2.3 กลไกการจัดการเรียนรู้ ประกอบด้วย 1) กลไกภายใน ได้แก่ (1) การปลูกฝังค่านิยมการพึ่งตนเองและการสร้างสำนึกท้องถิ่น และความมุ่งมั่นในการแก้ปัญหาและการพัฒนาของทุกคน (2) มีผู้นำต้นแบบบุคคลแห่งการเรียนรู้ (3) การจัดสาระการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นที่เชื่อมคยกับการศึกษานอกระบบและตามอัธยาศัย และ (4) การจัดการเรียนรู้เชิงบูรณาการ การพัฒนาสื่อและแหล่งเรียนรู้ การเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม แบบกลุ่มและเครือข่าย 2) กลไกภายนอก ได้แก่ (1) การจัดการเรียนรู้ด้วยโดยชุมชนบนฐานของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของท้องถิ่น และ (2) การจัดการเรียนรู้ของชุมชนอย่างมีส่วนร่วมลาการสนับสนุนของภาคีเครือข่ายจากภาครัฐ เอกชน

4. การประเมินผลการจัดการเรียนรู้ ผลการจัดการเรียนรู้ประเมินได้จาก 1) การพัฒนาศักยภาพของบุคคล 2) การพัฒนาศักยภาพของชุมชนและสังคม และ 3) การเกิดนวัตกรรมการเรียนรู้ การแก้ปัญหาและการพัฒนาวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นอย่างเป็นองค์รวม

พระสุริยา มาตย์คำ (2552 : 226-265) ได้ศึกษาการพัฒนากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ผลการวิจัยพบว่า

1. การศึกษาบริบทหมอพื้นบ้านในจังหวัดเลย พบว่า มีหมอพื้นบ้านจำนวน 45 คนเป็นชาย 34 คน เป็นเพศหญิง จำนวน 11 คน มีอายุอยู่ระหว่าง 71-80 ปี และ จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 1- 6 ประกอบอาชีพเกษตรกรกรรม ซึ่งมีความชำนาญในการรักษาโรคแตกต่างกันโดยแยกประเภทความชำนาญออกเป็น 35 โรค โดยแบ่งตามประเภทที่เกิดขึ้นตามระบบต่างๆ ของร่างกาย จำนวน 14 ระบบ และบริบทหมอพื้นบ้านในนครหลวงเวียงจันทน์ พบว่ามีจำนวน 15 คน เป็นชายทั้งหมด อายุระหว่าง 47-73 ปี มีการศึกษาอยู่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-5 ทุกคนประกอบอาชีพเกษตรกรกรรม ซึ่งหมอพื้นบ้านดังกล่าวมีความชำนาญในการรักษาโรคที่แตกต่างกัน โดยแบ่งประเภทตามระบบต่าง ๆ ของร่างกาย ได้ 14 ระบบ และการศึกษาบริบทของสมุนไพรในจังหวัดเลยพบว่า สมุนไพรที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติที่ใช้ในการบำบัดรักษาโรคมีจำนวน 116 ชนิด ส่วนบริบทของสมุนไพรในนครหลวงเวียงจันทน์ พบว่า ชื่อของสมุนไพรส่วนมากยังคงเรียกชื่อตามภาษาท้องถิ่นของลาว การจำแนกประเภทของสมุนไพรทั้งประเทศไทยและ สปป.ลาว มีการจำแนกประเภทเหมือนกัน คือ 1) จำแนกตามลักษณะของยาสมุนไพร 2) จำแนกตามการบำบัดรักษาโรค 3) จำแนกตามรสของสมุนไพร ความเชื่อและวิธีการบำบัดรักษาโรคด้วยใช้สมุนไพร มีความเชื่อเกี่ยวกับธาตุ 4 ชั้น 5 หลักกรรมทางพุทธศาสนา ความเชื่อเกี่ยวกับโหราศาสตร์ตามหลักของศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมของท้องถิ่นขั้นตอนวิธีการในการรักษาโรคด้วยสมุนไพร ตามลำดับ ดังนี้ 1) การเตรียมการ 2) การวินิจฉัยโรค 3) วิธีการบำบัดรักษา 4) การติดตามผล 5) การปลงคาย ผลการศึกษาเกี่ยวกับการเจ็บป่วย พบว่า ผู้รับการบำบัดรักษาโรคต่าง ๆ จำนวน 12 โรค เป็นยาใช้ภายนอกและยาสมุนไพรสำหรับต้มดื่มและผู้รับการบำบัดรักษาส่วนมากมีความพึงพอใจในการบำบัดรักษา

2. ผลการศึกษาวิธีการสืบทอดภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านด้วยการใช้สมุนไพรในประเทศไทย ในด้านระบบการสืบทอดภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน พบว่ามีระบบการสืบทอดที่แตกต่างกัน ไปมี 6 ระบบ ได้แก่ 1) การสืบทอดจากบรรพบุรุษ 2) การสืบทอดในระดับเครือญาติ 3) การสืบทอดจากหมอพื้นบ้านส่วนบุคคลผู้สนใจ 4) การสืบทอดจากหมอพื้นบ้านสู่ผู้เข้ารับการบำบัดรักษาที่หายแล้ว 5) การสืบทอดจากสถาบันการศึกษา 6) การสืบทอดจากตำราโบราณ ผลการศึกษาวิธีการสืบทอดภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน มีวิธีการสืบทอด 6 วิธี ได้แก่

1) การบอกเล่า 2) การบรรยาย 3) การสาธิต 4) การปฏิบัติจริง 5) การศึกษาดูงาน 6) การสืบ
 ทอดจากตำรา ส่วนขั้นตอนการสืบทอดมี 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การยกครู 2) การเรียนรู้ 3) การ
 ปฏิบัติจริง 4) การเป็น หมอพื้นบ้าน และปัญหา อุปสรรคการสืบทอดภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน
 พบว่ามีปัญหาในการสืบทอด 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านผู้รับการสืบทอด 2) ด้านผู้ให้การสืบทอด
 3) ด้านสภาพแวดล้อม

3. ผลการพัฒนากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน ด้วยการใช้
 สมุนไพรในประเทศไทย และ สปป.ลาว โดยความร่วมมือของชุมชนทั้งในประเทศไทยและ
 สปป.ลาว มีการดำเนินการตามลำดับขั้นตอน ดังนี้ 1) ประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อให้ได้แนว
 ทิศทางการสืบทอดภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน 2) การสนทนากลุ่มเพื่อเลือกวิธีการสืบทอดเพื่อ
 เหมาะสมและสามารถนำสู่การปฏิบัติได้ 3) ประชุมคณะทำงานเพื่อมอบหมายงาน กิจกรรมที่
 ได้จากการดำเนินงานตามลำดับขั้นตอน ดังนี้ 1) จัดทะเบียนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนหมอพื้นบ้าน
 จังหวัดเลย 2) คัดเลือกคณะทำงาน ประกอบด้วย ประธาน รองประธาน ที่ปรึกษาชมรม และ
 ฝ่ายต่าง ๆ 3) ตั้งศูนย์ประสานงาน 4) ดำเนินการรับสมัครสมาชิกร่วมหุ้น 5) จัดพิธีภักดิ์
 รวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน 6) จัดสวนสมุนไพรเพื่อเป็นแหล่งรู้ 7) จัดทำ
 เอกสาร ตำรา และ ซีดีเพื่อการเผยแพร่ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน 8) จัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ใน
 สถานศึกษา

ลัดดา จิตตคุตตานนท์ (2552 : 285-312) ได้ทำการศึกษาเรื่องการวิเคราะห์การ
 ลือสารเชิงวัฒนธรรมเพื่อการดำรงอยู่และสืบทอดประเพณีบูชาอินทขิล ผลการวิจัยพบว่า
 บริบทของเมืองเชียงใหม่และประเพณีบูชาอินทขิลมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน กล่าวคือ
 บริบทชุมชนเมืองเชียงใหม่เป็นปัจจัยให้กำเนิดประเพณีบูชาอินทขิลและประเพณีบูชาอินทขิลก็
 ช่วยธำรงรักษาชุมชนให้คงอยู่สืบต่อมาในด้านสภาพของประเพณีบูชาอินทขิล พบว่า การ
 จัดงานประเพณีบูชาอินทขิลในยุคดั้งเดิมเป็นหน้าที่ของกษัตริย์และข้าราชการ โดยมี
 ประชาชนชาวเชียงใหม่เป็นผู้ร่วมงานในช่วงวันแรม 12 ค่ำเดือน 8 เหนือ ถึงวันขึ้น 4 ค่ำ เดือน 9
 เหนือของทุกปี ณ บริเวณกลางเมือง มีพิธีกรรมที่สำคัญคือ การเช่นสังเวทศพดาราภิรมย์ ผีบ้าน
 ผีเมือง กุมภภัณฑ์ การทรงผีเจ้านาย การประ โคมฆ้องกลองเพื่อบูชาเทพารักษ์และเสอาอินทขิล
 และการไล่ขันดอก การจัดงานประเพณีบูชาอินทขิลในยุคฟื้นฟูเป็นหน้าที่ของเจ้าผู้ครองนคร
 เชียงใหม่และข้าราชการ โดยมีประชาชนชาวเชียงใหม่เป็นผู้ร่วมงานในช่วงวันแรม 12 ค่ำ
 เดือน 8 เหนือ ถึงวันขึ้น 4 ค่ำ เดือน 9 เหนือของทุกปี ณ วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร มีพิธีกรรมที่
 สำคัญคือ การเช่นสังเวทศพดาราภิรมย์ ผีบ้านผีเมือง กุมภภัณฑ์ การทรงผีเจ้านาย การไล่ขันดอก

การขอฟื้นฟูเมือง การฟื้นฟูหอพักและพิธีอบรมสม โภชเสาอินทิล การจัดงานประเพณีบูชาอินทิลในยุคปัจจุบันเป็นหน้าที่ของประชาชนชาวเชียงใหม่ องค์การภาครัฐและเอกชนทั้งภายในและภายนอกจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีประชาชนชาวเชียงใหม่และประชาชนทั่วไปเป็นผู้ร่วมงานในช่วงวันแรม 12 ค่ำเดือน 8 เหนือ ถึงวันขึ้น 4 ค่ำ เดือน 9 เหนือของทุกปี ณ วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร มีพิธีกรรมที่สำคัญคือ พิธีเปิดงาน การแห่พระเจ้าฝนแสนห่า พิธีอบรมสม โภชเสาอินทิล พิธีบูชาเสาอินทิล พิธีใส่ขันดอกไม้ การทำบุญสร้างน้ำปัดทอง พระพุทธรูป การแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านล้านนา และพิธีในวันออกอินทิล ผลการวิเคราะห์การผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดประเพณีบูชาอินทิลผ่านพิธีกรรม พบว่า คุณลักษณะด้านผู้จัดงาน ผู้เข้าร่วมงาน พิธีกรรม เครื่องสักการบูชา สถานที่ เวลา การแสดงศิลปวัฒนธรรม บทบาทหน้าที่ ความหมายของประเพณีบูชาอินทิล ความหมายของเสาอินทิลและความหมายของพิธีกรรมการใส่ขันดอกไม้จะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมของเมือง โดยเฉพาะในประเด็นด้านการปกครอง บ้านเมืองและเหตุการณ์บ้านเมืองที่เข้ามาเกี่ยวข้องในแต่ละยุคแต่ละสมัย ผลการวิเคราะห์ปฏิบัติการพบปะกันระหว่างสองวัฒนธรรมของประเพณีบูชาอินทิล พบว่า ปฏิบัติการส่วนใหญ่จะอยู่ในลักษณะของการผสมผสาน รองลงมาคือ การต่อต้านการต่อรอง และการปรับประสาน ในขณะที่ปฏิบัติการในลักษณะของการแทนที่ การครอบงำและการปฏิเสธจะอยู่ในระดับเดียวกัน

สำหรับปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของประเพณีบูชาอินทิล คือ ปัจจัยภายใน ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครอง การย้ายเสาอินทิลและการเปลี่ยนแปลงของบริบทชุมชน ปัจจัยภายนอก ได้แก่ กลุ่มคนที่เข้ามาเกี่ยวข้องและการรุกคืบของสื่อสมัยใหม่ และปัจจัยที่เป็นข้อจำกัดของประเพณี ได้แก่ อายุของประเพณี ขอบเขตของประเพณีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของประเพณี และการถดถอยของผู้สืบทอด/ผู้รู้เกี่ยวกับงานประเพณีบูชาอินทิล

ศุญาดา สุนทรสารทูล (2552 : 199-225) ได้ทำการศึกษารูปแบบความร่วมมือของบ้าน วัด โรงเรียนและชุมชน ในการสร้างภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชนในเขตปริมณฑลกรุงเทพมหานครผลการวิจัยพบว่า รูปแบบความร่วมมือระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียนและชุมชน แบ่งได้ 4 รูปแบบดังนี้ รูปแบบที่ 1 สร้างครอบครัวต้นแบบเป็นแบบอย่างในการขยายเครือข่าย ผู้วิจัยของแบ่งรูปแบบที่ 1 เป็น 2 ชั้น ดังนี้ชั้นที่ 1 นำครอบครัวต้นแบบที่มีภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานที่ประสบความสำเร็จ เป็นเด็กที่มีความประพฤติดี ช่วยเหลือบิดามารดาทำงานบ้าน ช่วยเหลือสังคม รู้จักประหยัดและรู้จักฐานะ

ของครอบครัว อ่อนน้อมถ่อมตน มีสัมมาคาราวะและรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเองในฐานะ เป็นบุตรหลานที่ดีของบิดามารดาและผู้ปกครองเป็นลูกศิษย์ที่ดี ของครูอาจารย์ เป็น พุทธศาสนิกชนที่ดีของศาสนาและเป็นคนดีของสังคม โดยให้ครอบครัวต้นแบบเป็นแบบอย่าง เพื่อขยายเครือข่ายภายในชุมชนซึ่งจะใช้โรงเรียนในชุมชนเป็นศูนย์ในการบริหารจัดการและ ดำเนินงาน โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ไปตามหมู่บ้าน เพื่อให้ ครอบครัวที่มีความสนใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกจัดกิจกรรมร่วมกันระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียนและ ชุมชน โดยมีการติดตามประเมินผลความสำเร็จของครอบครัวเครือข่าย ชั้นที่ 2 นำครอบครัว เครือข่ายที่เข้าร่วม โครงการที่ผ่านการประเมินผลได้ในระดับดีมาขยายผลสู่ชุมชนใกล้เคียง โดย ใช้โรงเรียนที่อยู่ชุมชนนั้นเป็นศูนย์รวมในการบริหารจัดการและดำเนินงานเพื่อสร้างพัฒนา รูปแบบของครอบครัวต้นแบบให้เห็นผลที่ชัดเจน คำนวณเด็กและครอบครัวที่ผ่านการเข้าร่วม โครงการมาปฏิบัติกิจกรรมร่วมกัน โดยให้วัดเข้ามามีบทบาท เช่น ให้พระสงฆ์ได้ทำกิจกรรม ร่วมกับเด็กและเยาวชนพร้อมทั้งครอบครัว เพื่อสร้างสายสัมพันธ์ที่ดีระหว่างวัดกับครอบครัว และปฏิบัติกิจกรรมร่วมกัน ประเมินความก้าวหน้าของโครงการ หากเด็กและเยาวชนมีการ เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เช่น มีพฤติกรรม เจตนาดี ค่านิยมในเชิงสร้างสรรค์ควรขยายผล ไปสู่ภูมิภาค รูปแบบที่ 2 สถานศึกษาจัดทำหลักสูตรการเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชนเกี่ยวกับหลัก แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมให้แก่เด็กและเยาวชน เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปโดยมีการปรับหลักสูตรทุก 2 ปี การจัดทำหลักสูตร ควรใช้ความร่วมมือระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน ชุมชน ภาคีรัฐรวมถึงภาคเอกชน เข้ามาร่วม ดำเนินการ โดยเริ่มตั้งแต่ การวางแผน (Plan) การปฏิบัติตามขั้นตอนในการวางแผน (Do) การตรวจสอบ (Check) และการดำเนินการให้เหมาะสม (Action) ในการจัดทำควรคำนึงถึง รูปแบบเพื่อให้เหมาะสมกับเด็กและเยาวชน นอกจากนี้ควรจัดตั้งศูนย์เครือข่ายเข้ามากำกับ ติดตามการจัดทำหลักสูตร ตลอดจนการนำหลักสูตรไปใช้โดยมีการติดตามประเมินผลว่า ประสบความสำเร็จในระดับใด รูปแบบที่ 3 การจัดทำพื้นที่ในชุมชนให้มีมูลค่าเพิ่มทางสังคม โดยชุมชนจัดหาพื้นที่สำหรับการเรียนรู้ให้แก่เด็กและเยาวชน เช่น จัดตั้งศูนย์คอมพิวเตอร์เพื่อ การศึกษา สนามกีฬาเพื่อสร้างโอกาสให้แก่เด็กและเยาวชนในพื้นที่ได้แสดงความสามารถ โดยมีครูอาสาสมัครในพื้นที่ของชุมชนคอยดูแลให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิด นอกจากนี้ควรจัดหา พื้นที่สำหรับการออกกำลังกายและชุมชนควรจัดหาอาสาสมัครประจำหมู่บ้านไว้สำหรับดูแล ฝ้าระวัง ป้องกันปัญหาอันอาจเกิดขึ้น หรือจัดตั้งศูนย์พิทักษ์ฝ้าระวังสำหรับแจ้งผู้ปกครอง ของเด็กกรณีเด็กในชุมชนที่มีพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ สำหรับการดำเนินการภาครัฐควรเชิญ

ภาคเอกชนเข้าร่วม โครงการเพื่อระดมทุนในการจัดหางบประมาณในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง รูปแบบที่ 4 ภาครัฐควรเป็นแกนกลางในการเชิญชวนภาคเอกชนให้เข้ามามีบทบาทมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยควรให้การสนับสนุนงบประมาณในการจัดกิจกรรมร่วมกันระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียนและชุมชน ในการสร้างภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมให้แก่เด็กและเยาวชน นอกจากนี้ภาครัฐและภาคเอกชนควรจัดทำโครงการเพื่อนำครอบครัวต้นแบบไปประชาสัมพันธ์ พร้อมทั้งขยายผล โดยพาครอบครัวต้นแบบไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับเรื่องแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงภายในประเทศฯ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันตามภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย อย่างไรก็ตาม ภาครัฐควรมีการดำเนิน โครงการเช่นนี้อย่างต่อเนื่องพร้อมทั้งควรมีการติดตามและประเมินผล โครงการ โดยนำผลการประเมินไปปรับปรุงและพัฒนา รูปแบบการมีส่วนร่วมระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน ชุมชน ภาครัฐและเอกชน

กุศล สมุทรคชรินทร์ (2553 : 177-200) ได้ทำการศึกษารูปแบบการสืบทอดการสอนของครูก่อนเกษียณสาขาช่างอุตสาหกรรม ผลการวิจัยพบว่า (1) ผลการสอนของครูตัวแทนที่ประเมินโดยครูต้นแบบมีค่าเฉลี่ยร้อยละ 80.00 (2) ผลการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักศึกษากลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลอง พบว่าแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.05 และ (3) ผลการศึกษาความพึงพอใจของนักศึกษากลุ่มทดลองที่เรียนกับครูตัวแทน พบว่านักศึกษามีความพึงพอใจต่อการสอนของครูตัวแทนในภาพรวมอยู่ในระดับพอใจมาก ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ทั้ง 3 ข้อ ดังนั้นจึงสรุปได้ว่ารูปแบบการสืบทอดการสอนของครูก่อนเกษียณสาขาช่างอุตสาหกรรม สามารถนำไปใช้ให้เกิดผล ได้จริงทั้งในสถานศึกษาหรือ ในองค์กรอื่นๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงกัน เพื่อให้องค์ความรู้ขององค์กรมีความยั่งยืนสืบต่อไป ขั้นตอนที่ 4 ประชุมแบบสนทนากลุ่ม โดยให้ผู้วิจัยนำเสนอผลการดำเนินการต่อที่ประชุมผู้เกี่ยวข้องเพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องเสนอแนะข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์กับรูปแบบที่สร้างขึ้น ซึ่งมีประเด็นที่น่าสนใจดังนี้ (1) เวลาที่ใช้ในกระบวนการรับการถ่ายทอด ทั้งครูต้นแบบและครูตัวแทนควรนำไปใช้เป็นการของการสอนได้ 8 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ (2) ครูตัวแทนที่ไม่ได้สำเร็จการศึกษาทางวิชาชีพครูควรได้รับการฝึกอบรมด้านวิชาชีพครูก่อนเพื่อจะได้นำความรู้ไปสร้างชุดการสอน (3) ชุดการสอนที่ร่วมกันพัฒนาขึ้นควรเป็นของครูตัวแทนเพื่อนำไปใช้ขอผลงานทางวิชาการต่อไป ขั้นตอนที่ 5 สร้างคู่มือการใช้รูปแบบการสืบทอดการสอน เนื่องจากรูปแบบที่สร้างขึ้นนี้มีขั้นตอนและรายละเอียดในการดำเนินการมาก ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้สร้างคู่มือการใช้ เพื่อให้ผู้ที่ต้องการนำรูปแบบการสืบทอดการสอนไปใช้ ได้ดำเนินการ

ตามขั้นตอนและรายละเอียดต่าง ๆ อย่างถูกต้อง จากนั้นให้ผู้เชี่ยวชาญประเมินความเหมาะสมของคู่มือ พบว่า คู่มือมีความเหมาะสมอยู่ในระดับเหมาะสมมาก

อริญญา พงษ์สะอาด (2553 : 276-282) ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนในการจัดสวัสดิการเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสานใต้ ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนทั้งสามแห่งที่ศึกษามีระบบเศรษฐกิจชุมชนชาวนาเป็นแกนครอบครัวยังคงเป็นหน่วยผลิต มีเป้าหมายการผลิตคือการประกันการบริโภคของครอบครัวและใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลักนับจากอดีตถึงปัจจุบัน จากการศึกษาพบว่าชุมชนชาวนานี้มีศักยภาพในด้านความเหนียวแน่น ความผูกพัน และความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งเกิดจากวัฒนธรรมความเชื่อที่สั่งสมและสืบทอดต่อกันมา ส่งผลให้ชุมชนมีศักยภาพที่เอื้อต่อการจัดสวัสดิการเชิงวัฒนธรรม อันประกอบด้วยศักยภาพด้านเศรษฐกิจ ในด้านการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตและเป็นเจ้าของทรัพยากรรอบ ๆ ชุมชนร่วมกันเป็นพื้นฐานของการจัดสวัสดิการเชิงวัฒนธรรมฐานเศรษฐกิจ อันได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกองทุนหมุนเวียนเพื่อการผลิต กลุ่มเครือข่ายอาชีพเสริม เช่นกลุ่มปลูกผัก กลุ่มทอผ้า ฯลฯ นอกจากนี้ยังพบว่าชุมชนชาวนา มีศักยภาพส่วนบุคคลในด้านความอดทน ความมีมานะ รวมถึงลักษณะนิสัยซื่อซื่อซื่อและเผื่อแผ่ อันจะสามารถพัฒนาศักยภาพไปสู่การรวมกลุ่มเป็นองค์กรเครือข่ายด้านการผลิตในแนวราบ เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรประเภทเดียวกัน และจัดตั้งสหกรณ์หรือสมาพันธ์ตามแนวคิดสำนักสหกรณ์ ข้อเสนอในเรื่องการเป็นชุมชนสวัสดิการเชิงวัฒนธรรมที่ค้นพบ คือชุมชนมีความเชื่ออย่างเหนียวแน่นในเรื่องผีพร้าวมลฑล พุทธ ที่ปรากฏในประเพณีพิธีกรรมต่างๆ เช่น โจลมะมี๊วคของชาวเขมร แกลมอของชาวกูย ซึ่งเป็นพิธีกรรมการทำนายดวงชะตาและการรักษาโรคด้วยการใช้ดนตรีบำบัด (Music Therapy) และเป็นวิถีประชาชนบ่งบอกถึงระบบความช่วยเหลือเกื้อกูลและเป็นสวัสดิการที่แฝงอยู่ในวัฒนธรรมมาช้านาน ดำรงอยู่และสืบทอดมาต่อมา ในด้านการปฏิสัมพันธ์ระหว่าง รัฐ โดยเฉพาะรัฐท้องถิ่น พบว่าปัจจุบันรัฐจัดสวัสดิการให้แก่ชุมชนภายใต้แนวคิดเรื่องการจัดการปัญหาความยากไร้ มุ่งตอบสนองความจำเป็นพื้นฐาน ดังปรากฏในรูปแบบการจ่ายเงินเบี้ยยังชีพผู้ด้อยโอกาส แต่มิได้เกิดความร่วมมือในการจัดสวัสดิการจากกระบวนการถักทออุดมการณ์ของชาวบ้านอย่างแท้จริง ดังนั้นจึงยังไม่ปรากฏรูปธรรมของความร่วมมือหรือนำศักยภาพของชุมชนในด้านวัฒนธรรมมาประยุกต์ใช้กับระบบสวัสดิการให้มีประสิทธิภาพอย่างสมบูรณ์ แต่อย่างไรก็ตาม นอกจากข้อค้นพบที่ได้จากการสำรวจข้อมูลภาคสนามด้านการจัดสวัสดิการในปัจจุบันแล้ว จากการสนทนากลุ่มยังทำให้พบว่า กลุ่มเป้าหมายของการบริการสวัสดิการที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่งคือเด็กและเยาวชนยังขาดความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชนของตนเอง ทำให้ขาด

ความภาคภูมิใจ ไม่เข้าใจและไม่เห็นความสำคัญของการจัดสวัสดิการเชิงวัฒนธรรม จากผลการศึกษาจึงนำไปสู่ข้อเสนอแนะด้านพันธกิจร่วมกันระหว่างรัฐและชุมชนในการจัดสวัสดิการเชิงวัฒนธรรมบนฐานของเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชน โดยรัฐเป็นแกนนำ แต่มีชุมชนเป็นแกนกลางเป้าหมาย พบว่าควรมีการสร้างรูปแบบการดำเนินการเป็นกลุ่ม (Collective) เครือข่ายสวัสดิการที่เป็นสหกรณ์ ส่งเสริมจิตสำนึกช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (Mutual Aid) เน้นการรวมกลุ่มโดยสมัครใจ เชื่อมโยงกับทุนรัฐท้องถิ่นและทุนรัฐบาลกลาง จนเป็นระบบสวัสดิการที่เข้มแข็ง หลากหลาย หรือเกิดเป็นสวัสดิการเชิงวัฒนธรรมของชุมชนแบบพอเพียงในอนาคต โดยมีวัฒนธรรมชุมชนและระบบความช่วยเหลือเกื้อกูลของชุมชนเป็นฐาน

อ้อยฤดี สันทร (2553 : 168-221) ได้ทำการศึกษาไทญ้อในอนุภูมิภาคุ่มแม่น้ำโขง : การปรับเปลี่ยนและการดำรงอัตลักษณ์ของไทญ้อ ในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวผลการวิจัยพบว่า 1. ด้านภาษา พบว่าช่วงแรกระหว่างปี พ.ศ. 2351 – 2504 ไทญ้อดั้งเดิมการใช้ภาษาพูดยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงคงใช้ภาษาดั้งเดิมคือ ภาษาไทญ้อในการสื่อสารกันไม่มีการเปลี่ยนแปลงช่วงที่สอง ระหว่างปี 2504 – 2520 ช่วงการเปลี่ยนแปลงภาษาพูดของไทญ้อเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยแบบค่อยเป็นค่อยไป และในช่วงที่สามระหว่างปี 2520 – 2553 ช่วงความสัมพันธ์ของไทญ้อไทยและสปป.ลาว พบว่า ภาษาเกิดการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างมาก เนื่องจากคนหนุ่มสาวเริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงไม่ค่อยพูดภาษาไทญ้อในชีวิตประจำวัน นอกจากผู้สูงอายุและคนวัยกลางคนเท่านั้นที่ยังคงพูดภาษาไทญ้ออยู่ 2. ด้านการแต่งกาย ในช่วงแรก พบว่า การแต่งกายยังคงแต่งกายแบบไทญ้อดั้งเดิมยังไม่มีการเปลี่ยนแปลง ช่วงที่สอง การแต่งกายเริ่มเปลี่ยนแปลงจากชุดไทญ้อดั้งเดิมมาเป็นการแต่งแบบสมัยนิยมในเวลาทีออกนอกหมู่บ้าน เป็นการปรับเปลี่ยนอย่างช้า ๆ ค่อยเป็นค่อยไปและในช่วงที่สาม การแต่งกายในช่วงนี้พบว่า เกิดการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างมากโดยคนไทญ้อส่วนใหญ่ไม่นิยมแต่งชุดไทญ้อในชีวิตประจำวัน จะเห็นเฉพาะการแต่งกายไทญ้อในงานพิธีกรรมต่าง ๆ เท่านั้น 3. ความเชื่อและพิธีกรรม ในช่วงแรกการนับถือผีฟ้าและการนับถือผีเจ้าปู่ทั้งสองแห่งยังคงนับถือแบบดั้งเดิมอย่างเหนียวแน่น ช่วงที่สอง การนับถือผีฟ้าและการนับถือผีเจ้าปู่ยังคงนับถือกันอยู่เหมือนเดิมในตอนแรก ต่อมา สปป.ลาว เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองจึงไม่ได้ทำกิจกรรมดังกล่าวอีกแต่ก็มีบางครอบครัวยังคงนำกิจกรรมการล่าผีฟ้าเข้ามาใช้บ้าง สำหรับในประเทศไทยนั้น การนับถือผีฟ้า และการนับถือผีเจ้าปู่ ยังคงนับถืออยู่อย่างเหนียวแน่นไม่เปลี่ยนแปลง ช่วงที่สามการนับผีฟ้าทั้งสองหมู่บ้านยังคงนับถือและเคารพการแนะนำของผีฟ้าตลอดมา ส่วนการนับผีเจ้าปู่จะมีความเชื่อเฉพาะที่บ้านคำพอกแห่งเดียวเท่านั้น ไทญ้อบ้านคำ

พอกเชื่อว่าผีเจ้าปู่เป็นที่พึ่งทางใจและปกป้องคุ้มครองตนตลอดเวลา จึงมีพิธีกรรมการเลี้ยงเจ้าปู่ทุกปีเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันนี้ เงื่อนไขการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ไทญ้อในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ประกอบด้วย เงื่อนไขทางสังคม เช่น กฎระเบียบของชุมชน การรวมกลุ่มทางสังคม และการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน ส่วนเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของอัตลักษณ์ไทญ้อในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ได้แก่ ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้าแทนที่ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ในการดำรงอัตลักษณ์ไทญ้อ ประกอบด้วย 1) การพัฒนาถนนนำเพื่อการอนุรักษ์ ฟื้นฟูวัฒนธรรมไทญ้อ 2) การส่งเสริมสนับสนุนจัดกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม 3) สร้างและพัฒนาแหล่งเรียนรู้อัตลักษณ์ไทญ้อในชุมชน 4) ส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนไทญ้อเพื่อการฟื้นฟูและดำรงอัตลักษณ์

งานวิจัยต่างประเทศ

แมรี่ (Mary, 2006 : 240-262) ได้ศึกษาพิพิธภัณฑสถานประวัติศาสตร์ท้องถิ่นใน Ontario: ภูมิปัญญาทางประวัติศาสตร์ 1851-1985 โดยศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของพิพิธภัณฑสถานประวัติศาสตร์ท้องถิ่นใน Ontario ประเทศแคนาดา เริ่มในปี 1879 ได้มีการพัฒนาพิพิธภัณฑสถานใน Ontario เป็นอย่างมาก จากการเก็บวัตถุโบราณทางด้านประวัติศาสตร์ไว้เป็นส่วนๆ กลุ่มๆ และภายหลังต่อมาได้จำลองสิ่งเหล่านี้เป็นของที่ระลึกของท้องถิ่น นอกจากนี้ยังมีการจัดนิทรรศการแสดงวัตถุโบราณ และผู้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งส่งผลให้สามารถดำเนินการจัดการพิพิธภัณฑสถานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

โรว์แลนด์ (Rowland, 2007 : 229-288) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยา : การถูกรบกวนและการฟื้นฟูด้านจิตวิญญาณและที่ดิน พบว่า กระบวนการฟื้นฟูและการถูกรบกวนธรรมชาติ ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดภูมิปัญญา มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม, ระบบนิเวศ รวมถึงชุมชน และตัวบุคคล นอกจากนี้การประกอบกิจกรรมต่างๆ ช่วยให้นักวิจัยสามารถพัฒนาระบบการจัดการด้านสุขภาพของตนเอง และใช้กลยุทธ์วิธีที่แบบยืดในการแก้ไขปัญหา ซึ่งขึ้นอยู่กับทั้งสถานที่และเวลาที่ดำเนินการ

เกล็น (Glenn, 2008 : 307 - 368) ได้ศึกษาการเรียนประวัติศาสตร์นอกโรงเรียนของวัยรุ่น กรณีศึกษา : ความเหมาะสมในการเรียนประวัติศาสตร์ การศึกษาใช้โครงการพื้นฐานซึ่งใช้กิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน เป็นการพัฒนารูปแบบโดยสมาคมการศึกษาแห่งชาติ โดยใช้โครงสร้างการศึกษา โดยการสัมมนา โดยการศึกษาวัตถุประสงค์ มีการวางแผน การ

วางแผนแนวการศึกษา การปฏิบัติ และผลที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ประกอบกับการใช้หลักสูตรเป็นตัวกำหนด โดยใช้ทฤษฎีพื้นฐาน ผลการศึกษา พบว่า การศึกษาดังกล่าวเกิดผลดีต่อมุมมองของวัยรุ่น และได้รับการยืนยันจากนักวิจัยว่าทำให้เกิดผลดีต่อการศึกษา และการสัมภาษณ์ปากเปล่าทางประวัติศาสตร์เป็นประตูสำคัญในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์สมัยใหม่

ไล (Lai, 2008 : 125-155) ได้ศึกษาการสร้างชาติ และกระบวนการการวางกฎเกณฑ์เอกลักษณ์ในฮ่องกง โดย กรณีศึกษากรณีหลังการบริหารของจีน กล่าวถึงการวิเคราะห์วรรณกรรม ภาพยนตร์ เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับความเป็นเอกลักษณ์ของฮ่องกง ซึ่งเกี่ยวข้องกับกรวางหลักเกณฑ์ที่จะทำให้เกิดเอกลักษณ์ตามแบบฉบับชาวอังกฤษ และแผ่นดินแม่คือจีนซึ่งมีการผสมผสานกลมกลืนกัน วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เกี่ยวกับความแตกต่างจากอดีตและปัจจุบันของการเป็นอาณานิคมที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของฮ่องกงเป็นอย่างไร อะไรเป็นสิ่งจำเป็นเร่งด่วนที่บ่งชี้ถึงความปรารถนาของคนฮ่องกงในการให้ความนับถือทางเชื้อชาติ คนฮ่องกงเป็นชาติหรือส่วนหนึ่งของชาติใช่หรือไม่ ถ้าเช่นนั้นอะไรคือความหมายของส่วนหนึ่งของชาติภายใต้หนึ่งประเทศสองระบบใช่หรือไม่ อะไรแสดงถึงความหมายของส่วนหนึ่งของชาติตามลักษณะสังคมที่ผสมผสานลักษณะของสังคมจีน การศึกษานี้พยายามที่จะตอบคำถามเหล่านี้ และมีการวิเคราะห์วัฒนธรรมช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมาเกี่ยวกับชาวฮ่องกง

โจน (Jon, 2009 : 173-221) ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ความมีอิสระของโรงเรียนใน Mississippi ปี 1954 -1965 โดยมีวัตถุประสงค์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นอิสระของโรงเรียนใน Mississippi จำนวน 1,964 โรงเรียน คำถามเบื้องต้นของการวิจัย คือทำไมจึงต้องพัฒนาความเป็นอิสระของโรงเรียนใน Mississippi ในระหว่างการเคลื่อนไหวทางสังคมสำหรับสิทธิของประชาชน และมีการดำเนินการอย่างไรได้ชี้ให้เห็นว่า ประวัติศาสตร์ความมีอิสระของโรงเรียนเกิดจากมุมมองของนักเรียน และครูผู้มีส่วนได้เสียในโรงเรียนชี้ให้เห็นว่าการศึกษา เศรษฐกิจ สังคม และประวัติศาสตร์กับการศึกษาของ Mississippi ระหว่างปี 1954 และ 1965 ได้อธิบายว่าการพัฒนาความมีอิสระของนักเรียนมีการดำเนินการอย่างไร โดยปราศจากการทำประชาคมจากประชาชนในท้องถิ่น เป็นการดำเนินการที่ทำทายนโยบาย ในขณะที่เดียวกันการปฏิบัติประวัติศาสตร์นี้ยังมีวัตถุประสงค์ว่า การจัดทำกรอบการทำงานที่เป็นที่นิยมนั้นมีความยุ่งยาก ซึ่งจะใช้บอกเรื่องราวของสิทธิของประชาชนใน Mississippi บ่อยครั้งประวัติศาสตร์นี้มีหัวข้อเกี่ยวกับนโยบายการแบ่งแยกทางการเมืองที่ใช้เกี่ยวกับการศึกษา ซึ่งหมายถึงความอิสระทางการศึกษา การศึกษาวิเคราะห์ความมีอิสระของ โรงเรียนเหล่านี้จะถูก

เผยแพร่วัฒนธรรมการศึกษาและการเคลื่อนไหวของประวัติศาสตร์ได้โดยอิสระ เพราะว่าพื้นที่วิจัยมีความเกี่ยวข้องกับการวิจัยซึ่งได้จำกัดเฉพาะในโรงเรียน Mississippi

ซาฟกาต (Safqat, 2009 : 356 - 400) ได้ศึกษาขอบข่ายของประวัติศาสตร์ :

ธรรมชาติและวัฒนธรรมในหิมาลัยตะวันตก แสดงการวิพากษ์ประวัติศาสตร์ว่ามีความสัมพันธ์ระหว่างจุดศูนย์กลางและชายขอบของศาสนา ของ Hunza ซึ่งเกิดอะไรขึ้นในตอนเหนือของปากีสถาน ซึ่งถูกแบ่งแยกทางด้านนโยบายในช่วงเวลาที่ผ่านไป และการทำสมาธิซึ่งเกิดขึ้นเสมอในศาสนา วิทยานิพนธ์เล่มนี้ ได้ใช้ระเบียบการวิจัยแบบสำรวจโดยการนำการศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม มานุษยวิทยา และประวัติศาสตร์เป็นยุคเริ่มต้นของเกมในศตวรรษที่ 19 ระหว่างอังกฤษและรัสเซีย ได้เข้าครอบครองพื้นที่ระหว่างตอนใต้และเอเชียกลาง รวมถึงส่วนหน้าทางตอนเหนือของอินเดีย ซึ่งเป็นช่วงเวลาสุดท้ายในยุคนี้ มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนของ Khanjerab NatianPark โดยแสดงให้เห็นถึงธรรมชาติและวัฒนธรรมในเขตชายแดน ซึ่งมีระบบที่มีการเคลื่อนไหว ทำให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายทางการเมืองและการเปลี่ยนแปลงกระบวนการที่ส่วนกลาง เมื่อส่วนกลางมีความมั่นใจในนโยบายทางการเมืองของตนเอง และแล้วประชาชนชาว Hunza จะปรากฏการผูกขาดอำนาจของพวกเขาเอง ในเขตชายแดนระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรมที่เคร่งครัด เมื่อประชาชนของ Hunza ปรากฏความอ่อนคลายจากส่วนกลาง และส่วนกลางเกิดความไม่แน่ใจในพลังอำนาจของตนเอง ขอบข่ายธรรมชาติของวัฒนธรรมก็จะไม่เคร่งครัด

เบรน (Brian, 2010 :184-193) ได้ศึกษาการสื่อสาร การพัฒนา และการอนุรักษ์วัฒนธรรม : กรณีศึกษาของ Gullah (กูล่า) และวัฒนธรรมบนเกาะเจมส์ โดยแสดงถึงการสื่อสาร การพัฒนาด้านการพาณิชย์ และการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชาว Gullah บนเกาะเจมส์ทางตอนใต้ของคาโรไลนา พบว่าด้านการสื่อสารและการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชาว Gullah มีความแตกต่างกันเป็นอย่างมากขึ้นอยู่กับสถานที่อยู่ซึ่งปราศจากระบบ ความรู้และการสื่อสารสมัยใหม่ตามประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของยุโรป ชุมชนของ Gullah มีประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมของตนเอง และระบบการเมืองไม่ได้ใช้ตามกฎระเบียบของโลกสมัยใหม่ นอกจากนี้ยังมีการต่อต้านวัฒนธรรม การเมือง เศรษฐกิจ และการสื่อสารจากภายนอก ผู้ศึกษาเลือกที่จะทำตามกระบวนการทางวัฒนธรรมตามหลักทฤษฎีศึกษาวัฒนธรรมของ James Carey และ Harold Innis โดยแสดงถึงประเด็นการพัฒนามากกว่าหวังถึงรายละเอียด และการวิเคราะห์ปัญหาการเมืองและเศรษฐกิจ การสื่อสาร การพัฒนาสมัยใหม่ และการอนุรักษ์วัฒนธรรม

จอห์น (John, 2010 : 396-412) ได้ศึกษาการเสนอและปรากฏของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การสืบเสาะเบื้องหลังของครูผู้สอน การตัดสินใจและการฝึกปฏิบัติโดยการใช้อุปกรณ์หลักสูตร Milwaukee พบว่า การศึกษาโดยการสืบเสาะของครูผู้สอนประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยใช้อุปกรณ์ประกอบ ผลกระทบจากการเดินทางในสังคมในอดีต และการฝึกปฏิบัติมอบหมายงานในการเรียนรู้ของนักเรียนที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยครูใช้การดำเนินการของรายการจากการทำโครงการของ Milwaukee (MOM) รวมถึงการใช้หนังสือ ดวีดี ภาพยนตร์ หลักสูตรและเว็บไซต์ ผู้ใช้ MOM จำนวน 91 % ใช้สำรวจเกี่ยวกับการใช้ MOM กับโรงเรียนประถม โรงเรียนมัธยมต้น และโรงเรียนมัธยมปลาย หรือใช้การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์เอกสาร จากการศึกษาพบว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั้นใช้สอนกับนักเรียนทุกวัย โดยส่วนใหญ่ใช้ตั้งแต่ นักเรียนเกรด 3 ใช้วิทยากรในชุมชน อายุ 15 ปี หรือมากกว่า สอน โดยใช้ประสบการณ์ และในระดับปริญญาบัตร ไม่มีการฝึกปฏิบัติในประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

สรุปจากการศึกษางานวิจัยภายในประเทศและต่างประเทศ พบว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของท้องถิ่น ชุมชน จะทำให้เห็นมุมมองของชุมชนในหลากหลายมิติ ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม การเมือง เศรษฐกิจ และการสื่อสาร การเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมทำให้เกิด วัฒนธรรมที่แตกต่างกัน เป็นเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ของแต่ละชุมชน การปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมทำให้เกิดองค์ความรู้ขึ้นกับตัวคนที่เรียกว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น และกระบวนการในการถ่ายทอดสืบทอดความรู้ในเรื่องต่าง ๆ จากตัวภูมิปัญญา มีหลากหลายวิธีการ โดยจะเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน